

ра спекулантѣ, за които личний интересъ стои по-горѣ отъ всички други интереси. Така нахлуха въ камарата фабриканти, предприемачи — капиталисти, едри землевладѣлци, съ една рѣчь, всичко по-богато, по-жадно за пари, по-печувствително къмъ честь и свобода. Това бѣ естественъ отборъ на елементи, необходими за да съставятъ едно цѣло съ държавнитѣ спасители, необходими за да приематъ безпрекословно правителственнитѣ предложения, за да се турятъ основитѣ на бѣджитѣ нови ери. И въ държавата, и въ окръжieto, и въ общината тѣзи избраници се распореждаха безпрепятствено, грабяха, събличаха, експлоатираха немилостиво подъ закрилата на скѣпо и прескѣпо плащавата войска, полиция, цензура. Това бѣ, както казахме въ по-миналата кн. на „День“, кулминационната, най-горнята, точка на първоначалното натрупване на капиталитѣ въ България.

Всички сме свидѣтели на извършеното отъ 6—7 год. насамъ и както Авраамъ роди Исаака, а Исаакъ Йакова, така и това извършено роди събарянieto на населението и отнеманието правдинитѣ му. Съвсѣмъ не е за чудение, ако днешното представителство си туря за задача нѣщо по-друго отъ благого на народа. Но да видимъ какво става днесъ въ нашия животъ и да се помъчимъ да разберемъ неговото значение.

Подиръ откриванieto на Народното Събрание раздвижиха се и представители, и капиталисти-предприемачи, и търговци, и журналисти. Г. г. Йовевъ и Поповъ приготвятъ цѣлъ проектъ за повдиганieto на индустрията и земледѣлieto; Лазаръ Дуковъ, Провадийскій представителъ, внася предложение за намаление десетъчпий налогъ; смѣщата комиссия, която тѣй недилитарно се отнесе къмъ законопроектъ на г. Йовева, отпуща 150,000 лева грѣшнии пари за „посърдчение частната инициатива на културното земледѣлие и индустрията“; Габровскитѣ фабриканти и представители г. г. Карагѣзовъ и Манафовъ внасятъ законопроектъ за допущание въ княжеството безъ мито сурови материали, необходими за индустрията. Открива се желѣзницата София—Перникъ, дава се на търгъ постройката на линията София—Романъ и остава върху извѣстния въ превратаджийското време Из. Хаджиеновъ въ тайно съдружие съ пѣкои спасители, дава се на търгъ.

Б.Д. Богданов
В-м

ДЕНЬ

МЪСЕЧНО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАР. СОЦ.-ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ СЪЮЗЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА

Я. Сакъзовъ, С. Мутафовъ и Е. Дабевъ.

ГОДИНА ТРЕТА

ОБРАЗЪ НА НАРОДА И БИБЛИОТЕКА
„В. КОЛАРОВЪ“ - СЛУМЕН

XXXXXX III.

1893.

ден 3/9, 3/7, 8/11/17
3/10
4, 5, 7, 8/18
10/11/18

СОФИЯ

Печатница „Напрѣдъкъ“.

1894.

СЪДЪРЖАНИЕ.

- I. Проклятието на цивилизацията, отъ Ернестъ Белфоръ Баксъ.
- II. Марсковата теория на цѣлността, отъ П. Фишеръ.
- III. Слѣдъ войната стихотворение, отъ С. М. Поповъ.
- IV. Съсипванието на дребното производство, отъ Каутски.
- V. Тѣ се познаха. *Рисказъ изъ живота*, отъ П. Д.
- VI. Социалната Демократия въ Руссия, отъ Г. Плехановъ.
- VII. Социаленъ прегледъ. Дебатитѣ по социализма въ французката камара. — Министерската криза. — Предложението на Груссе за всеобща амнистія. — Динамитъ и реакция. — Предложението на Бали: Парламентска анкета върху режима на французкитѣ въглекопни. — Нѣмския райхстагъ: Търговскитѣ договори и закона противъ изуититѣ. — Английския парламентъ и работническото законодателство.
- VIII. Изъ нашата журналистика. Превратътъ въ нашия обществено економически животъ и неговото влияние върху нашата журналистика. — Тритѣ господствующи въ нашата журналистика течения: радикално демократическото, едро буржуазното и социалъ-демократическото. — Тѣхната сжщностъ и съдбина. — Бъдъщето е на социалъ-демократитѣ.
- IX. Вътрѣшенъ прегледъ: 1893 година.
- X. Книжнина: Невидени прослци. *Изъ живота на сиромаситѣ*. Приказва Мирчо. „Целмина“, год. III, кн. I-ва, стр. 6-та.
- XI. Нови книги.

ДЕНЬ

МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ

на

ВЪЛГАР. СОЦ.-ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ СЪЮЗЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЈАТА НА

Я. Сакъзовъ, С. Мутафовъ и Е. Дабевъ

Г О Д И Н А Т Р Е Т А

КНИЖКА XII.

1893.

ОКР. НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ПЛУДЕН

КУПЕНА

СОФИЯ

Печатница „Напрѣдъкъ“.

Б. З. Бокорев
1894 В-моро

DEHP

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

ERNEST BELFORT BAX.

ПРОКЛЯТИЕТО НА ЦИВИЛИЗАЦИЯТА.

(Из *The Ethics of Socialism*).

Споредъ любимата теория на историческата школа на Бъкли, Спенсера и пр., вниманието на ранни спекулативенъ умъ е било обърнато повече къмъ необикновеннитѣ явления, отъ колкото къмъ обикновеннитѣ; то е било залято по-скоро съ разнитѣ комети, метеори и затмѣния, отъ колкото съ събитията и вървежа на ежедневната природа. Много поколения сж изминали преди туй да стане непреложимо за прогресивния чловѣкъ. Днесъ нему ни най-малко не е чужда тишината на обикновеннитѣ явления и дѣйствия на природата, както и сравнителната маловажностъ на ония исключителни събития, които сж причинявали страхъ и трепетъ на неговитѣ далечни дѣди. Но въпрѣки таа умствена промѣна спрямо неорганическата природа, все пакъ съществуватъ извѣстни явления, — ония на общественния животъ и историята, — гдѣто старото направление несъзнателно се поддържа. Както се вижда, предъ очитѣ на испитателя на общественитѣ явления, съвършено незабѣлѣзано заминава обстоятелството, че обикновения възгледъ за историята почива главно на исключенията на живота, — разнитѣ войни, убийства и зарази, — когато правилото, ежедневната рутина, въ повечето случаи се оставя настрана. Горното, заедно съ още твърдѣ распространения фалшъ на XVIII в. за праволинейността на прогресса, сж довели много, даже твърдѣ искренни умове до заключението, че живота въ раннитѣ времена е билъ несносенъ и че, слѣдователно, твърдението на социалиститѣ, че съврѣмения животъ не само дѣто не е такъвъ, какъвто трѣбва да бѣде, но той даже не е по-добъръ отъ живота въ миналото, — е страненъ парадоксъ.

При разглеждането на тоя предметъ ний трѣбва да имаме предъ видъ двѣ или три нѣща. Преди всичко, ний трѣбва да правимъ разлика между *динамическата* и *статическа* оцѣнка на историята. Въ първиятъ случай всѣкой отдѣленъ исторически периодъ се счита като частъ отъ общата историческа еволюция, като простъ моментъ на тая еволюция; той се разглежда и има значение само по отношение къмъ онова, което го е предшествовало и послѣдвало. Въ вториятъ случай всѣкой такъвъ периодъ се взима и разглежда *отвлъчено*, само по себе, а не като елементъ на извѣстно цѣло; той се сматра за едно независимо цѣло и се сравнява съ другитѣ периоди, вземени тоже като независими цѣли. При това, не трѣбва да забравяме, че, при статическото разглеждане на предметъта, въпроса за относителнитѣ достоинства на единъ исторически периодъ предъ други не се рѣшава, ако посочимъ на невъзможността или лошитѣ слѣдствия отъ внезапното пренасяние на една личностъ отъ една срѣда въ друга, тъй като всѣкому е извѣстно, че чловѣкъ е резултатъ на вѣкътъ си, рождба на условията, въ които е билъ поставенъ.

Отъ динамическа глѣдна точка, положението: „всичко съществуващо е разумно“ е до извѣстна степенъ вѣрно. Всѣкой исторически периодъ, колкото маловаженъ и да бѣде той самъ по себе, погледнатъ динамически, има своето значение за историческия прогресъ. Така, безъ изчезването на племенното общество и неговото замѣнене съ индивидуализма на цивилизацията, единъ по-високъ и всеобщъ коммунизмъ би билъ невъзможенъ. Нѣщо повече, — безъ особенното развитие на цивилизацията, което ний виждаме въ лицето на днешния капитализмъ съ неговата „крупна индустрия“, висшиятъ, всемирень и сложенъ коммунизмъ, който е идеала на свърѣмения социалистъ, би билъ немислимъ. Ще каже, че даже въ очитѣ на самия социалистъ най-лошитѣ и груби форми на цивилизацията сж добри. И така, преминаването отъ племенното общество къмъ цивилизацията съставлява дѣйствиеленъ прогресъ, — всѣка стѣпка напредъ е цѣлъ триумфъ и води все по-близо и по близо до обѣждането на човѣшкитѣ надѣжди. До тукъ социалиста е напълно съгласенъ съ историка либераль. Но и тукъ се тѣ раздѣлятъ. Щомъ социалиста промѣни своята гледна точка и почне да разглежда

историята статически, той намира, че всѣка стѣпка къмъ модерната цивилизация е водила отъ злѣ на по-злѣ. Вземень отдѣлно, всѣкой исторически периодъ е съставлявалъ положителна загуба за истинското човѣшко щастие, — загуба, която далече е превишавала всѣко положително начало къмъ нещастественнитѣ страсти на живота. Ще каже, когато социалиста разглежда цивилизацията статически, той не може да не я признае и провъзгласи за неизцѣримо зло.

Обикновенниятъ историкъ, който обръща внимание само на изключителнитѣ събития на живота и игнорира неговитѣ естественни страни, на всѣкъждѣ вижда признаци на прогресъ, — признаци, че настоящето е по-добро отъ миналото. Въ срѣднитѣ вѣкове той вижда едно таквъо обществено състояние, гдѣто живота е билъ изложенъ на разни насилиня, гдѣто често сж се извършвали въпиющи дѣйствиия на жестокость и неправди, гдѣто отъ врѣме на врѣме ужаснитѣ епидемии сж помитали цѣли маси отъ населението, гдѣто най-послѣ кървавитѣ войни сж били пѣща съвсѣмъ обикновени. По-нататѣкъ, той намира пълно отсъствие не само на всѣкой съврѣмененъ комфортъ или раскошъ, но и на много други пѣща, които той счита за необходими въ живота. Той намира, че движението е мжчно и опасно, а срѣдствата за съобщение — въ своя зародишъ. Въ съврѣмения животъ, разбира се, той вижда тѣкмо противоположното. Всички спомѣнати по-горѣ злини сж сведени до минимумъ, или пѣкъ сж съвсѣмъ изчезнали. Животътъ се е обърналъ въ масса дребнѣтин, които всѣкой лесно може да удовлетвори стига да има пужднитѣ срѣдства, пари.

Картината, мисля, е вѣрна и на-да-ли нѣкой би ме обвинилъ, че представямъ нещата криво или неблагоприятно за съврѣменията цивилизация. Но най-послѣ каква е разликата? Мнозина си мислятъ, че срѣдневѣковниятъ гладъ, епидемия, войни и цѣлыя легионъ други злини сж се случвали едновременно и на едно и също мѣсто. Ако тоя популяренъ възгледъ за срѣдневѣковното общество бѣше вѣренъ, явно е, че никаква плътъ не би оцѣлѣла; обаче фактъ е, че „плътта“ оцѣлѣ; а до колкото се знае срѣдната продължителность на човѣшкия животъ тогава не е била по-малка отъ днесъ. А ако, както много пжти се поддържа, днесъ много по-често може да се дойде до дълбока старость отъ колкото тогава, то туй

се повече отъ оравновѣсява отъ факта, че преждеврѣменната смъртъ отъ разни органически болѣсти тогава е била много по-рѣдка отъ сега. Макаръ днесъ нѣкои сравнително заможни хора и да могатъ да достигнатъ до по-голяма старостъ отъ сжщата пасмина хора въ Срѣднитѣ Вѣкове, ний не трѣбва да забравиме, че цѣли маси отъ нашето постоянно порастающе градско население, сж осждени на прѣждевременната смъртъ, благодарение на лошитѣ условия на тѣхний животъ. Наистина хората отъ имотнитѣ срѣдня и висша класа могатъ да поживѣятъ, срѣдно число, една или двѣ години повече отъ хората на богатитѣ класи въ миналото, по туй на-да-ли може се казà и за народнитѣ маси. Признавами, че тѣ вече не се плашатъ отъ настѣпванието на глада или приближаванието на неприятеля; тѣ до извѣстна степенъ даже сж гарантирани и отъ опустошителнитѣ епидемии и разнитѣ други бичове на чело съ грозния скелетъ на смъртта; да; но сжщиятъ тоя скелетъ, само че подъ друга форма — подъ формата на грижата за ежедневния хлѣбъ, прекаления трудъ, лошата и недостатъчна храна, голотията, нездравото жилище и пр.,— ги съпровожда издирѣ и злокобно размахва своята коса. Обокновенния историкъ вижда само извънреднитѣ, и ужасающи злини на сабита, насилието и глада, които сж били чисто случайни събития въ миналото; но той слѣпѣе и нѣмѣе предъ обикновеннитѣ злини, свойственни на модерния животъ. Той не вижда, че при послѣднитѣ условия на живота ранната смъртъ е повече отъ сигурна, когато при първитѣ тя е само вѣроятна.

Сега нека вземемъ два примѣра — единъ старъ и другъ новъ — съ единъ и сжщъ резултатъ и да видимъ каква е разликата между тѣхъ. Да рѣчемъ, че съвременниятъ градски промишленикъ умира на четиридесетъ годишна възраст отъ собственната си смъртъ, когато срѣднєвѣковниятъ чловѣкъ на гилдата на сжщата тая възраст бива убитъ. Добрѣ. Но съвременниятъ градски работникъ е обрѣченъ на смъртъ още отъ дѣтинство, на всѣка стѣпка въ живота той се преслѣдва отъ тая смъртъ, — той, така да се каже, е живъ умрѣлъ. Ако той не е жертва на явни болѣсти, него мжчатъ и под-копаватъ живота му разни скрити болѣсти подъ формата на обща тѣлесна недѣгавость, — обстоятелство, което го прави абсолютно неспособенъ за каквато и да било друга наслада

въ живота, освѣнъ „папиваннѣто“. Всичкиѣ негови наклонности, били тѣ настѣдственни или отъ послѣ придобитѣ, се свеждатъ къмъ сжщата пѣль. Той презъ цѣлии си животъ се скапва и гаснѣе. Да прѣминимъ сега на срѣдневѣковния челоуѣкъ на гилдата. Кѣкъвъ е неговиятъ животъ? Той тоже работи върху занаята си, но при какви условия? Достатѣченъ и здравъ въздухъ, изобилна храна, свободно време, работа въ която той има интересъ и се гордѣе съ нея, — ето условията на неговия здравъ и честитъ животъ. Внезапно дотасватъ вести, че нѣкой враждебенъ лордъ настѣпва къмъ градътъ заедно съ своитѣ сподвижници. Цѣлиятъ градъ трѣгва. Почватъ се приготвялепнитѣ за отбрана. Всѣкой грабва оружieto си и тича на крѣпостъта. Нашия четиредесетъ годишенъ работникъ тоже завзема мѣстото си. Захваща се боя; стрѣли и копия лѣтитъ и цѣпитъ въздуха. Вsrѣдъ всеобщия разгрозъ нашиятъ гражданинъ се осѣща пронизанъ и пада: запасятъ го дома, гдѣто той, слѣдъ нѣколко часа мѣки, и издѣхва. Сега избирайте: отъ една страна имате исключителната, мълниеносна смъртъ въ срѣдневѣковнитѣ времена, а отъ друга — бавната, обикновенна смъртъ отъ безсмъртнии червей на съвременната цивилизация. Коя ще предпочетете? Мисля, изборътъ е явенъ и малцина сж онии, които би се поколебали съ отговорътъ си.

Ний избрахме такъвъ единъ случай, гдѣто едно човѣшко сжщество става жертва на специфическитѣ злини на срѣднитѣ вѣкове. Но не трѣбва да забравяме, че опасноститѣ, на които отдѣлната личностъ е била изложена въ ония времена, не сж по-малки отъ тия, на които ний сме изложени. Днесъ всѣкой единъ отъ насъ може да бжде убитъ въ нѣкой железнопѣтна катастрофа, заринатъ въ нѣкой експлозия, удавенъ благодарение на нѣкой застрахуванъ и негоденъ за плавание корабъ, или пѣкъ премазанъ всрѣдъ нѣкой паника въ нѣкол публична сграда. И не мислете, че тия събития, свойственни на новото врѣме, сж кой знае каква рѣдкостъ. Напротивъ, ний всѣки день четемъ за тѣхъ въ хроникитѣ на вѣстницитѣ, а много пѣти — по нѣколко навѣднажъ. При все това страхътъ отъ тѣхъ ни най-малко не нарушава блаженството на съвременния челоуѣкъ при всичката раздражителностъ на неговитѣ болнави нерви. Тогава, какъ слабо трѣбва да е дѣйствуватъ върху желѣзнитѣ нерви и здрава натура на срѣдневѣ-

ковния баронъ, селянинъ или гражданинъ страхътъ, че единъ день тѣ могатъ да загинатъ въ боя, отъ разбойническа ржка, или отъ нѣкоя зараза?

Но едно друго, още по-силно обвинение противъ срѣднитѣ вѣкове въ полза на съвременната цивилизация е онуй на Оуенъ Пика. Въ своята *History of Crime in England* (история на престѣпленията въ Англия) той взема една само година — 1349-та, и грижливо, и прилежно подбира всичкитѣ случаи на частни войни, извасилване на жилища, разбойничества по широкитѣ пѣтища и пр. — престѣпления, които той намира отбѣлѣзани въ официалнитѣ книжа, като станали прѣзъ нея година. Наистина, той е направилъ всичко възможно отъ своя страна, за да представи колкото се може по-черни срѣднитѣ вѣкове; но слѣдъ като прочете челоуѣкъ неговия списъкъ на престѣпленията, извършени въ продължение на една цѣла година и по четиритѣхъ крайща на Англия, вижда че не се произвежда очакваното впечатление, нито пъкъ се постига гонимата цѣль. Онуй, което бие въ очи не е толкова числото на тия престѣпления, колкото грубата оная нестесненостъ и безцеремонностъ, които ги характеризиратъ. И азъ мисля, че туй неблагоприятно отнѣние на срѣднитѣ вѣкове още повече ще закрѣпи въ умоветѣ на искренитѣ хора онуй, което ний вече казахме за тѣхъ, именно: рискътъ, който е застрашавалъ всѣка отдѣлна личностъ или мѣстностностъ да стане жертва на злинитѣ въ оная епоха, не е билъ по голѣмъ отъ риска, който застрашава всѣка отдѣлна личностъ или мѣстностъ да стане жертва на не по-малкитѣ и още по-обикновенни злини на новото време. Тогазъ понѣ хората сж били здрави и силни до минутата, когато сж бивали грабвани отъ гладътъ, войнитѣ или върлюущитѣ епидемии. Тѣхъ не ги е смущавалъ страхътъ, че единъ день ще изгубятъ работата си и ще мрѣтъ отъ гладъ; тѣ не сж трѣперили предъ ужасната мисль, че слѣдъ тѣхната смъртъ дѣцата имъ ще останатъ на улицата безъ всѣкакви срѣдства за съществуване. Ако другъ не вземеше грижата за тѣхъ, църквата пѣмаше да ги забрави. Но и тукъ сенсационнитѣ, исключителни злини на срѣднитѣ вѣкове се явяватъ твърдѣ драматически и до тая степенъ поразяватъ въображението, щото обикновеннитѣ злини на съвременния животъ, — телесна неджавостъ, отсъствие на жизненни сили,

търговски кризи, стачки и пр. — даже не се взиматъ въ внимание при оценката на тия два исторически периода.

Нека сега преминимъ на останалата частъ отъ обвинителния актъ противъ по-раннитѣ общества, като вземемъ за типъ пакъ срѣднитѣ вѣкове. Казватъ, че тогазъ нѣмало промѣна, разнообразие и комфортъ въ живота. Добрѣ. Да вземемъ за примеръ движението и да видимъ, да ли всичко това е така. „Парата“, не ще съмнение, е материалния символъ на съвременната цивилизация. И, наистина, туй е най-силното оръжие въ ржцѣтъ на защитницитѣ на тая прокопсана цивилизация. Когато имъ предстои да защитятъ своятъ идолъ, тѣ винаги апелиратъ къмъ благодатитѣ на свободното съобщение и бързо движение, като най-убѣдително доказателство не само противъ ограничеността въ съобщенията и движението въ миналото, но и като фактъ, че днесъ има по-голъма възможностъ да се печелятъ богатства и да бѣде чловѣкъ честитъ, тъй като днесъ лѣспотитѣ въ размѣната, снушенията и образуванieto сж много по-голъми отъ кога-да-е другъ пжтъ. Не ще съмнение парата е единъ мощенъ факторъ; тя е дала възможностъ за лесно и бързо пътувание на едно много по-голъмо число хора, отъ колкото презъ всѣка друга епоха. Но да ли налитѣ пътувания около свѣта или въ най-далечнитѣ страни, — нѣща достъпни само за сравнително имотнитѣ хора, които едва ли иматъ нѣколко свободни седмици, а често пжти — само нѣколко дни, или пъкъ нашитѣ разходи до по-отдалеченитѣ краища на сжщата страпа, — развлечение, което едва ли е достъпно за не до тамъ имотнитѣ, които често пжти иматъ само нѣколко часа свободни; да ли, казвамъ, всичко това е дало по-голъма възможностъ въ промѣненieto на сценитѣ и впечатленията въ противоположностъ на всичко онова, което предипнитѣ трудности и ограничени съобщения сж били въ състояние да даджтъ? Азъ обичамъ да вѣрвамъ, че тая разлика е само нагледъ, когато въ сжщностъ впечатленията отъ посѣщението на една чужда страна преди сж биле много по-силни и по-разнообразни отъ днесъ.

Причината на това е явна. На всѣкадѣ, гдѣто парната машина е проникнала, буржуазната цивилизация, която тя представлява, и която особено се отличава съ своитѣ еднообразии въ живота, тоже е проникнала. Гдѣто и да се за-

несе тя, ти непременно ще намѣришъ свѣта, който мислишъ, че оставишъ слѣдъ себѣ си: навсѣкждѣ виждашъ сжщата архитектура, — грамадни хотели, желѣзнопътни станции, евтини наемни жилища, както въ Лондонъ, Парижъ или Берлинъ; сжщия костюмъ — сюртукътъ на „всемирния пазаръ“, Парижка „мода“, паларии или цилиндръ; навсѣкждѣ полета кръстосани съ сжщитѣ желѣзнопътни линии и нескончаеми телеграфни стълбове, — съ една рѣчь, навсѣкждѣ очитѣ ти виждатъ сжщото нѣщо както и у васъ. Завеждашъ разговоръ съ туземцитѣ и виждашъ, че старото мѣстно нарѣчие, съ старата мѣстна премѣна, прави и предания сж исчезнали за винаги, а въ лицето на нѣкогашния селянинъ намирашъ единъ фалшивъ гражданинъ.

Таквазъ е промѣната, таквизъ сж разнообразията въ живота, съ които „парата“ ви е дарила. А никой не може да откаже, че една желѣзница, рано или късно, непременно влече слѣдъ себе си всичкитѣ тия нѣща. Е, какъ ви се вижда: истина ли е, че днесъ разнообразията въ живота, промѣната въ сценитѣ и прѣснотата на впечатленията сж по-голѣми, отъ колкото въ „мрачната“ оная епоха, когато всѣкой окръгъ е ималъ свой особенъ характеръ, свои собствени долини и рѣклини, необезобразени още отъ свитотатствѣнната ржка на вездесжция „Копачъ“, ¹⁾ своя собствена индустрия, своя собствена, характеристична архитектура, свой собственъ, отъ домашенъ платъ, костюмъ, свой собственъ диалектъ и начинъ на изражение, свои собствени, мѣстни закони и нрави, най-сѣтне свои собствени традиции и легенди? Нима съврѣмениятъ буржуа, който по нѣкога се рѣшава, и то съ голѣми усилия и разноски, да напустне блуткавата срѣда, въ която живѣе и се впуска въ далечни пжтешествия, — нима той притежава кой знае какви преимущества предъ своя прадѣдъ отъ XIII в., който всѣки недѣленъ или праздниченъ день е правилъ расходка до нѣкое съсѣдно графство, гдѣто той е намиралъ срѣда, която почти въ всѣко отношение се е рзличавала отъ оная, която е оставялъ? Съврѣмениятъ буржуа едва ли може съ помощта на своитѣ жълтици понѣ на минута да се отърве и отджхне отъ убий-

1) Тукъ трѣбва да се разбира работника по прокарване на желѣзнопътнитѣ линии и канализации.

ственната монотонност на своя живот, когато човека на срѣднелѣковната гилда е билъ роденъ свободенъ. Слѣдъ своя дневна работа, той по всѣка вѣроятностъ, е можалъ да има много по-голѣмо промѣнение и разнообразие въ живота и се е продавалъ на несравнено по-голѣми забавления и наслади, отъ колкото съврѣмениятъ „градски чловѣкъ“ презъ свонѣ дълги лѣтни пжтешествия.

Но, ако това е така за привилегирования чловѣкъ, чловѣка на парата, то какво трѣбва да кажемъ за бѣдния работникъ, който всѣки празниченъ день, за да поизлѣзе и подиша малко чистъ въздухъ и повѣ за минута да погледне природнитѣ красоти, — нѣща, които той преди можеше да намѣри на двѣ крачки отъ къщата си, ако ще би и въ срѣдъ Лондонъ да живѣеше, трѣбва да заплати надлѣжната такса за своето мѣсто въ вагонитѣ за добитѣкъ? Когато полскиятъ животъ и разнообразията сж били предъ носа на всѣкого, тогава не е имало нужда нито желание у хората да предприематъ дълги и далечни пжтувания. Днесъ хората много повече пжтуватъ, но промѣната въ живота е много по-малка; преди тѣ по-малко сж пжтували, но тая промѣна е била много по-голѣма.

Ще каже, лѣже-преимуществовата на цивилизацията, повѣ въ дадения случай, не само че принадлежатъ къмъ исключенията на живота, но тѣ още сж и достойние само на хората съ изключително общественно положение, — на „класитѣ“, а не на „масситѣ“. А туй което е вѣрно тукъ, е типическо въобще за великата истина, че съвременната цивилизация принася полза само на извѣстна заможна и привилегирована класа, и че самата тая съмнителна полза е била изкупена чрезъ нечути загуби и жертви за массата на народа.

Азъ избрахъ движението като типъ на съврѣмения прогрессъ; но не е мжчно да се разбере, че телеграфътъ, „евтената“ пресса и пр., ако и да сж измѣнили човѣшкиятъ животъ, не сж принесли кой знай какви положителни блага за чловѣчеството: срѣднелѣковнитѣ пѣсни за подвизитѣ на Робинъ Худъ сж били не по-малко насладителни отъ дневнитѣ евтени вѣстници и още по-евтени романи за ония, които сж ги слушали.

А че и останалитѣ прословути реформи пренасятъ полза

само на хората съ исключително материално или общественно положение, на хората отъ срѣдната и висша класа, а не на обикновеннитѣ смъртни, на хората отъ народа, се пѣкакъ странно илюстрира отъ факта, че днесъ всѣкой държавенъ мъжъ или бюрократъ минава за свята и непрекосовенна особа. Било е време, когато единъ държавенъ мъжъ е отговарялъ съ главата си за своитѣ беззакония, или пъкъ най-малкото пѣщо, което е рискувалъ, е било лишение отъ свобода или изгнание заедно съ конфискуване на имотитѣ му. Днесъ плутократията е съумѣла да направи отъ политиката една твърдѣ износна и безопасна търговия: най-голѣмото зло, което може да сполѣти единъ държавенъ разбойникъ, е временно отстранение отъ длъжностъ. Твърдѣ варварско и несправедливо пѣщо щѣше да бѣде, наистина, ако единъ членъ отъ „ръководящитѣ правителствени кръгове“ се теглеше насѣдъ като обикновенъ престѣпникъ, загуй, че си позволилъ невинната постѣпка да се попрослави или обогати за смѣтка на справедливостта и обществото, на което той е длъженъ вѣрно и самоотвержено да служи! Днесъ даже самитѣ оппозиционни органи, и то съ радикална боя, би се възмутили и вдигнали би врыва до бога, ако се само спомѣнеш, че единъ кой, напр., министръ, въ своята политическа дѣятелностъ е постѣпилъ иначе, а не по висши патриотически съображения, или че нему могатъ да бѣдатъ приписани каквито и да било прѣстѣпления освѣтъ пѣкои дребни „заблуждения на умътъ“. Но колкото износно и да бѣде това за държавата търговия и за богатитѣ класи, които иматъ такъвъ тѣлътъ дѣлъ въ нея, ний все пакъ мислимъ, че и разумно, и справедливо ще бѣде, ако всички ония господиновци, въ рѣцѣтъ па които се намира една толкова широка властъ за благополучието или злополучието на единъ народъ, бѣдатъ криминално отговорни за своитѣ „заблуждения на умътъ“. Никой не е длъженъ, щомъ се вижда слабъ и некадърень, да се нагърбва съ таквазъ тежка отговорностъ, и само нашиятъ вѣкъ, единственъ по примѣрътъ си въ историята, може да допусне безнаказанността на единъ държавенъ разбойникъ подъ булото на не зная какви си „заблуждения на умътъ“.

Но ако благодѣянията на съвременната цивилизация, вземени сами по себе, принадлежатъ по-скоро къмъ исключенията, отъ колкото къмъ правилата на живота; и ако тѣ,

отъ друга страна, сж достойние на една особна, привилегирована класа, а не на народната маса, за смѣтка на която сж били постигнати, то ще ли се обивимъ консерватори като г-нъ Рускинъ, и ще ли апелираме и искаме повръщанieto на едно невъзможно минало предъ видъ на туй, че настоящето е безнадежно лошо? Не, хилидо пжти не! Но нека не мѣсимъ двѣ съвсемъ отдѣлни исходни точки. Погледнато динамически, неоспоримъ фактъ е, че модерния капитализмъ е цѣло благо за чловѣчеството, тъй като той е необходимото условие за висшия социаленъ животъ, който има да настъпи; но туй не трѣбва да ни прави да слѣпеемъ предъ другия, не по-малко неоторимъ фактъ, че, погледнато *статически*, съвременниятъ животъ не съставлява ни най-малко подобрене спрямо живота въ миналото; ний не трѣбва да забравяме, че, макаръ свойственитѣ на туй минало злини и да сж изчезнали, тѣ сж били замѣнени съ хроническитѣ злини на настоящето. Въ тоя именно статически смисълъ азъ наричамъ цивилизацията *проклятие* и ний сме длъжни да я признаемъ за такава. Веднажъ туй сторено, само едно нѣщо трѣбва да ни тѣши и вдъхва надежда: фактътъ, че нѣма зло, което чловѣчеството да не е съзнало и да не е било то вече наполовина побѣдено. Преди три вѣка драматическитѣ злини на срѣднитѣ вѣкове всецѣло бѣха погълнати човѣшкото внимание. Въ побѣдата надъ злинитѣ на своето упасово дърво, ¹⁾ — отживѣлиятъ феодализмъ, мислящитѣ и далновидни хора по онова врѣме виждаха крайната цѣль, обждванието на човѣшкитѣ надежди. Злинитѣ, които нашитѣ дѣди виждаха, *бидоха* побѣдени. А резултата отъ тая побѣда днесъ всѣкой отъ насъ знае. Ний тоже виждаме едно фатално упасово дърво, което трови и убива всичкитѣ наши стрѣмления и надежди. Но самиятъ фактъ, че го *виждаме* стърчаще предъ насъ, показва, че е блиско неговото унищожение.

Ний не трѣбва да се плашимъ отъ грамадността и солидността на зданието, което виждаме предъ себе си. И чловѣкътъ отъ шестий вѣкъ, който се е виждалъ отъ всѣкъкъдъ заобиколенъ отъ външнитѣ форми на римския животъ, на-да-ли е можалъ да повѣрва, че Римската Империя е от-

Дърво, на което сѣнката, поради отровнитѣ сокове, които листата му испущатъ, е смъртоносна. (Б. II.)

живѣла вече врѣмето си и че единъ новъ животъ трѣбва да я замѣсти; тоже и безгрижниятъ чьловѣкъ отъ шестнадесетия вѣкъ, който навредъ е виждалъ външнитѣ знаци на срѣднєвѣковната цивилизация, мѣчно е можалъ да си помисли, че времето на барона и васала, рицари и крѣпостника отдавна е минало и че вече настѣпва една нова епоха, въ която освятенитѣ отъ времето символи, отношения и понятия на срѣднитѣ вѣкове пѣма да иматъ значение.

Така е и съ социалиста въ днешно време. Гдѣто и да се обърне, той на всѣкъдѣ вижда великото зло на вѣкътъ си — буржуазната цивилизация. Едничката надѣжда, която го крѣпи и утѣшава, е унищожението на това зло. А силата, която тя му вдъхва, прилича на ония свѣтли зари, които предвѣщаватъ появяването на деня.

Превелъ отъ английски: Заринъ.

МАРКСОВАТА ТЕОРИЯ НА ЦѢЛНОСТТА.

ОТЪ

Полъ Фишеръ

Естественнитѣ отношения на единъ потребителенъ прѣдмѣтъ къмъ човѣка сж свършено прости. Какъвто и да билъ продуктъ на природата става непосредственно или слѣдъ преправянieto му отъ човѣка полѣзна вѣщь. Тѣй сжщо и стоката е нѣщо полѣзно; като потребителна цѣпность тя не прѣдставлява слѣдов. абсолютно нищо чудно. Още по малко има нѣщо тъмно въ това, че за нейното произвождане е потребенъ човѣшки трудъ и то въ опредѣленно количество и че производството е общественно. Необяснимото лѣжи въ отношението на една стога къмъ друга, въ обстоятелството, че при извѣстна степенъ на общественото развитие, на която характеристическитѣ черти сж раздѣлението на труда и частнитѣ производители, продуктитѣ на труда ставатъ стоки.

Ний видѣхме по напрѣдъ, че има общества, въ които произведенията на труда не сж стоки, а именно въ епохата, когато човѣчеството се намирало и още въ своето дѣтство, когато е било нецивилизирано, както е напр. и до сега още

въ старондийската задруга и въ Американскитѣ Индианци. Произвежданието на необходимитѣ за цѣлото общество предмети за живѣние се извършва планомерно. Наличните работни ръцѣ се разпредѣлятъ съобразно съ нуждата за изработванието на отдѣлнитѣ потребителни предмети. Каквото се добие отъ този общъ трудъ се раздѣля пакъ между всички. Цѣлата машина на производството е проста и ясна.

Всѣка една патриархална селска фамилия представлява подобенъ затворенъ самъ въ себѣ продуктивенъ организъмъ, въ който при това съществува и извѣстно раздѣление на труда. Съобразно съ пола и възрастта члѣповетѣ изпълняватъ и различни функции и всичко се изработва за собственото употребление на фамилията. Тѣй също и тукъ продуктитѣ на труда не сж стока. Отдѣлнитѣ видове трудъ като земледѣлие, скотовѣдство, предѣние, тъкание и пр. иматъ значение само като особенни общественни функции отъ труда на фамилията.

Нека да си представимъ най сетнѣ едно общество, въ което сръдствата на производството да сж общи. Тукъ може да се опредѣли вече отъ опитъ общото количество на продуктитѣ, отъ които се има нужда, както за директното употребление, тѣй и за понататъшно производство. Понеже е извѣстна каква е продуктивността на труда и отъ какво количество разни продукти се има нужда, обществото ще знае вече, какъ трѣбва да разпредѣли общата работна сила, която тѣй също е извѣстна, за произвежданието на разнитѣ необходими продукти. Тѣй сжщо тукъ, както и въ погорѣ дадения примѣръ, продуктитѣ на труда нѣма да бѣдѣтъ стоки. Работното врѣме ще се взима подъ внимание само за уредоглавлението на производството; дали въ сжщото време то ще служи и като масшабъ при раздѣлението на продуктитѣ е несжщественно и ще зависи вѣроятно отъ външнитѣ обстоятелства.

Въ всичкитѣ тѣзи общественни форми производството е отпосително ясно и очевидно. Понеже въ тѣхъ всичкитѣ продуктивни сили дѣйствуватъ планомерно, затова и въ економическо отношение организъмътъ се отличава съ извѣстна сигурностъ и ясностъ. Раздѣлението на труда може да бѣде още по комплицирано, но до когато обществото само управлява производството, до когато то дѣйствува като производител и присвоител на искаралитѣ продукти, до тогава и общес-

твеннитѣ връски нѣма да се показватъ на хората като нѣкон чужди сили, пълни съ тайнственностъ и ужасъ. Обществата, както горѣприведенитѣ, се отличаватъ съ това, че въ тѣхъ производителитѣ господствуватъ надъ своитѣ продукти, колкото богати или бедни да сж источницитеѣ.

Нека да сравнимъ сега едно общество съ стокопроизводство, на което най развитата форма е днешното капиталистическо общество. Ний намираме тукъ комплицирано раздѣление на труда, членоветѣ на който съставляватъ общественото продуктивно тѣло; но това, което забѣлѣжаваме веднага, то е отсъствието на едно *планомѣрно* дѣйствие, неговото *насочиванне* къмъ единъ разбранъ, по рано опредѣленъ резултатъ. Попече частната собственостъ владѣе именно въ това общество, дѣто сжествува стокопроизводство, дѣто слѣдов, отдѣлнитѣ работници въ разнитѣ видове трудъ работятъ независимо единъ отъ другъ и като частни собственици, което нѣщо прави щото продуктитѣ на труда да се обръщатъ на стоки, — затова и цѣлия продуктивенъ организъмъ е раздѣленъ на множество самостоятелни фактори, които повидимому нѣматъ никаква общественна връзка помежду си и които могатъ да вършатъ всичко, каквото имъ скимне. Ний казваме *повидимому*, защото въ сжщностъ общественнитѣ връски продължаватъ да сжществуватъ, само *скрито* и *тайно*, *непознати* на производителитѣ, но не по малко дѣйствуващи.

Стокопроизводството е производство за удовлетворение нуждитѣ на другитѣ; всѣкой произвежда това, което не употребява и употребява това, което не произвежда. Съ това е създадено и едно взаимно отношение, което свързва повидимому разединенитѣ общественни елементи. Отдѣлнитѣ производители сж значи необходими органи по обществото, но при все това тѣ не разбиратъ въ какви взаимни свръски се намиратъ едни къмъ други. Обаче, тъй като подобна свръска сжествува, тя трѣбва и да се прояви нѣйдѣ, да искаже силита си, и това трѣбва да стане именно тамъ, дѣто производителитѣ излизатъ отъ своитѣ особенни, само за себе сжществующи производителни сфери и дойдатъ въ съприкосновение едни съ други. Това се случва именно при алжпъ-вериша, при *размѣната*.

И ето въ това именно лѣжи расковничето за разбиранieto тайнственността на стокитѣ.

Понеже връската между самитѣ производители съществува като необходима съставна частъ отъ производителния организъмъ и се явява винаги посрѣдствомъ размѣната, посрѣдствомъ отношението на продуктитѣ имъ едни къмъ други като стоки, за това и въ очитѣ на хората опази връска се представлява като съществуваща *между стокитѣ*. *Общественитѣ отношения между производителитѣ* се обръщатъ въ *тѣхнитѣ* очи *въ общественни отношения между продуктитѣ на труда имъ*.

Продуктитѣ на труда въ и за себе си сж нѣща свършено студени едни къмъ други. Между тѣхъ не съществува никакво тайно общественно отношение. Тѣ нѣматъ ни най-малката причина да се отнасятъ по-между си като цѣности. *Човѣцитѣ* е именно, който първи ги постави въ известни отношения. Слѣдователно, стокитѣ оживяватъ, на продуктитѣ на труда се вдъхва душа; но душата имъ се засѣзва само въ мозъка на тѣхнитѣ производители. Движенията, които собственитѣ творения на труда имъ извърши при размѣната, тѣмъ се струва че произтичатъ отъ собственната инициатива и вътрѣшна природа на тѣзи творения, както дѣцата мислятъ, че куклитѣ танцуватъ сами.

Връската въ общественнитѣ отношения, която свързва стоко-производителитѣ, тѣ си представятъ, вслѣствие на въображаемата имъ индивидуална независимостъ, като осязаема общественна връска между продуктитѣ на труда. Размѣна, цѣнностъ, голѣмина на цѣнността тѣ мислятъ, че сж дадени, естествени тѣхни свойства, преминавали въ плътъ и кръвъ, тъй да се каже. Употрѣбения за произвежданието на стоки-тѣ трудъ се явява като *вжтръ* *въ тѣхъ* *принадѣна цѣнностъ*, *отношението между труда като обективно отношение между цѣнността на стокитѣ*, опредѣленнитѣ количества, продължителността на употребения трудъ, като мѣрила за голѣмината на цѣнността на стокитѣ, размѣнитѣ отношения между производителитѣ, като отношения между продуктитѣ имъ, съ една рѣчь отношенията между хората тѣмъ се представятъ като отношения между нѣщата.

Този страненъ предразсѣдкъ, свойственъ на човѣцитѣ като стокопроизводители, се срѣща само въ общество съ стокопроизводство. Понеже хората тукъ сж частни производители за това и тѣ по никой начинъ не могатъ да хвърлятъ

общъ погледъ върху цѣлото движение на общественния произвѣдителенъ организмъ. Непреклоннитѣ закони, подѣ властѣта на които се намиратъ, при изпълнението на общественитѣ си функции, не се съзнаватъ отъ тѣхъ. Тѣзи закони се проявяватъ въ *алжиѣ-верии*; за това и тѣ се явяватъ не като закони за човѣцитѣ, а закони за нѣщата, на които тѣ (хората) трѣбва да се покоряватъ. Зависимостѣта на хората единъ отъ другъ се обръща, слѣдователно, въ зависимостъ на хората отъ нѣщата. Въ това ги утвърждава обстоятелството, че не *съзнателната воля на обществото*, а разнѣпата на стокитѣ е *видимия регуляторъ на производството* и при това мощенъ регуляторъ, както се проявява напимѣръ въ бурнитѣ общественни периоди, търговскитѣ кризи. Стокопроизводителѣтъ се намира, слѣдователно, подѣ властѣта на собственитѣ си продуктѣ.

Покривката, която скрива отъ членоветѣ на едно общество съ стокопроизводство собственитѣ имъ отношения, закрива въ сѣщото време да не видатъ и истинскитѣ характерѣ на собственитѣ имъ креатури на стокитѣ. За това тѣ придаватъ на своитѣ продукти, общественни природни свойства, свѣрхестественни отношения, които сѣ свѣршено чужди на сѣщността на овѣзи продукти. Тѣ приличатъ както на не цивилизованитѣ тѣй и на цивилизованитѣ фетиши, които измислюватъ разни отношения къмъ тѣхъ или взаимно едно къмъ друго между създаденитѣ пакъ отъ тѣхъ божества, подѣ чиято властъ тѣ не само вѣрватъ, че се намиратъ, но се и дѣйствително намиратъ. Образитѣ на въображението сѣ еднакъ силни, както и реалнитѣ сили; тукъ дѣйствуватъ пакъ вторитѣ само преоблѣчени. Сѣщото явление се представя и при изслѣдванието характера на стоката. Затова и Марксъ говори за фетишизма ѝ.

Класическата економия не може да открие фетишиния характеръ на стокитѣ. Тя намѣри наистина цѣпността, но не премахна ореолѣтъ, който грѣеше надъ продуктитѣ на труда, а го остави да сѣществуватъ. Това забѣлжително явление е тѣсно свързано въ самото общество, въ което сѣществуватъ стокопроизводството и е нераздѣлно отъ него. То може да изчезне само въ такова общество, въ което продуктитѣ на труда би престанали да бѣдатъ стоки, т. е. въ такова общество, което да почива върху общата собственостъ.

СЛѢДЪ ВОЙНАТА.

Въ опушена хижа, попукана, ниска —
Изсжхнала болна, гледахъ я клѣтата,
Какъ дѣчица голи къмъ себе протиска,
Какъ тѣши ги жално — гали имъ лицата.

Едно викне: хлѣбецъ! — друго затрепера,
Пъкъ малкий Стоянъ отъ коремъ се свива;
Но какво да прави! — Ялъ бѣ още вчера,
Малко качемачецъ съ търкана коприва;

А пъкъ тази сутринъ, по снѣга босъ мина
Чакъ до край селото баща си да чака;
Но отъ студътъ силенъ едвамъ не загина
И кога се върна майка му заплака.

Да ли вчера Петръ не бѣ се шегувалъ,
Като каза: утрѣ Иванъ ще пристигне?
Но съ Ивана отъ какъ той бѣ задругувалъ
Никой не бѣ чувалъ шегъ да повдигне.

Той отъ пжтъ далеченъ вчера щомъ се върна
Макаръ и уморенъ — дома не отидѣ;
Право у тѣхъ свърна, дѣцата пригърна,
Каза: „Радостъ нося — нашъ Иванъ си идѣ!“

Мракъ дълбокъ обхваща колибата тѣсна;
Главата си влюмна Стоенчо угриженъ;
Завърлува безъ жалъ вънъ бурата бѣсна
И съ снѣгъ засоли прозореца книженъ!

Завие ли грозно — вратата припука,
Снѣгъ вжтрѣ препраща всѣка пукнатина.
Слѣдъ малко свѣтилце, слабо, заблѣщука,
И по тъженъ изгледъ доби тъзъ картина:

Едвамъ се мержеятъ шесть тѣла испити,
И отъ всички вѣе грозна нѣмотия:
Отъ гладъ, студъ и болки — всички кат' убити,
А въ града, въ селото — страшна скѣпотия!

Зачу се въвъ тропотъ — Стоенчо подхрипна;
 Дѣцата се всички въ вратата вглѣдаха;
 Майка имъ въ лѣглото поблѣдне и трѣпна,
 И вратата тихо, въ туй врѣме, хлопнаха.

Иванъ се показа въвъ дрѣха истрита —
 На всичкитѣ радостъ блѣсна по лицата;
 Но майка имъ бърѣе викна жаловита,
 „Защо милий Боже не жалишъ дѣцата?

Отиде да брани Царския тронъ златенъ,
 А тука остави тѣзъ гладни дѣчица, —
 Днесъ при тѣхъ го връщашъ тѣй злѣ осакатенъ . . .
 — Ваньо, кой ти грабна дѣсната ржчица?“

Иванъ, вмѣсто думи, ржката си жѣлта,
 Кротко, къмъ гърдитѣ, на горѣ поднесе,
 Откъсна кръстъ сръборенъ, хвърли и го въ скута.
 „Ето стойността ѝ“ — жално произнесе.

София 21 Юний 1893 год.

Ст. М. Поповъ.

СЪСКИПВАНІЕ НА ДРЕВНОТО ПРОИЗВОДСТВО.

ОТЪ

КАУТСКИ.

IV. ВОРВАТА НА ДРЕВНОТО ПРОИЗВОДСТВО СЪ СМЪРТЬТА.

(Продължение отъ кн. II)

Повърхностно погледнато, новото сръдство за производство се различава твърдѣ малко отъ старото. Най-старата негова форма бѣше тая, при която капиталиста даваше на ангажираниѣ си работници, на наемнициѣ си, сурови материали, напр. на тъкачитѣ прежда, която работиха у тѣхъ си и връщаха изработена на патрона си.

Даже подъ тая форма на производство, тѣй близка до-

тая на запаятчиитѣ, се забѣлѣзва дълбока разлика между независимия занаятчия и наемника, който работи у тѣхъ си. Ще говоримъ по-нататѣкъ за измѣнението, станало въ положението на работницитеѣ. Сега ще се занимаемъ съ капиталистическото производство и неговата еволюция.

Втората крачка, направена отъ капиталиста, бѣше че събра въ ателието си работницитеѣ, които до тогава работяха у тѣхъ си, ако и все пакъ за капиталиста. Сега той може да ги нагледва и потиква на работа. Ето какъ се туриха основитѣ на *едрото капиталистическо производство*, въ сжщото време съ зачалото на тия ефемерни сръдства на производство, които слѣдъ туй се развиваха съ растаща бързина.

Съ факта, че много работници работяха заедно въ една и сжща работилница, *раздѣлението на труда вътрѣ въ работилницата*, става вече възможно. При владѣнието на дръвното производство, раздѣлението на труда би имало за резултатъ размножението *занаятитѣ*, по *рода* на пѣщата, произвеждани отъ нѣколцина, остана цѣлъ предметъ. Раздѣлението на труда въ хлѣбарницата направи, щото всѣки хлѣбаръ да не може да прави всички сортове хлѣбъ: едни правяха само бѣлъ хлѣбъ, други черепъ; но всички го правяха па цѣло. Съвсѣмъ другъ биде резултата отъ раздѣлението на труда въ работилницитеѣ.

Туй раздѣление направи, щото различнитѣ работи, нуждни за фабрикуванието на единъ предметъ да се повѣритъ на специални работници и предметитѣ трѣбваше да минаватъ отъ рѣцѣ въ рѣцѣ за да бѣдѣтъ свършени. Работника се ограничаваше повече и повече съ единъ само родъ работа, която трѣбваше да повтаря непрестанно. Голѣмата работилница, въ която се работи така, се нарича, „манифактура“. Съ туй производителността (плодородността) на труда на индивидумитѣ порастна значително. Но има едно послѣдствие още по-важно отъ туй раздѣление на труда. Щомъ раздѣлението на труда се увеличи до толкозъ вътрѣ въ работилницата, щото работата на работницитеѣ, презъ рѣцѣтъ на които трѣбваше да мине единъ предметъ, за да бѣде свършенъ, ставаше по-лесна и по-проста, т. е. щомъ работника е превърнатъ въ машина, често става вече замѣстванието на човѣка отъ машината. Така и стана. Туй движение биде улеснено отъ прогресса на *естественитѣ науки*, главно отъ

откритието двигателната сила на парата, съ помощта на която човѣкъ има въ расположението си сила, независима отъ елементи и на която той е абсолютний господарь.

Въвежданieto машинитѣ въ индустрията биде една економическа *революция*, съ нея едрото капиталистическо производство достигна окончателната си форма, *фабриката*. Машината биде най-любящото оръдие на капиталистическото производство, тя премахна всички препятствия и ходътъ на економическото развитие се превърна въ блѣскавъ триумфъ за капитала.

Къдѣ крае на миналий вѣкъ се изнамериха първитѣ практически машини за *тъкачната индустрия* и бѣхж изведнажъ приложени въ Англия.

Къдѣ сѣщото врѣме се изнамѣри и *парната машина*.

Отъ тогазъ всички клонове на индустрията единъ по-диръ други ѝ се подчиниха. До 1840 г., едрата капиталистическа индустрия, съ изключение на Английската, бѣше незначителна. Отъ 1850 г. тя приема голѣмо развитие въ Франция; къдѣ 1860 или по добръ къмъ 1870 г. тя владѣе въ Съединенитѣ Щати, въ Германия. въ Австрия. Въ послѣдно време тя пуца корене въ варварска Руссия, въ Источна Индия, въ Австралия и току що започнаха въ Источна Азия, въ Южна Африка и Южна Америка. Колко слаби и ничтожни сж великитѣ империи на изчезналитѣ вѣкове прѣдъ гигантската тая монархия, побѣдена и покарена отъ капиталистическата индустрия. Въ 1837 г. числото на парнитѣ машини, които индустрията владѣеше въ Пруссия, бѣше 423 съ една сила на 7,500 парни-копя. Въ 1888 г., числото на машинитѣ се въздигна на 43,370; парни-коне Пруссия притежава за индустрията и земледѣлието си около 1,500,000. Всичката работа, която извършва парата на земния глобусъ се оцѣнява въ тоя часъ на 200,000,000 коня, или единъ милиардъ хора.

Парната машина прави щото: способъ на производството да се измѣни непрестанно. Едно изнамѣрване изгонва друго. Отъ една страна машината печели области дѣто до тогазъ е владѣяло дръвното производство и рѣчната работа. Отъ друга, въ индустриитѣ, дѣто е въведѣна системата на фабрикитѣ, новитѣ машини, най-добритѣ замѣстятъ старитѣ и ги правятъ безполезни.

Прѣди двайсетъ години единъ мжжъ, който работеше на предачка, произвѣждаше сто пжти повече отъ една жена, която предеше на хурка. Но когато една машина можеше да има тогазъ най-много 500 вретена, сега тя има до 1,270; вретената тогазъ не се обръщаха 8,000 на минута, а сега съ най-новата машина — 11,000. Ний намираме сжщитѣ факти и въ други клонове въ индустрията.

Какво значи при тая индустрия дрѣбното производство безъ машини?

Капиталистич. индустрия даже въ първата ѣ фаза, като експлоатирующа чрезъ индустрията у дома, която не може да се смѣсва съ старата домашна индустрия, прѣдполагающа независимия занаятъ, се показва прѣвъсходствующа занаятитѣ. Ний пѣма да настояваме повече върху тоя пунктъ, че капиталистическата система, ограничавающа работника съ една само специалностъ, увеличава производството на труда. *Прѣвъсходството на капиталиста надъ занаятията е много по-значително като търговецъ.* Той копува суровитѣ матириали и всички други срѣдства на производство въ голѣмо количество; той знае по добрѣ отъ занаятчията състоянието на пазаря, момента да купува евтино и да продава скъпо, като има тоже възможностъ да чака момента. Съ туй прѣвъсходството на капиталиста е толкозъ голѣмо, щото занаятчията не може даже да поддържа конкуренцията на *индустрията у дома* въ производството дѣто *се произвѣжда въ голѣмо количество.* Даже въ оня народъ на индустрията, дѣто сега още се работи изъ ржка. въ жилището на работника, независимостта на тоя послѣдния зема край изведнажъ, щомъ тая индустрия захване да испраща стоки задъ граница. Да се превърнатъ занаятитѣ въ индустрии за извасяние значи да се съсипятъ, да се превърнатъ въ индустрии у дома, експлоатирани отъ капиталиститѣ. Отъ тука може да се види ума на ония „социални реформатори“, които искатъ да спасятъ единъ заплашванъ отъ съсипване занаятъ, като му разширятъ пазаря.

Може отъ туй да се види, че даже въ зачалото на капиталистическото производство, когато бѣше още твърдѣ просто, то се показва прѣвъсходствующе надъ занаятитѣ, когато се касае най-вече да се произвѣжда въ голѣмо количество. Занаята може да се поддържа още тамъ, дѣто не се иска да

се произвѣжда на масса, но въ *ограничено производство*, дѣто пазаря е твърдѣ ограниченъ.

Но машината трансформира съвършено не само индустрията, но също и *срѣдствата за съобщение*. Параходитѣ, желѣзнитѣ пѣтица намаляватъ постоянно разноснитѣ за прѣнасяване стокитѣ, турятъ въ сношение най-далечнитѣ и най-мѣчни за прѣминаване мѣстности съ най-индустриалнитѣ страни, като имъ увеличаватъ все повече и повече пазаритѣ. Ето какъ машината може да докаже всичката си сила въ индустрията. Колосалното увеличаване на производителността добито отъ употреблението на машината, иска едно съотвѣтствующе разширение на *пазаря*. Съ уголѣмяването и подобряването на съобщителнитѣ срѣдства, ние виждаме разширението пазаритѣ на едрата индустрия въ ущърбъ на тия на занаятитѣ. Числото на индустриалнитѣ клонове и на странитѣ, дѣто занаятитѣ могатъ да се поддържатъ е вече съвсѣмъ ограничено и се намалява много бърже. Фабриката царува, и днитѣ на изолиранитѣ работници сж пречетени.

А туй, което казахме за занаятитѣ, може да се каже и за дръвното земледѣлие на селиниа. Тамъ, дѣто земледѣлието е стоко-производително, дѣто се произвѣжда за *продажба*, а не за собствено потребление, тамъ едрото производство, ако и да не е толкова производително, има надъ дръвното производство същото прѣвѣсходство, какъто има капиталиста надъ занаятчията: по-голъмо познание на пазаря и срѣдствата да се ползува при сгодни обстоятелства. Но едриятъ собственникъ и чифликчията капиталистъ може още да направи експлоатацията си прѣвѣсходствующа като производство тая на селиниа, да купи по-добри инструменти, работенъ и отъ порода добитѣкъ, торъ по съотвѣтствующъ на почвата и по-избрани семена ¹⁾

1) Прѣвѣсходството на Американското земледѣлие надъ Германското състои най-вече въ голѣмото развитието на машинизма въ Америка. До сега се употребяваха само машинитѣ за работене земята, но отъ сега нататѣкъ почнатъ да се утилизиратъ за отглеждането на добитѣка. Това отглеждане става въ мѣсто широко 400 крачки, дълго 600, захваща едно пространство повече отъ два хектара и може да побере 3750 рогати добитѣци за отглеждане. Храненото и чистенето става съ помощта на парни машини. „Какъ, притуря автора, който навежда тия факти, бѣдния селянинъ, който си отглежда добитѣка по традиционний начинъ, какъ ще може той да конкурира съ тая фабрика на оравени животни, които работятъ споредъ най-новитѣ данни на науката“.

Само тамъ, дѣто земледѣлието стои още въ състоянието на производство за потрѣбление отъ производителитѣ, само тамъ още може селянина да прекарва, колкото да не умрѣ. Но, както за занаятитѣ, областитѣ, въ които семейството на селянина-земледѣлецъ може да се поддържа се ограничаватъ все повече и повече. *Развитието на желязнитѣ пѣтици* и увеличаванieto на данѣцитѣ спомагатъ на стокотпроизводството. Желязния пѣтъ туря селянина въ сношение съ всемирния пазаръ, данѣцитѣ го заставятъ да отиде на пазаря, защото, за да ги исплати, той трѣбва да продава произвѣденията си. Колкото по-тѣжки сѣ данѣцитѣ, толкова повече се вижда той прѣвѣрнатъ въ стокотпроизводителъ, толкова повече ще има той да се бори противъ едрото замедѣлч. производство и ще бѣде най-сетнѣ надвигъ. *За никой други класъ на народа нѣ, увеличението на данѣцитѣ не е опасно, отколкото за селянитѣ.* Милитаризма е понастоящемъ главната причина на туй увеличаване. И сѣшитѣ тия хора, които се показватъ най-горѣщи защитници на селянина, поддържатъ най-горѣщо и милитаризма. За едритѣ собственици милитаризма е источникъ на печалба: едри доставчици за въоръжаванieto и продоволствието на солдати и коне сѣ нуждни, крупнитѣ капиталисти си прѣдлагатъ услугитѣ. За синоветѣ имъ пъкъ милитаризма прѣдлага тѣлсто заплащани офицерски служби.

А на селянина милитаризма отнѣма най-добрия работникъ—силътъ му. Той му налага тѣжки данѣци, които не може да понесе. Той го блѣска на пазаря, дѣто го съсипва конкуренцията на едритѣ собственици вътрешни и външни.

Владѣющитѣ класове виждатъ добръ, че милитаризма и селянина сѣ единичката подпора на настоящето общество, но не вижда, че единътъ се облѣга на другия и го смазва въ краката си.

Който може да види нѣма нужда отъ повече доказателства, за да се убѣди въ истинността на тая фраза отъ нашата программа, че економическото развитие на буржуазното общество води неизбѣжно къмъ съсипването на дръвното производство въ индустрията и земледѣлието.

Има пѣкои, които не искатъ да приематъ нашата идея, отъносително факта, че въ Германската империя въ 1882 (имаме по-прѣсни цифри) на 100 индустриални работници

39 само сж въ едрата индустрия, а останалитѣ 69 — въ дребната. Говори ли туй противъ насъ?

Въ 1892, капиталистическата индустрия въ Германия, съ исключение на Саксония и Рейнскитѣ провинции имаше едвамъ *двайсетъ* годишно сжществуване. Въ едно тѣй кжсоврѣме тя взе такъвъ силенъ полѣтъ, щото обгжрна двѣтѣ пети отъ всички работници. За едно тѣй кжсоврѣме, цифрата¹) е съвсѣмъ висока, като се вземе прѣдъ видъ, че съсипванieto на дрѣбното производства се извършва обикновено бавно.

Единъ примеръ ще ни го докаже. 2)

Машиното тъкание (главно въ Англия) правеше въ Германия отъ 1840 г. една таквазъ конкуренция на старитѣ ржчни занаяти, щото мизерията на тъкачитѣ бѣше станжала пословична и прѣдизвика кървави бунтове. И днесъ още, спорѣдъ статистиката на занятията отъ 1882., 335,466 работника работятъ у тѣхъ си съ сжщитѣ стари станове, а само

(1) Цифритѣ сж по-ниски за дрѣбната индустрия, ако се взрѣмъ въ тѣхъ по горѣ. Статистиката на занятията (1882) тури между индустриитѣ и тои, които служатъ въ търговията, гостилничаритѣ и продавачитѣ на бира, ако и тѣ да слѣдватъ други закони.

(2) Числото на дрѣбнитѣ търговци и гостилничаритѣ расте толкозъ повече, колкото по намаляватъ занятитѣ. Съсипанитѣ занятии ставатъ дрѣбни търговци и гостилничари.

Статистиката отъ 1882, относително съобщенията не смѣта работницитѣ при голѣмитѣ съобщителни учрѣждения при желѣзнитѣ пѣтица, пошитѣ и телеграфитѣ.

На тия двѣ причини се дължи неизбрността на резултата въ полза на дрѣбнитѣ промишленници. Като оставимъ на страна тия групи, ние виждаме, че сж се употребили въ индустриалнитѣ експлоатации:

Безъ работници (наемни)		1,455,816 работници	24.5 0/0
Отъ 1—5	"	1,919,712	32.4 0/0
" 6—10	"	254,333	4.3 0/0
" 10—50	"	750,671	12.6 0/0
повече отъ 50	"	1,554,181	26.2 0/0
Всичко		5,934,663	100 0/0

Ние виждаме прочее, че заведенята съ повече отъ 5 работника даватъ работа въ индустрията на 43 0/0 отъ всичкитѣ индустриални работници, а не 39. Между 57 0/0 отъ дрѣбнитѣ заведения, половината почти не употребява работници. Болшинството на тия послѣднитѣ съставляватъ работницитѣ при „домашната индустрия“, тѣ не сж независими занаятчици, но наемни роби на капиталиста, достойни за съжаление.

Домашнитѣ промишленници, по голѣмата частъ сж занаятчици или селяни, които тичатъ къмъ загинаването си, но които запазватъ за това минутна независимостъ. Ний ще третираме тои въпросъ по-нататѣкъ. Голѣмото число на тия заведения не говори ни най-малко въ полза на жизненната сила на дрѣбната индустрия и дрѣбното земледѣлие.

За съжаление ние нѣмаме статистика по по-нова отъ 1882 г.; занаятчитѣ сж се много намазали отъ тогазъ насамъ.

195,580 въ фабрицитѣ, съ машини, значи само 36 0/0 отъ всички тъкачи! Отношението между числото на работниците въ едрата индустрия къмъ работниците на дръбната излиза още повече въ полза на тая послѣднитѣ отколкото общото отношение. Но никой не би посмѣлъ да заключи, че тъканieto безъ машини има още бѣдѣще, че съсипванието му не е видно. Отколѣ вече въ Англия глада отнѣсе и послѣдния тъкачъ на старитѣ станове. Въ Германия тоже дпитѣ на рѣчното тъкание сѣ прочетени. Ако има още таквозъ едно голѣмо число туй още не доказва, че то може понѣ конкуренцията на машинитѣ, *но че може понася още дълго врѣме гладѣтъ.*

Пълното изчезване на дръбното производство не е първото дѣйствие, а послѣдното на трагидията подъ заглавие: Смъртта на дръбното производство.

Първото послѣдствие на конкуренцията на капиталистическото производство е, че занаятчиията — и туй, което казваме за него се отнася и за селянина — расходва всичко което е можалъ да събере, той, родителитѣ и дѣдитѣ му.

Занаятчиията и селянина обѣднели, за да избѣгнатъ мизерията се прѣдаватъ все по вече и по вече на работа. Тѣ продължаватъ врѣмето на труда до кжсно пощѣ, каратъ да работятъ и женитѣ и дѣцата си, замѣстятъ работниците съ повече чираци, за да имъ коштува по ефтино. Като продължаватъ врѣмето на труда си, като го правятъ по тѣжъкъ, безъ спиртъ и почивка, тѣ захващатъ да се хранятъ по-мизрно, като правятъ и економия все по голѣми и по голѣми въ жилището и дрѣхитѣ си.

Печално за оплакване е съществуването на занятията и селянина въ конкуренцията имъ съ едрото производство.

Казватъ, и иматъ право за това, че положението на наемнитѣ работници е по добро отъ колкото туй на селянина и дръбнитѣ патрони, и искатъ отъ това да заключатъ, че наемнитѣ работници нѣматъ защо да се оплакватъ. Туй не заключава нищо противъ социалната демократия; напротивъ то говори противъ частната собственостъ, Защото, ако наемнитѣ работници *безъ собственостъ* иматъ по добри условия отъ работниците-собственици, дръбни патрони и селяни, за какво може да послужи собствеността на тия послѣднитѣ? Ти не само имъ престава да бѣде полезна, но почва да имъ пренася врѣда. Ако напимѣръ, такача отъ старата

система се свързва още съ непроизводителний си станъ, ако и въ фабриката да може да печели повече, туй е защото той *притежава* още нѣщо, къщица и градинка, дѣто ще може да искара малко картофи, които ще изгуби, ако напустне своя станъ.

За дрѣбнитѣ производители, притежаванието срѣдствата за производство намѣсто да бѣде ограда противъ бѣдността, то се лъва робска верига. Частната собственостъ захваща да става противното на туй, което е била нѣкога. Прѣди сто години, тя бѣше висшето щастие за селенина и занаятчиията. Днесъ тя е бѣдствие и проклетие.

Но, ще ни кажатъ, за туй пъкъ съ цѣната на тая бѣдностъ дрѣбния патронъ (занаятчил) и селенина иматъ повѣ една по-голяма независимостъ, повече свобода отъ наемнигѣ работници. Тамъ дѣто дрѣбното производство има да поддържа борба противъ едрото производство, то не закѣснява да бѣде надвито отъ туй послѣдното. Дрѣбния промишленъ патронъ се преобразява въ домашенъ работникъ, като работи за смѣтка на капиталиста; или пъкъ отива при капиталиста, като продавачъ на произвѣденията на фабриката му.

Въ двата случая той е подъ зависимостта на капиталиста. Селенина тоже, когато не може повече да поддържа борбата си противъ едрото производство, се ангажира въ домашната индустрия въ услуга на единъ капиталистъ или пъкъ работи срѣщу наемната плата у едрия собственикъ. Дѣ е неговата свобода и независимостъ? Той се различава отъ пролетария съ туй, че има още парченце собственостъ. Но именно тая собственостъ му пречи да намѣри по-добри условия да печели повече като работникъ. Тая собственостъ го превързва къмъ земята му и го прави по „зависимъ“ отъ наемникътъ, който нѣма никаква собственостъ. Частното притежание срѣдствата за производство не само уголъмява бѣдността, но уголъмява и порабощението на дрѣбнитѣ производители.

Отъ тая гледна точка тоже, частната собственостъ сега не е никакъ таквазъ, каквато е била нѣкога; срѣдство за свобода нѣкога, тя е днесъ срѣдство за порабощение.

Но, ще ни кажатъ още, частната собственостъ обезпечава на дрѣбния патронъ и на селянина собствеността върху продуктитѣ на труда му.

Слабо утешение, ако стойността на произвѣденния му се понижава до тамъ, щото да не могатъ постигна за удовлетворението нуждитъ негови и на фамилията му. Туй утѣшение е съвършено несъстоятелно за многобройни ония, които сж се отдали на домашната индустрия и на земледѣлческото наемничество, за да си доставятъ най-необходимото както и за болшинството дрѣбни патрони и селени, незакачени още твърдѣ много отъ конкуренцията на едрото производство и неизгубили още цѣлата си независимостъ, несъстоятелно е туй утѣшение и за длъжниците. Кредиторътъ имѣющъ хипотека върху собствеността на единъ селенинъ, има повече право отъ селянина върху плодетъ на трудътъ му. Прѣди всичко трѣбва да се плаща на кредитора. Остапалото слѣдъ туй, достатъчно ли е, за да може да живѣе селенина и фамилията му? Кредитора малко иска да знае за това. Селянина и занаятчията работятъ за капиталиста, сжщо тъй както и наемнитѣ работници. Разликата, правена отъ частната собственостъ между работниците съ или безъ собственостъ, е слѣдующата: наемната плата на послѣднитѣ се опрѣдѣля споредъ обикновеннитѣ имъ нужди, когато приходътъ на първитѣ нѣма такъвъзъ граници и може да падне много по-ниско. Случва се даже, нѣкога, щото дългътъ имъ не остава за тѣхъ нищо отъ плодетъ на труда имъ, тъй че тая дрѣбна собственостъ *работятъ безплатно* и туй благодарение на частната собственостъ. ¹⁾

Какъвъ ще бѣде края на тая мжчителна борба срѣщу все по-силната и по-силната конкуренция на едрото производство? Какво е бѣдѣщето на занаятчията и селенина въ замяна на неговата „економия“ на неговата „мжка“? Въз-

1). Ако и да има въ извѣстни страни селяни и занаятци, които да нѣматъ дългове, то „дългътъ на държавата“ зема грижата да ги направи данъчници на капитала. Когато се касае до лихви, хипотеки, билети и пр. селенина нонѣ плаща лихвитѣ на единъ капиталъ, когото е получилъ. Но когато плаща за дълговетъ на държавата, той плаща за лихвата на единъ капиталъ, когото държавата е взела въ заемъ, за да обогати на гърба на селенинѣ и работниците, доставчиците, предприемачитѣ на здания, едритѣ промишленници, едритѣ собственици и отъ сего рода. „Милитаризма“ и „дълговетъ на държавата“ сж най-мощнитѣ срѣдства съ които дневната държава привлича, даже най-затѣтеното село въ обитията на капиталистическата експлоатация и тика къмъ съсипващите селянитѣ и занаятчинѣ.

„Единичката частъ на тъй нареченото национално богатство, което влиза действително въ колективно владѣние на модернитѣ народи, това е публичниятъ дългъ“. Марксъ стр. 337.

награждението е фалиране, пълна експроприация, изгубване срѣдствата на труда, падание въ редоветѣ на пролетарията.

Такъвъ е края, къмъ когото води економическото развигие на сегашното общество, край фаталенъ като смъртта. За тоя, който страда отъ нѣкоя тѣжка и мѣчителна болѣсть, смъртта му се явява спасителка; туй сж и фалиранieto, съсипванието се очаква отъ нещастниците като спасителка; при сегашнитѣ обстоятелства, тѣ сж освободители отъ една собственность, която е станала тѣжъкъ товаръ.

Продължаванieto на туй дребнобуржуазно съществуване води къмъ една такава мизерия, щото става невъзможно. А може ли нѣкой да пожелае неговото закрѣпване, ако би било възможно? Може ли нѣкой да пожелае щото занаятчиитѣ и селянитѣ да паднатъ до уровня на Ерцебургскитѣ тъкачи, вмѣсто да станатъ пролетарии въ едрата индустрия?

Но мѣжду това, друго нѣщо не може да се очаква съ тѣзи опитвания да се поддържатъ дрѣбнитѣ индустрии и дрѣбното земледѣлие, защото е невъзможно на се съживяватъ занаятчиитѣ и дрѣбната култура на селянина въ нѣка на парата и електричеството.

Истината е сурова не само за жертвитѣ, но и за всички ония, които иматъ интересъ въ запазването на настоящето общество. Селянитѣ и занаятчиитѣ бѣха дълго време най-могъщитѣ поддържници на частната собственность, ето защо на мнозина не имъ се вѣрва, че тѣ сж съсипани, че пропадатъ. Всички, които иматъ интересъ да експлоатиратъ нисшитѣ класи на народа, всички съсипватъ селенитѣ и занаятчиитѣ; всичкитѣ едри собственици и фабриканти, които се показватъ приятели на селянитѣ и занаятчиитѣ и търсятъ лѣкъ за спасение съществуването на туй дрѣбно производство! Всички тия доктори се хвалятъ да сж го намѣрили. Тия срѣдства сж сжщитѣ, каквато сж се прѣдлагали прѣди сто и повече години и, които доказаха не само, че сж безполѣзни, но че сж и врѣдни, каквато би била напримѣръ корпоративната организация по модела на срѣднитѣ вѣкове. Тия срѣдства могатъ да иматъ извѣстна полза само за ония отъ селянитѣ и занаятчиитѣ, които сж по-заможни, като имъ позволяватъ да напуснатъ дрѣбното производство и да станатъ капиталисти, слѣдоват. конкуренти, които спомагатъ отсетнѣ за съсипването на другитѣ.

Всички „социални реформи“, всички сръдства за спасение селянитѣ и занаятчиитѣ отъ мизерията приличатъ на резултатитѣ на нѣкоя лотария: съвсѣмъ малцина може да иматъ печелящи номера, най-многого, почти всички, не печелятъ нищо и трѣбва да заплатятъ не само билетитѣ на тия, които сж спечелили, но и разносикитѣ на предприятието.

Ако нѣкой нещастникъ, който има въ джеба си единъ лотариенъ билетъ захване да се счита богатъ, ние не можемъ да го негледаме като лудъ. Но между това мнозина селяни и занаятчии приличатъ на тоя нещастникъ тѣ се мислятъ такъвизъ, каквито би трѣбовало да бждѣтъ, и не каквито сж въ сжщностъ, тѣ се глѣдатъ като капиталисти, когато сж си просто пролетарии.

ТЪ СЕ ПОЗНАХА.

(Расказъ изъ живота).

Хотелъ „Султанъ“ се намѣрваше въ една отъ най първитѣ улици на столицата.

А стаята № 15 бѣше въ най горния етажъ на този хотелъ.

И двама души — единия по рано, другия по късно — додоха да живѣятъ днесъ въ нея.

Единия — младъ, съ мургаво лице, съ лукавъ погледъ; другия — сжщо тѣй младъ, но русъ, усмихнатъ винаги, много приказливъ изглеждаше — какъвто си бѣ и въ сжщностъ — и съ малко хлѣтнаи очи.

Първия се казваше Луковски, втория — Ценовъ.

Но тѣ йоще не се познаваха. Тѣ йоще не бѣха се видяли.

Защото, когато Луковски се пресели, по важни причини, отъ хотелъ „Дунавъ“, въ хотелъ „Султанъ“, стаята № 15, която той зае, бѣше празна.

Той си остави куфара подъ кревата и излѣзе изъ града.

Защо? Това бѣше тайна, която само той знаеше. Кждѣ ходеше той и какво правеше, никой отъ другаритѣ му не знаеше ..

Нито смѣяха да го питатъ.

Слѣдъ малко доде Ценовъ.

— Бай Геновъ, обърна се той къмъ съдържателя на хотела, съ който бѣше познатъ, имате ли нѣкоя стая за мене? Ще стоя два три дена само...

— Цѣла стая нѣма, но...

— Стига единъ креватъ...

Бай Геновъ повика слугата си и каза: на негова милостъ (той посочи на Ценова) дайте кревата въ № 15.

— Но кого ще имамъ за другаръ? Попита Ценовъ.

— Че... Не го познавамъ. Луковски се казва. И той днесъ доде.

И Ценовъ се искачи горѣ въ стаята.

Преглѣда я и преглѣда куфара на съжителите си.

— Ще бѣде нѣкоя тукашенецъ, помисли си той. Куфара му нѣма никакви знаци, да е пхтувалъ...

Остави чадѣра си въ едно кюше и излѣзе.

Когато вечерята се завърна Луковски, по чадѣра позна че има другаръ.

Той дръпна званеца и слугата тутакси се яви предъ него.

— Кой ми е другаръ? попита той.

— Единъ тукашенецъ. Ценовъ се казва.

— Тукашенецъ ли? Че какъ тѣй ходи по хотелитѣ да живѣй... Нѣма ли си кжца?

— Тукашенецъ казахъ азъ, ама той не е ражданъ тукъ. Той живѣе тука отъ петъ—шестъ мѣсеца насамъ и день го не свърта на едно мѣсто. Само се мѣсти. Преди една недѣля пакъ бѣше тука.

— Хм... изржмика Луковски и сѣдна на стола. А момчето излѣзе.

Луковски, който отъ два месеца насамъ живѣеше въ столицата, също тѣй често си менеше стаятъ. Той ту въ частни кжци отиваше да живѣе, ту въ нѣкоя хотелъ.

Ако го запитваха нѣкога защо прави това, той отговареше лаконически: защото немога да намѣря по угодата си стая.

И съ това се свършваше разговора, за голѣмо удоволствие на Луковски, който не обичеше много да приказва.

Когато остана въ стаята си, Луковски се съблѣче, извади отъ джоба на палгото си единъ вѣстникъ и почна да чете.

Въ това време вратата се отвори и въ стата влѣзе бързо Ценовъ.

— Добъръ вечеръ! Каза той и си сне шапката.

Луковски му отвърна и го изгледа отъ края на вѣстника.

Повече нищо тѣ не си казаха. Даже не се запознаха.

Ценовъ сякашъ бѣше нерасположенъ. Той се съблече на бързо и лѣгна.

Луковски, който остана пакъ самъ, прочете обявленията — той най много четеше тѣхъ — и додряма му се.

Духна свѣщъта, и лѣгна и той.

На другия день, когато Ценовъ се събуди, нѣмаше другари му.

Той бѣше станалъ рано и излѣзалъ.

Ценовъ на бързо се оми, облече се и излѣзе и той.

Случи се тѣй, че никой отъ тѣхъ по обѣдъ не се върна въ хотела.

Види се, бѣха по нѣкои важни работи.

Но вечерта бѣха наедно. Тѣ вечеряха единъ срѣщу други. Само се поглѣждаха сегизъ—тогизъ и лапахъ.

До тѣхъ, полека-лека, надодоха и други хора, насѣдаха по край масата—тя бѣше доста дълга — и всѣкой вечереше съ улада.

— Супата е хубава, казваше единъ и сѣрбаше.

— Да, да, хубава... Потвърди други.

— Като е тѣй, ще си заръчамъ и азъ. Вечеръ супа не ѣмъ, но като я хвалите — ще ѣмъ. Хей, момче! Една супа!..

И веселата компания уничтожаваше една подиръ друга порциитѣ...

Вратата на гостилницата се отвори и влѣзе бързо едно момче.

— Вѣстникъ „Гласъ!“ извика то и се затпри при масата.

Единъ даде десетъ стотинки и си купи новия брой на вѣстника.

А този вѣстникъ бѣше правителственъ.

— Вѣстникъ „Гласъ!“ продължаваше да вика момчето и да сочи на компанията новия брой отъ вѣстника.

Но никой не поиска да купи вече и момчето си излѣзе.

— Я чети да видимъ какво има? се обади единъ.

— Но чети вжтрѣшнитѣ новини, се обади другъ. А послѣ ще захванемъ разнитѣ. Тѣ помагатъ за смилание на храната.

И тозъ, който купи вѣстника, раствори го.

„Много пжти сме казвали, почна да чете той, че Млиновъ, който за срамъ на България е билъ министръ и сега иска да стане пакъ такъвъ, младинитѣ си ги е прекаралъ съ леля Мита, която...

— Пфф!.. пресече единъ четеца, който стоеше срѣщу му. Какво е това безобразие? Ушитѣ не могатъ да слушатъ.

— Севернословие! обади се други.

— Ха, ха, ха! изсмѣ се трети. Какво се чудите на вѣстника? Езика е хамалски, наистина, но и хамалския езикъ е божя дарба... Чети, чети!

Четеца продължи: „Ние никога не сме се опиянявали. Всѣкога сме си пазили челото чисто. Затуй и народа ни обича. А опзи мрженикъ, който се казва Гоговъ, и който не е друго, освѣнъ крадецъ, вагабонтинъ, бѣсенъ вълкъ, магаре..."

— Ой, ой, ой!.. биде пресѣченъ пакъ четеца. Нѣма ли свършване този рѣчникъ?

— Чакай де, какво си видялъ... Има йоще, каза четеца и се наклани да го доисчете.

— Не, не, не! Остави го... По добръ да го не чуваме...

— И това се чете отъ малко и голѣмо!..

— Каква безнравственностъ! Ако човѣкътъ се познава по стилътъ — въобразете си, какви трѣбва да бѣдѣтъ онѣзи, които пишатъ тъй!..

Ценовъ, който до сѣга слушаше, ако и да не познаваше никого отъ стоящитѣ при него, намѣси се въ разговора имъ.

— Така да се пише е върха на безнравственостъта, каза той. Нийдѣ въ Европа нѣма подобно нѣщо. Такъвъ вѣстникъ другадѣ би се изгорилъ, а писачитѣ му—останали биха гладни, защото никой не би имъ купилъ вѣстника.

— Да, да! потвърдиха всички.

А Луковски внимателно изгледа другаря си.

— Но криво е за това правителството, продължи Ценовъ.

— Защо правителството? попита малко начумерено Луковски.

— Защо!.. Не знаемъ ли какви сж министритѣ? Отъ тѣхнитѣ уста нѣщо по добро ли ще излѣзе?

Присѣстствующитѣ се споглѣдаха.

Тѣ не познаваха този чловѣкъ, който отведнѣжъ се намѣси въ разговора имъ и почна да говори и осмжда тѣй остро правителството.

— Безобразие, бозобразие! продължаваше той. Веднѣжъ да падне правителството—ще свѣтне за българитѣ.

Това бѣше вече твърдѣ много... Както се виждаше, Ценовъ имаше намѣрение да изкаже всичката си злоба противъ правителството. Той даже захвана да посочва цѣль редъ отъ работи, съ които искаше да докаже, че колкото е мржсенъ езика на вѣстника, толкова сж мржсни и дѣлата на правителството.

Той мислеше, че ще предизвика къмъ сжщото и присѣстующитѣ, нѣкои отъ които му бѣха извѣстни за оппозиционери.

Но тѣ намѣриха за по умѣстно, вмѣсто да осмждатъ съ единъ непознатъ за тѣхъ човѣкъ, правителството — да напуснатъ масата и да излѣзятъ.

Тѣй и сториха.

— Какъвъ човѣкъ е този, който говори тѣй? се запитаха тѣ, като излѣзоха на вѣнъ.

— Кой го знай! . . .

— А пъкъ говори тѣй остро! . . . Ще вкара човѣка въ бела! . . .

Луковски и Ценовъ останаха сами.

— Ний живѣемъ въ една стая, а не сме се запознали йоще както трѣбва, поде разговора Ценовъ. Да се запознаемъ!

И стана правъ, като подаде ржка на другаря си.

— Ценовъ.

— Луковски.

— Драго ми е, продължи Ценовъ. Нѣма ли да излизате тази вечеръ нѣждѣ?

— Не, защото утрѣ имамъ работа.

— Тогава, да си отидемъ въ стаята, защото и азъ нѣма да излизамъ.

И тѣ се запжиха.

— Кажете ми, не казвамъ ли ази право? попита Ценовъ, влизайки въ стаята.

Луковски се престори, като че не можа да разбере за какво се отнася въпроса.

— За какво? попита той.

— Не е ли право туй, което казвамъ за правителството?

— Вий говорите много откровенно. Това ми дава поводъ да бъдъ и азъ откровененъ. Истина е . .

— А като е истина, защо да мълча? Моя характеръ е отъ буйнитѣ. Азъ съмъ отъ опозиционеритѣ и не мога да търпя. Тамъ, дѣто трѣбва да дѣламъ — дѣламъ . . . Вий отъ кѣдѣ сте, господинъ Луковски?

— Отъ Вратца; но вече два мѣсеца става живѣя тука.

— Чиновникъ ли сте?

— Бѣхъ чиновникъ . . .

— А-ха! да не бждатъ ви и вазъ уволнили, защото не сте искали да бждете подлизурка? Какви времена, проживѣваме, наистина! И азъ бѣхъ нѣкога чиновникъ. Но испъдиха ме. Знаешъ защо? Защото не рачихъ да казвамъ на черното бѣло.

Луковски не отговори нищо.

А Ценовъ, който почна да се съблича, продължаваше: Такъвъ е свѣта днесъ! Оставишъ ли се да те тъпчатъ, мълчишъ ли — отъ тебе по добъръ нѣма; обадишъ ли се, уловишъ ли крадеца за опашката, искашъ ли да бждешъ честенъ — тѣжко ти! Отъ какво тегля азъ? Но нѣка! Ще изгрѣе слънце и за мене, ще се познаятъ честнитѣ хора. Изисква се само едно нѣщо: борба! Борба, за да се свали това правителство, борба, за да въстържествува истината.

Ценовъ се бѣше вече съблѣкалъ и се прострѣ на крелата си.

А Луковски остана смаянъ отъ този порой отъ думи.

Какъвъ е този човѣкъ? Да ли не е нѣкой отъ виднитѣ опозиционери? Той говори противъ правителството тѣй остро! Той говори за борба . . . Да не е отъ предателитѣ! Да не бжде русски ботушъ?

Его какви бѣха въпроситѣ, които единъ подиръ други се пораждаха въ главата на Луковски. Той почна внимателно да изглежда другаря си, да запомни чертитѣ на лицето му, да разбере отъ погледа му какъвъ е.

— Господинъ Ценовъ, вне отъ кѣдѣ сте? попита той.

— Не помня. Но не е останало мѣсто не омитгано отъ мене: България, Сърбия, Русия . . . кръстосалъ съмъ ги нѣколко пѣти.

— Русия! . . . Хм! . . . Мерише на кози мѣсо, помисли си Луковски. И попита високо: но женени ли сте?

— Жена ми ме напусна и сега ни съ вдовцитѣ — вдовецъ, ни съ ергенитѣ — ергенъ . . . Магарешки свѣтъ! каза това Ценовъ и се покри съ юргая си.

— Лѣгамъ тѣй рано, избѣбра той изъ подъ юргая, защото утрѣ смѣтамъ да стана йоще по рано. Имамъ си работа. Лѣка ноцъ!

Луковски погледна завития си, като буба, другаръ, сѣдна до масата, помисли, помисли нѣщо и извади бѣлѣжника си.

Отвори го къмъ срѣдада и написа: „На 20 Мартъ 189 . . . г., въ хотелъ „Султанъ“ се запознахъ се Ценова. Говори противъ правителството. Говори за борба. Осмжда остро министритѣ. Оппозиционеръ-предателъ. Билъ въ Русия. Трѣбва да се слѣди.“

И затвори си слѣдъ това бѣлѣжника.

Дѣйствително, Ценовъ стана много рано. Тѣлкозъ рано, щото Луковски не го осѣти.

Той се оми, облѣче и тихо слѣзе долу въ кафенето.

Плати каквото имаше да длѣжи и си взе сбогомъ съ съдържателя на хотела.

— Отивамъ въ Сърбия, каза той. Имамъ тамъ една малка работа. Подиръ петъ-шестъ дена пакъ ще се върна.

И излѣзе.

Чакъ вечеръта забѣлѣза Луковски, че другаря му го е оставилъ, безъ даже да му се обади.

— Кждѣ е Ценовъ? попита той слугата.

— йоще тази заранъ замина.

— За кждѣ?

— Чухъ го като казваше на господаря, че отивалъ за Сърбия . . . Но пакъ щѣлъ да се върне.

— Хм! . . . изрѣмжа Луковски и замисли нѣщо.

Минаха се десетъ дена и мѣсеца се свърши.

Бѣше първо число на новия мѣсець.

— Днесъ трѣба да отида да си получѣ заплатата, каза Луковски, па излѣзе отъ хотела.

Изъ пѣтя той си мислеше. Мислеше какво е свършилъ презъ миналия мѣсець и какво—не. И доде му на умъ за. Ценова.

Този човѣкъ ще трѣба да се дири, помисли си той. Ще види той оппозиционерство, борба . . . Ще се срѣщнемъ пий съ него пакъ. . .

И Луковски доближи до едно отъ столичнитѣ учреждения.

То бѣше отъ онѣзи, които издържатъ тайнитѣ агенти.

Луковски бѣше такъвъ.

Той влѣзе вътрѣ и отвори вратата на една отъ канцеляриитѣ. Въ нея работеше подсекретаря.

— Има ли днесъ пари за насъ? попита той почтително подсекретаря.

— Да, отвърна младия подсекретарь. Идете при регистратора. Заплатата на служащитѣ е у него.

Луковски трѣгна направо по коридора и слѣдъ малко бѣше предъ канцелярията на регистратора.

Отвори вратата и влѣзе вътрѣ.

Но остана смаянъ.

Регистратора, тъкмо въ това време бѣше начелъ една. шепа левове и ги подаваше на единъ други таенъ полицейски агентъ, който преди Луковски бѣше дошелъ да си истегли заплатата.

Той бѣше Ценовъ . . .

Сжция Ценовъ, съ когото преди десетъ дена Луковски спа наедно два вечера, който тъй остро говореше противъ правителството и за когото Луковски въ бѣлѣжника си написа: „трѣба да се слѣди“ . . .

Луковски поздрави регистратора и погледна на Ценова.

Ценовъ тури паритѣ въ джоба си и погледна Луковски.

Тѣхнитѣ поглѣди се срѣгнаха — и тѣ едвамъ сега се добрѣ познаха . . .

И. Д.

СОЦИАЛНАТА ДЕМОКРАЦИЯ. ВЪ РУСИЯ.

(Писмо до издателятъ на полския преводъ на „История на революционното движение въ Русия“ отъ Алфонса Туна).

отъ

Георгия Плехановъ.

(Свършекъ).

Тишината, която настъпи, докара баремъ една полза на руската революция: тя даде на тия революционери, които преживѣха поражението, време и потикъ да разгледатъ критически цѣлата по-предидна история на движението. Тамъ, дѣто всичко трѣбваше отново да се захване, нищо не можеше да прече за измѣнението на нашитѣ революционни течения. Всѣки революционеръ, който не е сложилъ своята „критическа мисль“ въ олтари на „великитѣ покойници“, ще-неще се запитваше какъвъ бѣ тоя социализмъ, подъ знамето на който се водѣше борбата до тогава. При извѣстно знаяние на западно-европейската социалистическа литература бѣ лесно да се види, че въ всичкитѣ си видове той е твърдѣ несполучливо преработване на утопическия социализмъ. Но щомъ излѣзе на явѣ неговата *теоритическа* несъстоятелность, лесно бѣ да се забѣлѣжатъ и практическитѣ му грѣшки.

Видѣхме, че нашата интеллигенция, още отъ началото на шестдесеттѣхъ години, чувствуваше нужда да се опрѣ на „народа“. Въ осемдесеттѣхъ години, когато ти нагледно се убѣди, че съ собственитѣ си сили не може да помете царизма, — народътъ трѣбваше да стане въ нѣйнитѣ очи още по-желателенъ съюзникъ. Но по-преди интеллигенцията гледаше на народа презъ очилата на славянофилството. А сега упадъкътъ на революционното народничество я накара да се усъмни въ вѣрността на тия очила. Препиривата на славянофилитѣ съ „западницитѣ“, която се смѣташе за свършена, изникна въ новъ видъ.

„Народнитѣ идеали“, (ще оставимъ на страна въпроса, до колко е основателно тѣхното разбиране отъ *народници*-

тъ) никакъ не могатъ да ни посочатъ бѣдѣето общественно развитие. „Идеалитѣ“ на всѣки народъ поникватъ върху реалната общественна почва. Съ изчезването на тая почва тѣ траятъ още извѣстно време въ силата на закона за инерцията, за да изчезнатъ и тѣ сѣщо и да отстъпятъ мѣстото си на новитѣ идеали, които израстватъ върху почвата на новитѣ условия. Да се изучава „историческото съзнание на народа“ е винаги полезно нѣщо; но още по-полезно за една революционна партия е да изучава економическитѣ отношения на тая страна, въ която тя работи. Но и туй не е достатъчно. Не стига да се констатира *существующитѣ* отношения, трѣбва още да се опредѣли направлението на тѣхното развитие, да се разбере значението на туй, *което възниква* (was wird). Силата на Марксовата Историософия, която още презъ седемдесетѣхъ години бѣ навсѣкѣдѣ приета за основа на западно-европейския социализмъ и съ която най-напредъ трѣбваше да имаме работа, — силата на тая историософия се основава собствено на това, че тя разглежда всичкитѣ общественни явления отъ гледна точка на тѣхното развитие, на тѣхното пораждане и изчезване. Никога марксизмътъ не е търсилъ *въ застою* основа нито за революционнитѣ очаквания на бѣдѣето, нито за днешната практическа революционна дѣятелност. Отъ марксистка гледна точка бѣше ясно, че не економическия застои, който вадѣше старитѣ форми на живота, но економическото движение, което подкопава историческитѣ основи на царизма, приготвя у насъ тържеството на революционната партия. Приложенъ къмъ „народа“, това значение, че рѣшающа прогресивна роля въ по-нататъшното развитие на Русия принадлежи не на тия слоеве, които живѣятъ при старитѣ, осѣдени на постепенна гибелъ условия, но на тия, които се пораждатъ и растятъ подъ влиянието на съвременното економическо развитие. Очевидно е, че най-близъкъ съюзникъ на революционера е не селянинътъ отъ стария калѣпъ, а градския работникъ. Мѣчно бѣ за „руския социалистъ“ да усвои това, защото двацетгодишния навикъ го караше да гледа на пролетарията, като на пасивенъ продуктъ на исхабената „буржуазна цивилизация“. Сѣщия този навикъ го караше да гледа преувеличено на руската економическа самобитностъ. Даже, като престана да вижда въ нашия економически пазадѣкъ

залогъ за своя успѣхъ, той не можеше бързо да усвои мисълта, че историята безъ негово и въпрѣки неговия и „народния“ идеалъ е сътворила значителна революционна сила. Но фактитѣ говорѣха за себе си. Всичкитѣ изслѣдователи на руския животъ се съгласяваха помежду си въ туй, че вътрѣшното разложение на общината все повече се ускорява, че въ исторически-създаденото селско *съсловия* бързо се създаватъ двѣ *класси*: буржуазия и пролетариатъ, че капитализмътъ все повече тържествува. Наистина, почти всички изслѣдователи бѣха убѣдени, че работата може да се направи и всѣки предлагаше своята утопия отъ повече или по-малко хомеопатиченъ характеръ. Но пий вече знаяхме стойността на утопията.

Неочакваното, за насъ самитѣ, слѣдствие, относително революционното значение на руската работническа *класса* намѣри най-пълно потвърждение въ *историята на нашето движение*. „Бунтаритѣ народници“ никога не си турѣха, па и не можаха да си турятъ за цѣль систематическото влияние върху работницитѣ; единичното нѣщо, което тѣ можаха да имъ кажатъ се свождаше къмъ неутѣшителното и нищонесъздавающе заключение: вий сте исхабени отъ цивилизацията дѣца на руския народъ, по-хубаво щѣше да бѣде съвсѣмъ да ви нѣмаше. Отъ само себе си се разбира, че таква скръбно заключение не можеше да помогне за политическото развитие на руската работническа *класса*. Но — такава е силата на нещата! — Нейното съзнание се развиваше въпрѣки това. Работническата *масса* още въ половината на седемдесетѣхъ години дойде до заключението, че студентитѣ (така народътъ наричаше, а въроятнo и днесъ нарича революционеритѣ) като се борятъ съ правителството, защитаватъ най-жизненнитѣ народни интереси. А що се отнаси до *най-характернитѣ представители* на тая *масса*, тѣ въ лицето на „Сѣверно-русский рабочий союзъ“ *по-рано отъ интеллигенцията* разбрахъ, че е безсмисленно да се противопоставя политиката на социализма. *)

Обезнародете народъ (лишете народа отъ отличителнитѣ му черти) — така разсждаваше въ шестдесетѣхъ години славянофилътъ Иванъ Сѣргѣевичъ Алсаковъ — и нашитѣ тео-

*) Гл. моята брошура: „Русскій рабочий въ революціонномъ движеніи“.

рии ще бъдат лишени отъ всѣка реална основа; тогава у насъ ще се създаде почва за революционни движения, като западноевропейскитѣ. Той бѣ свършено правъ, макаръ, като руски „интелигентъ“, отъ четиредесеттѣхъ години, който нѣмаше никакво економическо образование, той не подозираше даже отъ дѣ може да се появи сила, която би могла „да лиши народа отъ народнитѣ му черти,“ идеализирани отъ славянофилитѣ.

Поевропейчванието на Русия се начена отъ горѣ. Русското правителство бѣ принудено да продължава процеса на поевропейчванието, макаръ и да се не замисляше ни за минута за постепенното противодѣйствиє върху руския народъ. Но бавното поевропейчване се докосна до най-дълбожитѣ основи на народния животъ и като необходимо слѣдствие се почна освободителното и *прогресивното движение отъ долу*. Старата прѣпирня на славянофилитѣ съ „западницитѣ“ биде тогава разрѣшена отъ самия животъ, по това разрѣшение, както виждате, съвсѣмъ не прилича на туй, до което дойде Бѣлински.

Щомъ революционеритѣ обърнаха внимание на туй рѣшение, биде изнамѣрена логическата нишка въ развитието на руската революционна мисль, скѣсапа отъ нахлуването въ Русия на утопическия социализмъ. Още Бѣлински съ въдушевление поздрави появяването на „Deutsch-Französische Jahrbücher“ на Маркса и Руге. Ний, рускитѣ социалъ-демократи, смѣтаме за най-първа своя длѣжностъ да разпространяваме възгледовѣта на Маркса.

Новото гледище ни отърваше отъ страха предъ слѣдствията на руския капитализмъ, то ни показва, че е свършено невъзможно да се съмнѣваме въ ползотворността на политическата свобода. Многовредното на практика противопоставяне социализма на политиката се указа безсмислено въ теория, тъй като всѣка классова борба е борба политическа. Фикцията за грабване на властта стана излишна, защото отъ само себе си изчезваше туй противорѣчие, което докарваше тая фикция. Тя се замѣни съ подготвянето на работническата класа за бъдѣщото ѣ *господство*. Измѣни се и възгледътъ върху террора. До като борбата се водѣше само съ силитѣ на интеллигенцията, той стана безусловно необходимъ, щомъ борбата дойде до силно на-

прижение. Но съ расширение коритото на русското революционно движение, той сега има значението на едно сръдство, което може да бжде полезно, а може да бжде и врѣдно, споредъ силитѣ на партията въ извѣстно време.

Взглаговетѣ на рускитѣ социалъ-демократи подигнаха отначало цѣла буря. Но полека-лека страситѣ утихнаха и сега, слѣдъ десетъ години литературна дѣятелность, ние можемъ да кажемъ, че въ теоритическо отношение нашата цѣль е достигната: връщанието къмъ старитѣ революционни теории е съвршенно невъзможно и всички, даже най-враждебнитѣ ни групи отъ руски революционери, до три четврти сж си присвоили нашитѣ възглагове. Ако мнозина още не ги раздѣлятъ *напълно*, туй произлиза отъ тамъ, дѣто мнозина, още, за жалость, не ни разбиратъ.

Отъ една страна, призракътъ на неподвижността на рускитѣ економически отношения още и до сега заблуждава нашии „интеллигентъ.“ Той често се съмнѣва, дали може да се приложи у насъ теорията на Маркса, тъй като „нашитѣ работници сж малко.“ Но тия съмнѣния сж послѣдни, предсмъртни конвулсии на умиращото утопическо мировъзрѣние. Като искоренихме това мировъзрѣние, безъ съмнѣние, ний скоро ще убѣдимъ другаритѣ, че ако нашитѣ *работници сж малко*, туй не значи, че трѣбва да имаме *много предразсѣдки*. Наближава времето, когато Марксовата теория ще стане едничката проба на нашитѣ революционни учения и програми.

Отъ друга страна, вслѣдствие на туй, дѣто нѣманието на работници се замѣстя съ чудото предразсѣдки, често казватъ, че ний слѣпо се държимъ за работницитѣ и никоговъчъ отъ тѣхъ не искаме да знаемъ. Покойниятъ Пшевалски разказва въ своитѣ пжтешествия, че той и неговитѣ другари държели голѣми кучета, за да отпжждатъ туземцитѣ отъ своитѣ жилища. Насъ често пжти ни тжлкуватъ така, като че ний сме наслѣдили обичая на Пшевалски, — че отблъскваме всичкитѣ слоеве на руския народъ, освѣнъ пролетариата. Но, ако даже нѣкой руски социалъ-демократъ заслужаваше това натяквание, туй показва само, че той не разбира учението, което поддържа.

Учението на Маркса трѣбва и ще ни служи не за тая цѣль — да отблъскваме отъ себе си всички незадоволни сили.

на руския народъ, а наопъки—да умѣемъ да ги привлечемъ и да влияемъ на тѣхъ безъ никакви предразсѣдъци. Както казахме по-горѣ, още „бунтаритѣ-народници“ бѣха принудени да водятъ политическа борба, макаръ да смѣтаха политическата свобода за врѣдна буржуазна измислица. Ний ще водимъ таа борба, като знаемъ отлично значението на политическитѣ права за работническото дѣло. „Партията Народна Воля“ съсрѣдоточи всичкитѣ си сили на борба съ царизма, като се оправдаваше предъ социализма съ *фикция*. Ний ще продължаваме нейното велико дѣло, като съзнаваме, че всѣки важенъ ударъ върху царизма е огромна крачка напредъ въ развитието на нашето социалистическо движение. Лавриститѣ браняха „пропагандата“, „бунтаритѣ“ я отхвърляха въ името на „агитацията“. Ний ще се занимаваме и съ едната, и съ другата, тъй като *не може и да се помисли* за значителна организация безъ предварителна пропаганда, а всѣка пропаганда е *безцѣлна*, ако не води къмъ агитацията, т. е. къмъ *влиянieto върху маситѣ*.

Революционния застой, който настъпни въ Руссия слѣдъ покушението на 1 Мартъ 1881 г., се показва на мнзина чудно и непонитно явление; но не е мѣчно да се намѣрятъ причинитѣ му. Движението отъ шестдесеттѣхъ години бѣше, както вече казахме, преимущественно движение на интеллигенцията, на първия общественъ слой, който силно почувствува коренния общественъ превратъ, извършенъ въ руссия отъ десетина години. А силитѣ на тоя слой се исчерпиха савършено, преди да могатъ други общественни слоеве да взематъ дѣлото въ своитѣ рѣцѣ. Работническата класа захваша *да зрѣ* за революцията. Теоритическата борба повече задържа, отъ колкото да ускори това узрѣване. Буржуазията имаше много причини, за да бѣде недоволна отъ правителството, — но други много по-важни и по-многобройни причини я накараха „да убожава монарха“. Реформитѣ на Александра II ѝ дадоха възможность сигурно и лесно да се убогати. Тия реформи най-напредъ я направиха влиятелна общественна класа. Официалнитѣ данни показватъ, че рускитѣ предприемачи си докарватъ по 40% и дори по 60% дивидентъ. Правителството, което създава, поддържа и умножава условията на туй бързо растение на капитала, не може да се не вижда въ очитѣ на капиталиститѣ, като истинско иде-

ално правителство. Ето защо нашият *либерализмъ* увлѣче само хората, които се занимаваха съ либерални професии, главно вѣстникаритѣ, адвокатитѣ и др. т професионални либерали. Значи, само частъ отъ буржуазията „Либералничаше“ споредъ силите си, скромничко. Останалитѣ, най-многобройнитѣ и несравнително по-значителнитѣ буржуазни елементи смѣтаха революционеритѣ за врагове на „реда“, т. е. на нейното собствено, баснословно грамадно забогатяване. Неотколѣ, на 22 Мартъ, миналата година, министрътъ на финанситѣ въ своя постъ въ честъ на „руското купечество“ (търговско съсловие), произнесень на петдесетгодишнината на рибинската гилда, заяви, че „историята показва — въ което той е дълбоко убѣденъ — какъ търговската класа е силна подпорка на трона и на отечеството и че безъ съмнение, тя ще бѣде такава въ бѣдѣще и во вѣки вѣковъ“. Туй е буквалното заявление на министра, а знае се, че когато правителственитѣ лица говорятъ за историята, тѣ виждатъ само миналитѣ дѣяния. Господинъ министрътъ само забрави да се питата на какво гради своята вѣра за бѣдѣщия вѣковень съюзъ на „руското купечество“ съ монархията. Търговската кесия не е вѣренъ съюзникъ; тя поддържа само тия, отъ които чака да я напълнятъ и то до тогава, до като се надыва да я напълнятъ. Тя незнае що е признателность. Рускиятъ абсолютизмъ, презъ царуването на двамата послѣдни царя, безкористно служи на буржуазнитѣ интереси, но колкото по-ревностенъ бѣше въ туй направление, толкова повече той подкопаваше възможността да ѝ служи и за въ бѣдѣще. Баснословно бързото разбогатяване на буржуазията той искупи съ баснословно бързото осиромашаване на селянитѣ. Днешното положение е таково: земеделѣческиятъ народъ е осѣденъ на хронически гледъ. А хроническиятъ гладъ въ една страна, дѣто фабричното производство се крѣпи преимуществено на вътрѣшния пазаръ, заплашва буржуазията съ банкрутство. Само отъ тая страна ако погледнемъ, нейната вѣрность къмъ трона и отечеството — (на правителственъ езикъ туй послѣдното пакъ значи тронъ) — не е дипъ сигурна. Но туй не е всичко. Слѣдъ оголванието на селянитѣ правителството ще се принуди да поиска пари отъ същата буржуазия, която умѣе само да ги граби отъ държавното съкровище въ видъ на различни субсидии. А никоя буржуазна кесия не търпи

такива опитване и затова, въпреки увърванията на финансов министъръ, ний можемъ да кажемъ нашето убѣждение, че настѣпва часътъ на раздѣлата между руското търговско съсловие и всерусийскиятъ абсолютизмъ.

Нашата буржуазия е още много слабо възпитана въ политическо отношение. До като трае периодътъ на възпитанието, нейнитѣ предни редове, „идеалозитѣ“ и ще се намиратъ подъ влиянието на по-скоро узрѣлитѣ елементи изъ революционната „интелигенция“. Който разбира значението на тия обстоятелства за нашето социалистическо движение, той не ще каже, че може да не обръщаме внимание на буржуазията.

Но още по-голъмо значение има друга една страна, на която ний вече указахме. Въ туй време, — когато ний изучавахме „историческото съзнание на руския народъ“, съвсѣмъ изчезваше тая економическа почва, на която то е поникнало. Работата не е въ туй, че народътъ ще осиромашѣ още повече, но важното е това, че количественитѣ измѣненія въ положението на земледѣльца по-скоро докараха неговото коренно качествено прѣобразяване. Днескашниятъ руски земледѣлецъ не е вече тоя идеализиранъ селянитъ, къмъ когото се толкова стрѣмяха революционеритѣ-народници като почнемъ отъ шестдесетѣхъ години. Искранъ изъ престарѣли си, осветенъ отъ вѣковетѣ селски животъ, той почва несъзнателно да се вмѣква въ движението и, безъ да ще, да подкопава зданието на абсолютизма, което до сега цѣли вѣкове се крѣпеше върху неговитѣ широки плѣщи. Ето защо ще да бѣде безподобна глупостъ, неправдоподобно и срамно доктринерство да се мисли, че рускитѣ социалъ-демократи не трѣбва да обръщатъ внимание на селянитѣ. Съвършено наопъки: трѣбва да влияемъ на селянитѣ, трѣбва да употребимъ всичкитѣ си усилия за да внесемъ въ тоя слой революционно съзнание, като се стараемъ само, щото селянитѣ да не влияятъ на насъ, т. е. щото въспоминанието за тѣхното „историческо съзнание“ да не поддържа у насъ „интелигентната“ склонностъ къмъ утопии. Именно туй ний имахме предъ видъ, когато казвахме, че като въздѣйствуваме на селянетѣ, ний трѣбва строго да държимъ пролетариатската гледна точка. А който разбира значението на нашитѣ думи, той ще разбере и туй, че — „много“ или „малко“ сж нашитѣ работници — а

истинска оцѣнка на нашитѣ общественни отношения ни дава само съвременния наученъ социализмъ и че не е работата колко работници имаме днесъ за днесъ, а какво е направлението на економическото ни развитие*)

Въ Руссия има мнозина, които иматъ възгледовѣтъ на научния социализмъ, но не искатъ да се наричатъ социал-демократи. Причината на туй явление е тая, че тѣ ни приписватъ стремлението да въведемъ у насъ тактиката на германската социал-демократия. Ясно е, че щѣхме да бждемъ луди, ако искахме такова нѣщо. Наричаме се социал-демократи не защото искаме да подражаваме на германцитѣ, а защото, както мислимъ, рускитѣ революционери трѣбва да престанатъ да маймунствуватъ на Бакунина, който виждаше въ социалната демократия въплотение на реакцията. Ний сме убѣдени, че трѣбва да съборимъ тоя предразсѣдѣкъ въ интереса на руската работническа класа, която даже по легалнитѣ издания може да слѣди неизмѣримото развитие на пролетарията въ съсѣдната държава. Всѣка побѣда на германската социална демократия трѣбва да напомня рускитѣ работници, че отъ двѣтъ страни на границата, въпрѣки различието на мѣстнитѣ условия, борбата се води въ името на едни и сѣщи принципи. Разбира се, че самото название не дава туй съзнание, то трѣбва да се добие отъ цѣлата наша дѣятелностъ и фиктивнитѣ названия не бива да ни прѣчатъ, като вкарватъ както и да било въ заблуждение не съвсѣмъ съзнателнитѣ още хора.

Ний ще. Но може нѣкой да ме прекъсне, че, ако моитѣ възгледи още могатъ да интересуватъ нѣкого, то нѣма защо да говоря за бждѣщото и трѣбва да кажа: дължни сме, а не: ний ще. Съ драгостъ признавамъ справедливостта на такава забѣлѣжка и, по мое мнѣние, ний трѣбва да работимъ споредъ както по-горѣ расправихъ, защото инѣкъ се застрашаваме отъ политическо изродяване, отъ влачение на сектански животъ, пѣленъ съ безсилие, съ доктринерство, животъ, какъвто водиха блаженнопочившитѣ лавристи.

*) Още въ „Нашихъ разногласіяхъ“ (1885 г.) азъ показахъ, че сѣ много несъстоятелни възгледовѣтъ, които дохаждатъ да заключението: малко работници имаме. Повтарямъ: какъто и да бжде днесъ тѣхното число у насъ, ний пакъ не можемъ да си исковемъ правото да имаме предразсѣдѣци.

Въ вашето писмо, другари, вий искате да ви распра-
вя, каква е организацията на руската социална демокрация.
Не искамъ да ви вкарвамъ въ заблуждение; като говоря съ-
васъ, азъ смѣтамъ за свещенъ мой дългъ, както се изразява
Лассалъ, „да ви расправа туй, което е“, и за това ще ви
отговоря, че въ организационно отношение ний се нуждаемъ
още отъ много. Впрочемъ, въ Руссия въобще не само соци-
алъ-демократитѣ нѣматъ силна революционна организация.
Остава ми още да кажа нѣколко думи за нашитѣ желание
по това. Нашата задача е да създадемъ подвижна и бойова
организация като съюза „Земля и Воля“ или партията „На-
родная Воля“, *организация, която да се явява вслѣдъ, дѣ-
то може да се удари правителството, която да поддържа
всѣко революционно движение противъ господствующитѣ на-
редби и въ сжщото време да не забравя ни на минута бж-
дливостта на нашето движение.* Скоро ли ний ще пос-
тигнемъ тоя идеалъ на организацията? Не зная; но вѣрно
е туй, че колкото по-скоро дойдемъ до неговото осществява-
ние, толкова по-скоро и по-добрѣ ще си усвоятъ нашитѣ ре-
волюционери основитѣ на научния социализмъ.

Днешното положение на Руссия е революционно поло-
жение. Растящата дѣятелность на революционеритѣ има са-
мо два врага: не напълно истрититѣ слѣди на предразсж-
дѣцитѣ и тѣсното разбиране на новата программа. Като
побѣди тия два врага, революционната партия има осигуре-
на бждѣшность. Всичкитѣ реални условия, които сж необхо-
дими за нейната сполука, сществуватъ; а субективни ней
трѣбватъ три пѣща: *de l'audace, ancor de l'audace et tou-
jours de l'audace!* (дързость, пакъ дързость, и винаги дързость!)

Г. Б.

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

Дебатитѣ по социализма въ французката камара. — Министерската криза. — Предложението на Груссе за всеобща амнистия. — Динамитъ и реакция. — Предложението на Бали: Парламентска анкета върху режима на французкитѣ въглекопни. — Нѣмския райхстагъ: Търговскитѣ договори и закона противъ изузититѣ. — Английския парламентъ и работническото законодателство.

На 2¹⁴ Ноемврий новоизбранитѣ Французки депутати заеха своитѣ мѣста въ Пале-Бурбонъ.

Обикновено при откриванieto на Народнитѣ Събрания се произнасятъ тропни рѣчи отъ владѣтелитѣ на странитѣ, по французкия Карно I се отличава въ това отъ своитѣ другоземни „братовчеди“ (cousins), че той не произнася тронна рѣчь. Тази грижа въ Франция я взематъ отгорѣ си министритѣ.

Каква бѣше тронната министерска рѣчь, която въ републиканска Франция се нарича „министерска декларация“, това ще видимъ по нататѣкъ. Нека отбѣлѣжимъ сега че цѣлия свѣтъ очакваше въ декларацията да бѣдѣтъ уяснени двѣ шѣща: какво повѣдение мисли да държи министерството спрямо социалиститѣ, избирателната побѣда на които обѣрна вниманието на всички. Освѣнъ това, стачката на 45 х. миньори изъ басениитѣ, Сѣверния и Па-де-кале, предъ която особено дѣятелно се прояви социалистическата агитация, репресивнитѣ мѣрки, които правителството взе противъ гревиститѣ, това всичко бѣха събития, които не можаха да бѣдѣтъ премълчани. Второто, което още се очакваше отъ министерската декларация, е неговото поведение спрямо „концентрацията“ — да ли то въ своето управление ще се облѣга само на центра (опортюнититѣ) или ще търси поддръжката и на радикалитѣ, както това ставаше до сега? Още повече, че самия министерски кабинетъ бѣше концентрацията въ ограничена форма, защото

въ него наредъ съ опортюнисти имаше и трима радикали министри: Централъ, Терие и Виетъ. Но концентрацията бѣше еднакво осждена, както отъ опортюниститѣ, тѣй и отъ радикалитѣ. Всички искаха едно министерство съ опредѣлена политическа физиономия. Опортюниститѣ бѣха противъ концентрацията, защото трѣбаше да правятъ отстъпки на радикалитѣ, послѣднитѣ не искаха концентрацията, защото трѣбаше да поддържатъ опортюниститѣ въ реакционната имъ политика.

Ето тѣзи двѣ пѣща: „социализмъ и концентрация“ всѣкой очакваше да бждатъ помѣнати въ министерската декларация.

Тя и не закъсня.

Една недѣля слѣдъ откриванieto сесията на камарата, т. е. на 9—21 Ноемврия, министра президентъ Дюшони прочете декларацията на кабинета.

Първитѣ думи въ тази декларация бѣха, че отъ сега не ще има двоеличие въ правителственната политика и че опредѣленитѣ и лойалнитѣ заявления на министра показватъ това добръ.

Въ какво се състоятъ тѣзи „лоялни и опредѣлени“ заявления? — Министерството изхвърля изъ своята програма ревизията на конституцията, обявява се противъ всѣко стремление за раздѣлението на църквата отъ държавата, ще бжде противъ всѣко нрѣдложение нодъ каквато форма и да става това, нмяюще за цѣль, въвежданieto на единъ „инквизиционепъ и прогрессивенъ подоходенъ налогъ.“ Отъ всичко това слѣдва, че „концентрацията“ е преживяла времето си, защото министерството отхвърля всички пунктове, които съставляватъ програма на французскитѣ радикали.

Що се касае до социалиститѣ, то министерската декларация бѣше още по категорическа и ясна:

„Въ общественния строй ний не считаме, въ никои случаи, приятели или политически съюзници, тѣзи, какви ще и да бждатъ тѣ, които неприяематъ като основни принципи, респекта къмъ всеобщото избирателно право (!), *частната собственостъ и свободата на личността* съ нейното послѣдствие, *свобода на труда*.“

„Върни на духа на „Декларацията на Правата на Человѣка и Гражданина,“ ний отблъскваме доктринитѣ, които подъ различнитѣ термини *колективизмъ* и други, се стре-

мятъ да замѣстятъ личната инициатива и свободната гражданска асоциация съ тиранията на държавата и ний ще преследваме съ всичката си енергия всеки опитъ на агитация и нарушение порядка, каквито ще и да бждѣтъ агитаторитѣ.

„И ако има такива, които присъединяватъ къмъ революционернитѣ си претенции, не разбирамъ какви, интернационални тенденции, то ний не ще престанемъ да ги оборваме, въ името на самото отечество“.

Съдържанието на редоветѣ относящи се до социалистичитѣ и тѣхното учение може да се свѣде къмъ: война на социалистичитѣ и тѣхното учение. Война въ името на частната собственостъ, на личната свобода, свободата на труда и най сетне въ името на отечеството. Въ името на всичко, което е най свѣто на буржуазията, во до ползването на което тя се е заклѣла да не допуща никого друго, освѣнъ своитѣ чада.

Социалистическата група въ камарата, като прѣдвиждаше по отъ рано смисълъта на министерската декларация на товари Жана Жореса, Тарнския соц. депутатъ да отговори въ нейно име.

Кой е Жоресъ, това читателитѣ ни могатъ да узнаятъ отъ X и XI к. на „День“, гдѣто ний писахме по случай на неговия изборъ въ Кармо. Какво той отговори на министерската риторика ще видимъ сега.

„Въ името на кой принципъ, на коя ръководяща идея вий се заемате да оборвате социализма г. Министре“? Или социализма е фантазия поддържана отъ нѣколко распалени глави и тогава той ще загине самъ по себе си, като всѣка мечта или пъкъ социализма е едно „опасно и пагубно“ движение, но фатално, което произтича отъ самата еволюция на нѣщата и историята и е равнодѣйствиущата на всичкитѣ находящи се въ дѣйствие чловѣчески сили“ и тогава напраздни ще бждѣтъ правителственнитѣ усилия да преградятъ пътя на историята, защото тя се движи и напредва въпреки личната воля на индустрията, както това ни показва миналото. Слѣдъ като задава този въпросъ на министра, Жоресъ съ единъ чудесенъ езикъ, слѣдъ като се спуща едно слѣдъ друго, въ мира на економическитѣ катадневни мнения и послѣ като се издига надъ това и ги представя въ тѣхната послѣдователна свръска, като прорезва съ своя погледъ настоящето и миналото на чловѣчеството, той докарва своята тема че со-

циализма е „едновременно резултатъ на съвременната економическа форма на производството и политическото състояние на обществото, че той лѣжи въ самото сърдце на нѣщата, държи се отъ утробата на пролетарията“ и естествено че правителствения походъ ще удари на камъкъ. „Ако вий успѣте да заговорите, аристовате или унищожите тѣзи, които наричате шефове, ще се явятъ други излѣзли отъ самия народъ, защото тогава ще го изисква необходимостта. Но никога вий не ще се добиете до туй, а само до едно временно премирие“, а времето и годинитѣ продължаватъ своята разрушителна подземна работа противъ васъ.

„А господа, това е едно страшно самооболщение отъ ваша страна да преписвате на нѣколко души всемирната еволюция, която се извършва. Не сте ли удивени вий отъ всемирността на социалистическото движение? На всѣкадѣ, въ всичкитѣ страни на свѣта, то избухва въ сѣция частъ. — Отъ десетъ години насамъ вий не можете да говорите за историята на Белгия, Италия, Германия и Австрия безъ да говорите за историята на социализма. Сѣщото за Америка, за Австралия даже и за тази Англия, която, споредъ васъ, е прибежището на индивидуализма..

„И предъ това всемирно движение, което въвелича едновременно най различни народи, подъ най различни климати, отъ най различни раси и при най различни политически режими, вий говорите за нѣкакъзи си отдѣлни фантазори, които възбуждали работницитѣ къмъ недоволство... Да, да, вий имъ правите твърдѣ голѣма честъ, преписвате имъ неимовѣрна сила на тѣзи фантазори...

„Не господа, а работата се състои въ това, че това движение произхожда отъ самата дълбочина на нещата, че то произлиза отъ безбройнитѣ страдания, които до сега не бѣха се взаимно разбрали, и които въ освободителната форма на социализма намѣриха точка на съединение.“

Слѣдъ този общъ обзоръ талантливия ораторъ съпоставя тенденциитѣ на републиката съ — стрѣмленieto на социализма и съ единъ ясенъ языкъ излага противорѣчията, които съществуватъ между основнитѣ принципи на републиката — народния суверинитетъ и нейнитѣ настоящи дѣла.

„Отъ точка зрѣние на полицейския редъ, народа е суверенъ. Той строши оковитѣ и олигархиятѣ на миналото, но отъ

точка зрѣние на икономическия строй народа е подчиненъ още на много олигархии.

„Да, съ всеобщото избирателно право, съ народния суверинитетъ, който намира логическото си изражение въ Републиката, вий създадохте отъ всички граждани, въ това число и отъ работниците, едно събрание на царе, по волята на които падатъ и се качватъ министри, се издаватъ и нареждатъ закони, а въ икономическия редъ работническия класъ е възведенъ въ робъ. Да, въ момента когато той може да испъди министритѣ отъ власть, той, безъ всѣкаква гаранции за утрѣшния день, може да бѣде испъденъ отъ работниците. Неговия трудъ не е нищо друго, освѣнъ стока, която владетелитѣ на капитала, по своя воля, приематъ или отхвърлятъ.

„Той е жертва на всичкитѣ случайности, на всичкитѣ подчиненности и всѣка минута, този царъ въ политическия миръ може да бѣде исквърленъ на улицата да мрѣ отъ гладъ, ако той поиска съ помощта на коалиционното си право да повиши своята заплата“ . . .

И по пататакъ: французката буржуазия въведе въ училищата свѣтското образование и сие раскъсанитѣ още отъ миналото вериги, съ които християнския богъ обкова човѣческата съвѣсть;“ по какво направихте вий съ това? Е добръ, вий, вий заглушихте старата пѣсень, която преспяваше човѣческата мизерия... Отъ човѣческата мизерия се събуди, исправи се прѣдъ васъ и иска двесъ своето широко мѣсто подъ слънцето на естествения миръ, единствено кѣто вий не успѣхте да помрачите.

„Също, както земята губи чрезъ пощното си лъчепусканне една часть отъ топлината, набрапа презъ децѣ, една часть отъ пародната енергия се распрѣсваше, въ бездѣлната празнота на пространството, съ религиозното лъчепусканне.

„И вий спрѣхте религиозното лъчепусканне, и така вий концентрирахте въ непосредственнитѣ искания, въ социалистическия искания, всичкия огънь на мисълта, всичкия пламъкъ на желанието; вий сте които подигнахте революционната температура на пролетарията, и ако двесъ вий се плашите, — плашите се отъ собственото си творение“.

Съ цифри заети отъ официалнитѣ статистики Жоресъ посочи на бързото увеличаване на пролетарията, на обездомняването на селското население, на нарастващото запла-

шително влияние на крупната финансова аристокрация върху всичките учреждения на страната, както това се откри при панамския скандалъ.

Той обясни въ какво се състои интернационализма на социалистите и уличи клеветите, които сипят върху социалистите, като хора които презирали своята страна, като антипатриоти; когато напротив социалистическата партия е единствената, която се грижи за общия интерес на работническия народъ, еднакъвъ съ общия интерес на човечеството, а не тѣзи, „патриотствующите“, които спекулиратъ съ името „отечество“ и патриотизмъ за своите съсловни и лични интереси. Въобще антитезата на министерската декларация блѣскаво беше поддържана и доказана: частната собственостъ е една фикция, тя не съществува за работника, който владѣе само собствената си снага, за селянина тя е една илюзия, защото фактически е въ ръцѣта на банките, земледѣлческите касни и лихварите; а капиталистическата собственостъ е легална кражба, личната свобода се свежда къмъ свободата да умирашъ отъ гладъ; частната инициатива се свежда къмъ инициативата да прибѣгнешъ до револвера, мангала съ въглицата или бесилката, за да се отървешъ отъ мизерията, съ която още отъ люлката буржуазното общество награждава работника; всеобщото избирателно право, когато то не служи на работника за защита на собствените му интереси, е една друга, на новъ гласъ „преспивална пѣсень“ на човеческата мизерия; социализма не е нито неиспълнимата мечта на нѣкои фантазиори, нито дѣло на гениалната мисль на нѣкой творецъ, нито Венера отъ Мелосъ изхвъркнала изъ пѣната на морските вълни, а общественно историческо движение, анонимно, безъ дата и безъ авторъ, плодъ на явленията изъ съвременния икономически строй: въвеждането на машинизма, концентрацията на капиталитѣ, анархията въ производството; че това течение нѣма да се спрѣ нито прѣдъ гонение и претеснителните мѣрки.

И цѣлата тази рѣчь на Жореса, достойно дѣло на единъ икономистъ и философъ, проникнатъ съ дълбока любовъ къмъ страдащото човѣчество, поразително противоречеше съ своето обмислено съдържание и силна логика на баналните фрази изъ министерската рѣчь.

Социализма, слѣдъ като се наложи въ страната и стана въпросъ за дневния редъ, наложи се и въ Пале Бурбонъ.

Всичкитѣ слушаха съ напръгнато внимание и неволно, много буржуа, между които и нещастния абатъ Лемиръ, ржкоплѣскаха на неговитѣ огненни думи. Да, „всички слушаха съ внимание пишаха вѣстницитѣ, сжщитѣ, които онази година пишаха „щомъ като се появи Лафаргъ на трибуната, скамейкитѣ останаха пусти“ или: на което и ний бѣхме свидетѣль, като излѣзваше да говори Феруль, слѣдъ експлозията на улицата Bons Enfants, единъ неописуемъ шумъ се подигна противъ“ социалистическия депутатъ, когото той можаше да надвие само съ енергическия си и силенъ гласъ; а сега . . . „всички внимателно и мълчеливо слушатъ“.

Самъ Дюпюи бѣше поразенъ отъ рѣчта на Жореса, защото въ своя отговоръ на Жореса „той се оказа по долу отъ надеждитѣ, които хранехме“ пишаха опортюнистическия вѣстници.

Освѣнъ Дюпюи да отговарятъ на Жореса излизаха: Барту, Деменалъ, Феликсъ Фотъ, опортюнисти и всички тѣ въ оборване на социализма казаха само квадратни глупости. „Франция е страната на дребната собственостъ“ се провикваха всички тия на различни гласове — това косто претендиратъ за тѣхнитѣ страви друго-земнитѣ буржуазии, биле тѣ нѣмска или бѣлгарска, англиска или италианска. Тази е старата пѣсенъ, която отъ четиридесетъ години пасамъ, въпреки очевидността на фактитѣ, буржуазията пѣе. Но народа подобрѣ познава положението си колкото различнитѣ Барту или Саллабашевъ. Дюпюи или Стамболовъ, които нѣматъ нищо общо съ народа...

Радикалитѣ и тѣ не доволни отъ министерската декларация, изразиха му своята враждебностъ чрезъ прѣдставителитѣ Локроа и Рене Гобле. Ахъ, колко нещастенъ бѣше Дюпюи! Нападнатъ отъ социалиститѣ, нападнатъ отъ радикалитѣ, слабо защищенъ, почти бламиранъ отъ собственитѣ си партизани, той трѣбваше да сложи властта. На 13¹/₂₅ Ноемврий Дюпюи се завърна отъ министерското кресло и падна на коrema си... На провисналитѣ отъ устата му черва, всѣкой съ голѣми букви можеше да прочете: Априлий, рѣчь въ Тулуза: поставямъ социалиститѣ вѣнъ отъ закона; *Паризъ*: Юлий „нека централната бригада распрѣсни манифестантитѣ—Нюжеръ убитъ отъ единъ жандаринъ отъ централната бригада, затварянieto на работническата борса; 1 Май! Боденъ—социалис-

тически депутатъ изтезаванъ отъ агентитѣ на Дюпонъ въ участъка на Шато д'О; Октомврий, войската и жандармитѣ по заповѣдь на Дюпонъ малтретиратъ гревиститѣ; 21 Ноемврий: рѣчь въ парламента: ний ще прѣслѣдваме социалиститѣ... Колко гнусотин е нагълталъ слонообразния Дюпонъ?...

Най сетне на 3 Декемврий (п. с.) слѣдъ седемъ дневна министерска криза бѣше съставено новото министерство подъ председателството на Казимиръ Перие, до тогава председателъ на Камарата. Между другитѣ членове на новото министерство: Спюлеръ (парод. просвѣщение), Рейнолъ (Вѣтрешнитѣ дѣла), Бюрдо (финанситѣ), Жонаръ (общественнитѣ згради), Автоненъ Дюбо (правосъдието) всички отъ тѣй наречения „Лѣвий центръ“ (Centre gauche), т. е. сърдцето на опортюнизма.

За да утѣши Дюпонъ, Казимиръ Перие го предложи кандидатъ за председателското мѣсто на Камарата, но до като Казимиръ Перие бѣше получилъ при избора на 2¹⁵ Ноемврий 295 гласа противъ 195 дадени за радикалния кандидатъ Бриссона, *кандидата на Казимиръ Перие*, Дюпонъ въ избора на 3 Декемврий получи само 251 гласъ противъ 213 дадени за Бриссона. При първия вотъ разликата е въ 100 гласа и при втория само въ 38. И трѣбва да отбѣлѣжимъ още това обстоятелство, че безъ поддржката на монархиститѣ и присъединенитѣ Дюпонъ не би билъ избранъ.

Министерството нѣма сериозно болшинство!

Новото министерство скоро ще падне!

Това бѣше общото и основателно мнѣние.

Още новитѣ министри не се намѣстили добръ на крелата си, ето евява се Паскалъ Груссе и отъ името на социалистическата парламентарска фракция предлага вотиранieto на обща амнистия за политическитѣ престѣпници, за осъденитѣ за престѣпления по печата, по стачка и коалиция. Неговото предложение енергически поддржано отъ Ернестъ Рошъ, други социалистически депутатъ, бѣше оборвано отъ министра на вѣтрѣшнитѣ дѣла Рейнолъ съ една плитка и безсѣдържателпа рѣчь. Амнистията биде отхвърлена съ 257 гласа (между които 33 монархисти и 18 присъединени) противъ 226. Значи, че правителство поддржало и отъ консерваторитѣ, получи нищожното болшинство 31 гласъ.

Казимиръ Перие ще раздѣли участъта на Дюпон! Министерството ще падне! И какъвъ позоръ до сега за него, защото ако *републиканското* министерство се крѣпи, то е благодарение на *монархиститѣ*. Но само единъ въпросъ по който монархиститѣ не ще сж съгласни съ опортюниститѣ и министерството ще се згрумоляса.

Кой французки богъ ще му доде на помощъ, да го избави отъ неминуемата смъртъ?... Отчаено Перие си простираше ржцѣтъ къмъ неизвѣстния спасителъ и ето го той се яви. Министерството търсеше болшинство, Огюстъ Вананъ му го донесе въ една бомба....

На 9 Декемврий (п. с.) послѣ обѣдъ, отъ лѣвия втори етажъ, на галеритѣ, изъ тѣй наричаната публична трибуна, находяща се отгорѣ надъ ложата на председателя на републиката, който обикновено отсъствува, блѣсна една огненна джга, послѣдвана отъ силна грѣмотевица и отъ смѣсения шумъ, когато произвождатъ лѣтищитѣ въ различни страни крушуми. Това бѣше една бомба, хвърлена съ намерение да истреби частъ или всичкитѣ депутати, по които въ своята траектория, се ударила о перваза на председателската трибуна и памѣсто да падне всрѣдъ полукръга, който образуватъ първитѣ депутатски скамейки, тя се отклонила на дѣсно и още прѣди да падне на земята избухнала. Жертви нѣмаше никакви, съ изключение на нѣколко души ранени, между които тежко, но безъ да прѣдставлява това опасностъ за живота му, Абата Лемиръ....

Ний ще оставимъ на стража перипетиитѣ на цѣлата мелодрама, която послѣдва избухването на бомбата и ще обърнемъ само внимание, първо на послѣдствията, които тя има за правителството, и второ ще кажемъ нѣколко думи за самия фактъ и неговия авторъ.

Ний видехме колко расклатено бѣше положението на министерството, видехме че първата и най силна причина за министерската криза бѣше социалистическата фракция. Въ случившето се събитие — избухването на бомбата, опортюнизма памѣри своя най добъръ аргументъ противъ социалиститѣ: „Его какво дава вашата пропаганда, вашата проповѣдъ на классовъ борба, вашитѣ атаки противъ управляющитѣ классове, всичко това се дължи на васъ, които сѣте недоволство и бунтъ противъ освѣтенитѣ държавни институции,“

тази логика на опортонизма, колкото и *нелогична* по смисъл и съдържание, бѣше доста силна, да привлѣче непостояннитѣ депутати отъ умѣренната радикална опозиция, която сега съ ужасъ трѣбваше да глѣда на своитѣ колеги отъ най крайната лѣвица — социалиститѣ.

Моментата бѣше згоденъ за реакцията и толкова згоденъ, щото единъ депутатъ, Артуръ Меиеръ, монархистъ, главния редакторъ на в. „Gaulois“ не можа да скрие своята радостъ, а въ сжщата минута, когато още пушака отъ бомбата не бѣше изчезналъ, когато още раненитѣ се търкаляха по земята, извика *C'est excellent, C'est excellent* (прекрсно, прекрасно!) т. е. настѣпва царството на монархията подъ егидата на опортюнистическата република.

Първия ударъ на социалиститѣ, министерството нанесе чрезъ Вайала, за втория ударъ то само взѣ грижата.

На 11 Декемврий (н. с.) Перие внесе въ каммарата закона за измѣненieto на печата, сжщия, когото въ 1892 година, презъ Ноемврий, слѣдъ експлоазията въ улицата Bons Enfants, бѣше внесълъ Лубе, тогавашния министръ председателъ, сжщия законъ, когото миналата каммара отхвърли.

Какво послушно стадо ставатъ народнитѣ представители слѣдъ една нещасна бомба! Закона биде приетъ въ *половина часъ отморъ*, безъ даже да се даде време на депутатитѣ да го прочетатъ, съ 400 гласа противъ 62. Ний нѣма да изброяваме подробно направенитѣ измѣненія по закона за печата, всѣкой разбира, че тѣ сж станали въ реакционна смисълъ, като даватъ широкъ просторъ и инициатива на правителствения произволъ.¹⁾ Въ време на краткитѣ дебати по закона, единъ депутатъ отъ крайната лѣвица се провиква „вий ни въвеждате въ режима на империята“, на което консерватора Рене Готие отговорилъ „Il n'y a pas deux façons à gouverner (нѣма два начина за управление)... Този консерваторъ, като оставимъ на страна смисълъта, която придава на своята фраза, въ формата е правъ. „Нѣма два начина за управление“, повтаряме ние слѣдъ него. На всѣкъгдѣ, гдѣто сжществува классовия антагонизмъ, гдѣто сжществува

1) Длъжни сме да забѣлѣжимъ, че даже сегашния законъ за печата въ Франция, е много по-свободенъ отъ нашия. Ако у насъ нѣкой си позволеше да нише противъ правителството, това което пишатъ противъ своето правителство французскитѣ вѣстници, навѣрно въ 24 часа той би билъ растрѣленъ като куче.. Това за знание на официалнитѣ рентилии „Свобода“ и „Пловдив“.

борба между различни интереси, тѣзи които сж на властъ, за да закрѣпятъ привилегиитѣ на класа, който представляватъ, трѣбва, *принудени сж*, да приобѣгнатъ до притѣснителнитѣ мѣрки, до ограничението свободата на словото, на печата, на събранията, свободата на всичкитѣ стрѣмления, които сж противъ тѣхната властъ. И това е еднакво справедливо и за варварската Руссия и Турция, както за полуварварска България, така и за цивилизованата Франция, Швейцария, Германия и Австрия.

Не ще съмнѣние, че фактическото отношение между различнитѣ классове, въ различнитѣ страни, влиие на формата на тия преслѣдвания, че тѣ не сж такива силни въ Франция, гдѣто работническия классъ отколѣ играе извѣстна политическа роля, както въ Руссия, гдѣто и работническия классъ и буржуазията не сж дорасли до политическото си съзнание и гдѣто само дворянството е играло и играе политическа роля, подъ покровителството на кървавия скиптръ на третия по име алкооликъ Романовъ... Третата буржуазна република е принудена, за своето спасение, да приобѣгне до притѣснителнитѣ мѣрки, противъ воинственния социализмъ, да се въоружава съ оржията на най жестока реакция противъ съзнателния работнически классъ.

Ако въ качеството си на *свъръменници* ний се боримъ противъ тази реакция, която съ бързипата на чумата се понесе изъ Парижъ на Истокъ, Севѣръ и Югъ, то, въ качеството си на *историчи*, ний я поздравяваме... Стига да хвърлимъ единъ погледъ на миналото и ний ще намѣримъ при всѣко надвечерие на важнитѣ събития, сжщия начинъ на действие на господствуващитѣ классове: приобѣгване до най-притѣснителнитѣ мѣрки, да съхранятъ положението си, като игнориратъ свършено утрѣшния день и се предаватъ всецѣло на минутата. Тѣзи моменти, моменти на умопобъркването на господствуващитѣ классове, сж и началото на тѣхния край.

Европо, Европо, стига Европо, близка е твоята смъртъ. Ти сама удари първия звънъ на погребалната камбана, а работническитѣ баталиони, които, като единъ човѣкъ се подигатъ отъ брѣговетѣ на синия Рейнъ и Шпре, на Темза, Сена, ледената Нева и мѣтния Дунавъ, ще ударятъ послѣдния звънъ, ще сложатъ гнилия ти трупъ въ историческия

гробъ, тамъ гдѣто почиватъ вече Гърция и Римъ съ робскитѣ си учреждения и феодалния среднѣвѣковенъ миръ...

Да кажемъ и нѣколко думи за самия атентатъ и автора му.

Правителствата извличатъ голѣма полза отъ атентатитѣ и комплотитѣ; до толкова голѣма, щото атентатитѣ и комплотитѣ сж станали нормални фактори на съществуванieto имъ. Безъ такива атентати и комплоти, правителствата немогжтъ да живѣятъ дълго време; затова, ако не се явява дълго време нѣкой Равашолъ или Вайапъ, или пъкъ нѣкой разбойникъ, какъвто бѣше Паница, правителствата сами приготвятъ бомби и дѣйствуватъ чрезъ престѣпната ржка на свои агенти... Но това, че е тѣй, има толкова явни доказателства, щото нѣма мѣсто за най-малко съмнѣние да не се остановимъ предъ ужаса на фактитѣ и да мислимъ, че правителствата не сж способни да ги вършатъ или поддържатъ. Человѣчески чувства! Тѣзи сж нѣща непознати за кабинетитѣ. Още преди 40 години Раковски, въ съчиненията на когото се срѣщатъ много дълбоки мисли, е казалъ: „днешната политическа система е такава, която, за да се добие до извѣстна предначъртапа цѣль, счита мпожеството человѣци, които се испрѣчватъ на пътя ѝ, като неудошвени предмѣти и малко се спира предъ истрѣблението имъ.“

Вѣрно преди 40 години, това е още по-вѣрно днесъ. Не е ли Андрихо, полицейския парижки префектъ, който пръвъ път въведе анархизма въ Франция „съ намѣрение да оборва социалиститѣ,“ както самъ това признава въ свойтѣ „Мемоари?“ — „Азъ бутвахъ по рамото печестивия капиталъ и сполучихъ да го убѣдя, че въ *негова собствено интересъ* е да благоприятствува издаването на единъ анархически вѣстникъ,“ пише той буквално по долѹ. И този вѣстникъ, издаванъ съ фондоветѣ на полицията, подъ заглавие: „*Revolution Sociale*,“ подъ една особенна рубрика: „*Etudes Scientifiques*“ печаташе *химически формули за приготвянето на бомби* и това кждѣ 1880 година. Не е тайна за никого, че овази годишната *неудачна* експлозия противъ Испанското Народно Събрание е дѣло на полицейския агентипъ Мипозъ, както това стана още по-ясно слѣдъ процеса на него и на двамата му съучастници, разгледванъ м. година прѣзъ Декември, предъ Мадритскитѣ съдебни власти. Сжщо не е тайна за никого, че Бисмаркъ поддържаше съ фонда

на „рептилитъ“ анархическия вѣстникъ „Freiheit,“ въ Цюрихъ.

Правителствата сж политически мародери. Вий знайте що значи мародеръ: чловѣкъ, който слѣдва слѣдъ войскитѣ въ военно време и нощѣ, когато всичко спи, ходи изъ бойното полѣ да убира джобовѣтъ на *убититѣ*. Както за мародеритѣ войната е щастие и животъ, тѣй и за правителствата. Комоплотитѣ и атентатитѣ сж жизнениия первъ. Затова и когато чуемъ за нѣкой атентатъ или комплотъ, преди всичко нека се взремъ добръ, дали нѣма между съучастницитѣ нѣкой Минозъ или Спасъ Андоновъ... А отъ време на време анархиститѣ или рускитѣ дипломати дохождатъ на помощъ на реакцията. Ето защо правителство и анархизмъ сж двата клюва на една и съща търговска къща „Реакция“. Но докато кабинетитѣ постѣпватъ *съзнателно*, анархиститѣ сж умственно разстроени хора или жертва на заблудението.

Вайапъ е единъ умопобърканъ чловѣкъ комбиниранъ съ единъ престѣпникъ. Това става още по-ясно отъ писмото, което той въ надвечернето на повата година (п. с.) е испратилъ до своята любовница г-жа Маршалъ.

Единъ умопобърканъ чловѣкъ казваме ний, когато мизерията, нещастията и страданияето сж довѣли до такива престѣпни идеи: да убива всѣкого и всички. И такива престѣпници, съ такива цѣли, ний срѣщаме не само между анархиститѣ, впрочемъ тѣ сж между тѣхъ най много, но и между такива хора които никога не сж чували за анархизмъ. Прѣзъ 1891 г. (гледай „Свобода“ брой 574) единъ селеникъ работникъ, извардилъ съ дърво, съ цѣль да убие единъ инжинеръ, който не му далъ работа. Нѣколко дена преди експлозията въ камарата, Д-ра Жилъ де Ла Туретъ насмалко щеше да бѣде убитъ отъ една госпожа, нѣкоя си Камперъ. Сами фактъ—такива съ стотини имаме всѣки день—не е важенъ, а обстоятелствата при които той се е извършилъ. Г-жа Камперъ шивачка, миналата година заболѣла отъ една нервна болѣстъ, за което тя е постѣпала да се лѣкува въ Салистрперъ, института на покойния Шарко. Излѣкувала се, неизлѣкувала се, тя била пусната слѣдъ нѣколко недѣли на свобода. Тази година презъ Ноември, слѣдъ нѣколко дневенъ гладъ, защото неможала да намѣри никаква работа, въ пейната забъркана, отъ ненормалнитѣ физиологически условия глава, се появява.

идеята, че причината на нейното нещастие сж докторитѣ... Безъ да насочва своето отмъщение къмъ единъ само докторъ, тя се лъва у едного, у другиго, които не намѣрила въ къщи, и случая ѝ помогналъ да намѣри д-ра Жилъ. Тя му заявява, че тѣй като докторитѣ сж причината на нейното нещастие, и тѣй като Жилъ е докторъ, той сжщо е отговоренъ за това и че той трѣбва да ѝ даде 50 лева... Предъ показването на доктора, който се отпавилъ да ѝ отвори вратата на кабинета си, да я испроводи, тя грѣмва три пжти отзадъ му, но само единъ крушумъ сполучилъ доктора на лѣво въ тила, безъ да туре живота му въ опасностъ.

Ако тази бѣдна шивачка, която е прекарвала цѣлия си животъ отъ зори до срѣднощъ, догдѣ пѣтли попѣятъ, надъ иглата и рѣба, имаше единъ по широкъ умственъ хоризонтъ — понѣ толкова широкъ за да разбере главната причина на своето нещастие—и знаеше че има депутати, които издѣватъ закони и постаповления, не удивително е че тя щеше да насочи къмъ тѣхъ своето отмъщение. И забѣлѣжете добръ, както това се доказа отъ съдебното слѣдствие, че тази шивачка е била безъ всѣкакви политически убѣждения, че тя се е отличавала съ своята честностъ и скромностъ и че не е искала да продава своята снага по улицитѣ на развратния Парижъ.

Е добръ „честни граждани“, вий които не знаете що е гладъ, студъ, мизерия, за такива престѣпления въ вашитѣ уста пѣма други думи освѣнъ „подлостъ, мерзостъ“... Но кой е виноватъ за тази „подлостъ“ и за тази „мерзостъ“?—Вашето общество, чрѣзъ което и за което вий живѣте.

Да днешното общество е строено по образа на Сатурна, който яде собственитѣ си дѣца, за да остане вѣренъ на даденото брату си Титану обѣщание, тѣй и вашето общество ѣде собственитѣ си дѣца, за да остане вѣрно... На кого? — На бездѣнния коремъ на вашия богъ—Капитала!

Ний социалиститѣ нѣмама нищо общо съ анархиститѣ нито по идеи, нито по тактика, ний ги пждимъ отъ нашитѣ конгресси гдѣто ги испраща полицията, но високо заявяваме че анархиститѣ, съзнателни или безсъзнателни за своитѣ дѣла пѣма да исчезнатъ до тогава, до като не исчезне и вашето общество, съ всичкитѣ нему присжщи уродливости! Високо заявяваме, че за да достигнемъ тази цѣль, ний никога не сме прибѣгвали и не ще прибѣгнемъ нито до бомби, нито до ком-

плоти—това което вий много желаете—защото ний знаемъ, че не изчезва единъ класъ, като се премахнатъ нѣколко личности. Нищо не ни привлича къмъ естественитѣ ви гнили отъ развратъ тѣла, по това което искаме и което ще добиемъ слѣдъ нѣколко отборни побѣди, то е вашия *политически* трупъ.

Испоплашения, френцуски парламентъ отхвърли предложението, съ 366 противъ 166 гласа, което Бали и Милеравъ отъ името на социалистическата фракция направиха на 2^а 14 Декемврий: избирание на една парламентска анкетна комиссия за изслѣдване условията на труда въ френцускитѣ въглекопни мини.

На 4^{та} 16 Поемврий се откриха засѣданията на нѣмския Райстагъ. Въ тронната рѣчь на въртоглавия Вилхелма, възъ отъ баналнитѣ фрази, се извѣстяваше че правителството ще иска повишанъ да реализира приетия отъ миналата сесия воепенъ законопроектъ. На което социалиститѣ отговориха, *diesem System keinen Groschen, Keinen Mann!* Вѣрни на свой принципъ тѣ вотираха противъ налога за биржевитѣ операции, когото биха вотирали, ако той бѣше направенъ съ цѣль да облѣгчи бюджета, като се прѣмахнатъ други налози, които тѣжатъ на народа. Вѣрни на свой принципъ „евтинъ хлѣбъ, евтино вино, евтини дрѣхы“ за работницитѣ, тѣ вотираха търговскитѣ договори, съставени въ една либерална смисль, съ Ромъния, Испания и Сърбия и благодарение на тѣхната поддрѣжка тѣзи договори минаха.

Вѣрни на свой принципъ „свобода на всички“ тѣ вотираха за унищожаванieto на закона противъ Изуититѣ, който ги изгонва отъ предѣлитѣ на Германската империя, макаръ и въ мотивитѣ, които наведе Либеръ, водителя на католицитѣ (Centrum), едина отъ най главнитѣ бѣше че изуититѣ ще оборватъ социализма. „Ний не се бонмъ отъ изуититѣ, както не се бояхме и отъ исключителния законъ на Бисмарка, каза социалистическия депутатъ Блосъ. И ако вашата партия се усили въ извѣстенъ периодъ, то е благодарение на гоненията които Бисмаркъ предприе противъ изуититѣ, защото вий, голѣми реакционери, се показвате прѣдъ народа като невинни жертви за свободата на съвѣстѣта. Но падне ли и тази

последня маска, настъпва край на вашата политическа роль.“ И наистина стига да хвърлимъ единъ погледъ върху историята на католическата партия въ Германия и ще се убѣдимъ че въ най бурния периодъ на Kulturkampf-a, когато тѣ бѣха най много преслѣдвани, тогава спечелиха и най много партизани. Така за единъ периодъ отъ три години 70 — 73, тѣхнитѣ гласове отъ 718,248 се въскачиха на 1,438,792 за да спаднатъ на 1,200,000 презъ последнитѣ избори.

На 11²³ Ноемврий Английската долна камара прие слѣдъ трето четение, закона, който опредѣля отговорността на наемателитѣ спрѣмо тѣхнитѣ работници, при несчастни случаи: смъртъ, рапяване, осакатяване, болѣстъ, лишаванне зрѣние или слухъ и др. които тъй често сполѣтватъ несчастния Работнически Класъ. Единъ радикаленъ депутатъ прѣдложилъ бѣше щото задълженията, обявени въ закона, да бѣдѣтъ *fiat-cum-tationi*, т. е. да се допуска щото да можѣтъ работници да се отказватъ отъ правата, които имъ дава закона, което щеше да доведе това, че при наеманието на работницитѣ, господаритѣ ще задължаватъ последнитѣ, да вписватъ въ контрактитѣ си, „отказвамъ се отъ обезщетение“. Това прѣдложение биде отхвърлено.

Албионе, ти си по благоразуменъ отъ континенталнитѣ си събратии, но до гдѣ отива благоразумността ти, това ще видимъ по послѣ.

К. Р.

Берлинъ, 31 Декемврий 1893.

ИЗЪ НАШАТА ЖУРНАЛИСТИКА.

Превратътъ въ нашия общественно економически животъ и неговото влияние върху нашата журналистика. — Тритъ господствующи въ нашата журналистика течения: радикално демократическото, едро буржуазното и социалъ-демократическото. — Тѣхната сжкпностъ и съдбина. — Вѣдѣщето е на социалъ-демократитѣ.

Ние живѣемъ въ едно преходно време. Старото постоянно се събаря и уписа съ себе си всичко, съ което е имало съприкосновение; на мѣсто него испжква нѣщо ново, което тѣй сжщо отъ своя страна неумолимо удря свой отпечатъкъ върху всичко, до което се допрѣ. И тая промѣна се извършва въ всички проявления на нашия животъ, извършва се и въ економическо, и въ политическо, и въ умствено, и въ нравствено, и въ семейно, и въ религиозно, и въ всѣко, въ всѣко едно отношение.

Предишното горѣ-долу равномерно распределение на богатствата се измѣня и нашиятъ народъ се повече и повече се раздѣля на двѣ класи, всѣка една отъ тѣхъ съ свои тенденции и съ свои интереси. Старитѣ семейни връзки изчезватъ, а съ тѣхъ заедно изчезва и она идиалистически—религиозенъ характеръ на брака, съ който се отличаваше той по напредъ. Религиознитѣ вѣрвания се подкопаватъ и се замѣняватъ съ невѣрванието и съ незачитанието авторитета на църковната власть. Че дори, най-послѣ, и държавата, която до вчера минаваше като представителка на цѣлия народъ, и тя измѣни на своето призвание и се обърна въ представителка само на богатата класа, на капиталиститѣ. Превратъ въ всичко, въ всичко. И всѣкой единъ день ни носи нови такива промѣни, и всѣкой единъ часъ ни поздравлява съ нови такива явления.

Нѣма сжмнение, че тоя превратъ въ нашия животъ не можеше да се не отрази и върху нашата журналистика, не можеше да не повлияе и на нея. И въ нея настана такава една промѣна, такова едно причупване въ идейно отношение,

ако можемъ така да се изразимъ, което ако не напълно, то поне отчасти и прави да хармонира съ особенното ни обществено-икономическо положение.

Сега за сега въ нашата журналистика господствуватъ три идейни направления, три идейни течения, макаръ и не всички еднакво рѣзко опредѣлени. Едното отъ тѣхъ е дребно буржуазно или радикално демократическо, другото е едро буржуазно или капиталистическо, а третето е социалистическо или по вѣрно социалъ-демократическо. И тритѣ тия течения си иматъ свои литературни органи, свои литературни изразители и представители. За органи на първото отъ тѣхъ служатъ: списанията „Цѣлина“ и „Искра“ и вѣстниците: „Прогрессъ“ „Селски Вѣстникъ“ и до негдѣ „Чер. Море“; за органи на второто служатъ списанията: „Юрид. Прегледъ“, „Прегледъ“ и др. нѣкои, и вѣстниците: „Свобода“, „Своб. Слово“, „Балканска Зора“ и „Пловдивъ“, а за органи на третето течение служатъ: списанието „День“, вѣстникътъ „Работникъ“ и „Другаръ“, и цѣлата социалистическа литература отъ нѣколко години насамъ.

Първото отъ тѣзи течения, радикално демократическото, се явива като теоретическо изражение на стрѣмасията на нацията дръбна буржуазия. То иска запазването на частното дръбно производство, посредствомъ подобрешието на занаятътъ и земледѣлието. Но осъществимо ли е това искание?

Историята на човѣческото развитие ни учи, че дребното производство може да вирѣе само тамъ, гдѣто пѣма машинно производство. Въ такава страна, както начина на работението и характерътъ на оръдията за работение, така и начинътъ по който се добиватъ сръдствата за сѣществувание, съвършено се отличаватъ отъ тия на оная страна, гдѣто е развито машинното производство. Тамъ работата се извършва съ помощта на съвсемъ прости оръдия, които не само нищо не коствуватъ на производителя, но които може даже той самъ да си ги направи; а въ производството, въ повечето случаи, ако не и изключително, взематъ участие само членоветъ на семейството, а не и външнни лица. При това, въ такава страна, жителитѣ не се занимаватъ само съ едно производство, а напротивъ, тѣ си произвеждатъ всичко необходимо да удовлетвори тѣхнитѣ потребности. Напр., селенинътъ и семейството му не обработватъ само земята и не отглеждатъ

само добитъкъ, а се занимаватъ и съ шииие, тъкание, преде-ние и пр.; сжщо и гражданина занаятчия, освѣнъ заналта си, обработва си и една часть земя, отгледва си добитъкъ и т. п. и т. н. Тѣй щото, по голѣмата часть отъ нужднитѣ за живѣние срѣдства, всѣкой ступапинъ си ги произвежда самъ или съ помощта на семейството си, и по тая причина той се вижда принуденъ или съвсѣмъ на рѣдко да си купува нѣщо отъ пазаря, или никакъ да не купува. Ёто зацо, въ такава страна и търговията не е развита и економическото благо-сѣстояние на населението е горѣ-долу еднакво распредѣлено. Тамъ нѣма наемни работници, но нѣма и хора, които спе-циално да се занимаватъ съ прикупување на чуждиятъ трудъ и съ продавање на неговитѣ продукти. Тамъ нѣма голѣми сиромаси, но нѣма и голѣми богаташи.

Не тѣй обаче е въ страни, какъвто сега за сега е и нашата, гдѣто машинното производство си е пробило пътъ. Тукъ вече не се занимава всѣкой съ нѣколко производства, както въ страната за която говорехме по-горѣ, а всѣкой си има една опредѣлена работа, занимава се съ единъ клонъ на труда. Тѣй сжщо тука вече производителтъ не произвежда предмѣти за свое употрѣбление, а напротивъ, той произвежда предмѣти, които сж необходимо нуждни за сжществуванието на другитѣ; всичко, пѣкъ което му е нужно, той си го купува. Ёто зацо, главенъ источникъ за сжществуванието на жите-литѣ въ такява страни, се явява отъ една страна продава-нието на добититѣ съ чуждѣ или свой трудъ продукти, а отъ друга—купуванието на тия продукти, т. е. явява се собственно това, което наричаме търговия. Но извѣстно е всѣкому, че една стока намира толкова повече купувачи, расхарчева се толкова по скоро, колкото тя е по ефтена. Значи поефтиня-ваннето на стоката се явява като единъ отъ най-главнитѣ фак-тори за да може да се уцѣлѣе въ борбата между разнитѣ търговци. Питаме тогава, кой ще може да произвежда, а слѣдователно и да продава по ефтено стокитѣ си, дребнитѣ ли производителъ, който работи съ семейството си или съ калфи и чираци, като си служи съ ржчни орджия, или едриятъ производителъ, който е снабдилъ работилницата си съ най нови и усъвършенствувани машини и се ползува отъ съвкупния трудъ на мнозина наемня-работници? Всѣкой, който горѣ-долу има опитностъ и който не замижава предъ

дѣйствителността, ще се съгласи, че дребниятъ производител .
 никой пътъ неможе искара по ефтини стоки отъ едрия про-
 изводителъ, и че слѣдователно, въ борбата си съ послѣдния
 той всѣкой пътъ ще бива разсипванъ, догдѣто най послѣ
 изгуби съвършено своята самостоятелность. Това именно се
 извършва и у насъ отъ нѣколко години насамъ съ нашитѣ
 дребни производители. Подъ ударитѣ на вънкашната и вът-
 рѣшна конкуренция тѣ пропадатъ, и ще пропадатъ. Никакви
 добри желанія, никакви сили немогатъ ги избави отъ поги-
 белъ. Такъвъ е неумолимиятъ законъ, по който се извършва
 прогресса човѣчески. Да рита човѣкъ противъ него, ще рече
 да рита противъ ржепа. Ето защо и усилията на нашитѣ демо-
 крати, както и на всички други, които се мжчетъ да въскра-
 сятъ дребното производство, сж усилия напраздни, сж усилия
 изгубени на вѣтъра. Даже нѣщо повече. Въ тоя случай, тѣ,
 като възставатъ противъ естественниятъ ходъ на работитѣ,
 явяватъ се по-голѣми реакционери за прогресса, отколкото
 самитѣ едри буржуа.

Дребното производство е осъдено на погибелъ и ще
 погине. Една частъ отъ дребнитѣ производители, по голѣмата,
 волею и неволею, ще се распрости съ своята самостоятелность
 и обръната въ наемници ще влѣзе въ редоветѣ на проле-
 тарията; а друга частъ отъ тѣхъ, нѣколко еденици, ще се
 въздигне на гърба на пропадналитѣ си събратия и ще влѣзе
 въ реда на капиталиститѣ. Такава на кратко е съдбината
 на препоръчваното отъ нѣкои наши журналисти демократи
 повдигане на дребното производство.

Второто течение, едро буржуазното, се явява като тео-
 ретическо изражение на капиталистическото производство и
 на стремленията на едрата буржуазия.

Заедно съ премахването на турското владичество, което
 като съ китайска стѣна заграждаше нашата страна отъ Западъ,
 премахнаха се и прѣчкитѣ, които въспираха нахлѣтването
 у насъ на западноевропейскитѣ произведения. Послѣднитѣ,
 които не можаха по напредъ да намѣрятъ нуждното за раз-
 мѣната имъ покровителство, сега, при българскитѣ свободни
 учрѣждения, го намѣриха. Но, появяването на западноевро-
 пѣйскитѣ произведения на нашия пазаръ нанесе смъртеленъ

ударъ на още горѣ-долу вирѣющето ни дребно производство. Почналото се по отрано разложение на запаятигѣ слѣдъ това доби немовѣрна скоростъ и нашигѣ производители се видѣха обѣрнати съ лице срѣщу огнѣтъ. На по заможнитѣ отъ тѣхъ, за да можатъ само да се отгърватъ отъ пропадане, не имъ оставаше да направятъ нищо друго, освѣнъ да концентриратъ капиталитѣ си, което и направиха. Въ кжсо едно време изъ нашата страна, като гѣби слѣдъ дѣждъ, изникнаха разни анонимни и неанонимни акционерни дружества, които пуствнаха въ ходъ капиталитѣ си и по тоя начинъ попременно избавиха себе си отъ смъртъ, но за това пѣкъ спомогнаха и спомогатъ за съвършенното разсипване на остапалитѣ дребни производители. На тѣхъ имъ се притече на помощъ и държавата. Отпустина имъ субсидии, възложи имъ направата на разни постройки, създаде закони за тѣхно покровителство и пр. и пр. Но тоя начинъ и пие се сдобихме съ капиталисти, по тоя начинъ и държавата ни отъ демократическа се обѣрна въ капиталистическа, по тоя начинъ, най послѣ, и нашиятъ до вчера ужъ свободенъ самостоятеленъ производителъ се обѣрна въ робъ на капиталиста и на държавата.

Но, да си го признаемъ, участъта на нашигѣ капиталисти не е твърдѣ отъ завиднитѣ. Както едриятъ производителъ смазва и поглѣща дребния, така и голѣмиятъ капиталистъ смазва и поглѣща малкия. Нашигѣ капиталисти вирѣятъ по-вечето, благодарение на безбожната и нигдѣ не чуваната експлуатация на труда работнически, и на голѣмата поддръжка отъ страна на държавата. Безъ тѣзи условия, мнозина отъ нашигѣ капиталисти биха пропаднали отъ ударитѣ на своитѣ вънкашни събратия—едри капиталисти, още въ дени на зараждането си. Ето защо, ние постоянно ги виждаме обѣрнати съ разни искания къмъ държавата. Искатъ разни концессии, създаването на специаленъ законъ за покровителството на индустрията, разбирай едрата, налагане голѣмита на ония чуждестранни произведения, които ги конкурриратъ, а освобождението на ония, които имъ сѣ потрѣбни; дори пѣкои се явяватъ съ такива абсурдни искания, достойни само да се впишатъ въ анализѣ на историята, на зараждающия се у насъ капитализмъ, каквото е онова, съ което се дѣйствува създаването на законъ, щото всички държавни и общински чиновници да се обличатъ съ мѣстна материя...

Тъй било или инъкъ, по нашата страна най послѣ влѣзе въ концерта на другитѣ културни страни и викакви сили не могатъ я измъкна отъ него. Едрото производство, макаръ и бавно, ще се развива, дребното пъкъ подъ ударитѣ на външната и вътрѣшната конкуренция ще се разбива, голѣмата частъ отъ населението се повече и повече ще сиромашѣе, а малка една частъ отъ него сѣ повече и повече ще богатѣе — ще се раздѣля на двѣ класи. И тъй ще си отиватъ работитѣ до тогава, догдѣто днескашната економическа наредба си испѣе сама погребалната пѣсень, защото и тя, подобно на предшестваващитѣ я наредби, сама си носи зародиша на разрушението.

И наистина, какво представлява отъ себе си днескашната економическа наредба? — Цѣлъ хаусъ, ако не и пѣщо повече, цѣла анархия. Ние нѣма да се впускаме на дълго да указваме на нейната несъстоятелностъ. Ще посочимъ само на противоречието, което съществува между начина на производството и начина на ползуващето на добититѣ отъ него продукти, противоречие, което, както справедливо забѣлява Енгелъ съдържа въ себе си всички други противоречия изъ които се движи съвременното общество. Известно е всѣкому, че производството днесъ е общественно, т. е. продуктитѣ, които се изкарватъ съдържатъ въ себе си колективниятъ трудъ на хиляди човѣшки същества; а кой се ползува отъ тия продукти, чия *собственностъ* оставатъ тѣ: на работницитѣ ли, които ги произвеждатъ, или на кого? — За никого не е тайна, че тѣ се присвояватъ отъ една или нѣколко отдѣлни личности, че тѣ ставатъ *собственностъ* на единъ или нѣколко капиталиста. На производителитѣ не се заплаща никога напълно дори и труда, който сж вложили въ тия продукти. Тъй щото отъ една страна продуктитѣ се явяватъ плодъ на общественния трудъ, а отъ друга страна, тия същитѣ продукти се присвояватъ отъ отдѣлна личностъ, или иначе казано, производството става *общественъ* актъ, а присвояването на продуктитѣ *индивидуаленъ*. Това е, както казахме и по горѣ основното, най въпиюще противоречие въ днескашното капиталистическо общество, отъ което си водятъ началото и всички други противоречия. То отнѣма срѣдствата за производство отъ ржцѣтѣ на производителитѣ; то дѣли хората на силни и слаби, на експлуататори и експлуатиращи, на сиромаси и

богати; то създава конкуренцията и неотлъчнитъ отъ нея промишлени кризи; но и то, най послѣ, да се изразимъ простицко, ще изйде главата на днескашната наредба, което нѣщо нѣма да бѣде твърдѣ на далечъ.

Третето течение, социалистическото, се явява пъкъ като теоретическо изражение на работническитѣ стрѣмления и на бъдацето социалистическо производство. Преди малко ние казахме, че срѣдствата за производство днесъ не сж собственостъ на производителитѣ, а на кппиталиститѣ. Благодарение на това положение на работитѣ, капиталиститѣ държатъ въ зависимостъ работниците и по тоя начинъ изсмукватъ и най послѣднитѣ имъ жизненни сокове. Но, работниците не сж да не съзнаватъ положението си и не сж да не виждатъ причината на тѣхнитѣ страдания. Тѣ разбиратъ, че за тѣхъ ще настане благъ депъ, ще се видятъ свободни само тогава, когато се освободитъ отъ економическата зависимостъ, въ която ги държатъ господаритѣ; а това нѣщо може пъкъ да се постигне само тогава, когато самитѣ продукти изработвани отъ тѣхъ престанатъ да бѣдатъ предметъ на търговия. Ето защо и крайното стрѣмление на работниците е да направятъ продуктитѣ общественни, тѣй, както е общественно и самото производство. А къмъ това имепно ги води и историческото развитие на съвременното човѣчество. Днескашниятъ капиталистически начинъ на производството, като обръща самостоятелнитѣ производители въ наемни работници самъ въ сжщото време имъ дава и орждието и имъ показва начина по който тѣ ще могатъ да осжществятъ своето стрѣмление. Като ги натиква въ фабрицитѣ, той ги дисциплинира; като ги увлича за свои интереси въ политическия борби, той ги въспитава политически; като ги изгонва отъ работа, и ги прави нещастни, той ги сближава, развива у тѣхъ солидарностъ, — веобще той подготвява отъ тѣхъ една, тѣй добръ уредена армия, на която би позавидѣлъ кой и да било богопомазанъ избранникъ. Подготвени така, работниците ще сж въ състояние да преобразуватъ съвременната наредба тѣй, както изискватъ интереситѣ на цѣлото общество.

И тѣй, съ обръщанието на срѣдствата за производство въ обществена собственостъ, се премахва противоречието, което сжществува въ днешниятъ начинъ на производството,

освобождават се производителнитѣ сръдства отъ сегашното си капиталистическо свойство и се дава пълна свобода за развитие на тѣхния общественъ характеръ. Но най-главното е това, че по тоя начинъ се дава пълна възможность, на членоветѣ на обществото да си наредятъ общественното производство така, щото да може да се удовлетворяватъ потребитѣ както на цѣлото общество, така и на всѣки единъ неговъ членъ. Тогава обществото нѣма да „представлява отъ себе си една грамадна зала отъ болни, които пълнятъ въздуха съ своитѣ сърдцераздирателни вопли и стенания“, както характеризира днешното общество буржуазниятъ писател Max Nordau, а напротивъ ще представлява една грамадна зала отъ здравеници, изъ гърдитѣ на които не вопли и стенания ще излизатъ, а радостни възклицания . . .

Тия сж на кѣсо господствующитѣ днесъ идейни течения въ нашата журналистика. На кое отъ тѣхъ принадлежи бъдащето?

Човечеството не стои на едно мѣсто; то постоянно се движи и движи. „Онуй, казва нашиятъ социалистъ — революционеръ Хр. Ботѣвъ, що вчера е мило, неизбежна истина, необходимо условие, днесъ е вреденъ предрасъждѣкъ; онуй, що се е считало за утопия, днесъ е исторически фактъ. Боговетѣ отъ Голгота смъкнаха онезъ отъ Олимпъ; конституционниятъ протестанизъмъ, побѣди монархическиятъ католицизмъ; Златоустъ и Лайола, Лютеръ и Калвинъ, онѣмяха предъ „волнодумцитѣ“ на XVIII-й и мислителитѣ на XIX-й вѣкъ; — езичеството падна предъ християнството, християнството се обърна на езичество, религията се замѣни съ разумътъ“ . . . Туй казва той и спира, а ние ще прибавимъ, че както феодализма се погълна отъ капитализма, тѣй и послѣдния ще се погълни отъ социализма. Ето, на кое отъ тези три течения принадлежи бъдащето.

Г. Акимъ.

ВЖТРѢЩЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ. 1893 ГОДИНА.

И тѣй, годината 1893 се мине вече и търкулна въ вѣчността, както и много други нейни посестрими. Макаръ и късничко, ний поздравяваме читателитѣ съ новата година.

Обичай вѣстникарски е станало, щото при началото на всѣка нова година, общественитѣ дѣятели да се спиратъ за минута, да обръщатъ погледитѣ си надирѣ и тихо и хладно-крѣвно да обсъдятъ събитията отъ истеклата година. Да прецѣнятъ своята дѣятелность, да видятъ какви плодни сѣмена сж хвърлили върху общественното поле и какъ сж се отнасили къмъ жизненитѣ въпроси и борби, които сж вълнували страната. И ний ще сторимъ това, но не да разглеждаме всестранно всичко, да изброяваме по отдѣлно всичкитѣ събития, а да хвърлимъ бързъ погледъ върху общото економическо състояние на България и отъ тамъ да извадимъ, като необходимъ резултатъ, по главнитѣ явления въ нашия политико-економически животъ. Това мислимъ ще бѣде по добро, отъ колкото да изброяваме, по отдѣлно работи, които сж и още прѣснѣ въ памѣтѣта на читателитѣ.

Въ економическо отношение годината 1893 не се отличава много отъ своята прѣдшественница. Общественно-економическото разложение на България слѣдва непрекъснато и ний се приближаваме все повече и по вече къмъ западния свѣтъ. Дръбното занаятчийство не прѣстала да се разорява и пада а заедно съ това и сгруппирванието на голѣмитѣ капитали върви все по интензивно. Капитализмътъ полека-лека взима връхъ, макаръ и още да не е стѣпилъ здраво на своитѣ крака. Притиснати отъ тѣжкитѣ давашия отъ вжтрѣ и чуждата конкуренция отъ вѣнъ, нашитѣ занаятчи и замедѣлци едвамъ мъкнатъ жалкото си съществуване и отъ день на день падатъ като гнили круши. Оставали съ старото рѣчно производство, тѣ се оказватъ непосилни да устоятъ сръщу налива отъ чужди стоки и разорението имъ става неминуе-

мо. Твърдѣ важна роль въ това отношение играе и лошата, расточителна и крайно съсипателна финансова политика на правителството. Милитаризмътъ се е впиль дълбоко въ общественното тѣло и исмуква и послѣднитѣ му жизнени сокове. Огромнитѣ сумми, които се харчатъ за обдържанieto на войската, не могатъ да се отразятъ по никой начинъ добръ върху народното благосъстояние. Дефицититѣ въ бюджета оставятъ постоянни и грозятъ да се обърнатъ на хроническа болѣсть. Свѣрхсметнитѣ кредити се явяватъ постоянно и такава една аномалия и неразбория въ бюджета има само единъ изходъ — държавното банкрутство и окончателното съсипване на массата. Нека забѣлѣжимъ тукъ, че такова едно безъ смѣтка харчение е възложено само тамъ, дѣто камарата има слѣпо довѣрие къмъ правителството, тамъ, дѣто народнитѣ прѣдставители сж избрали по поржчка. Недоборитѣ отъ миналитѣ години се събиратъ съ една неподражаема ревностъ и массата паднала въ безпомощно състояние срѣщу моцнитѣ въпши конкуренти и ограбвана така систематически отъ вжтрѣ, се истошава постепенно и отъ день на день пада все въ погълѣма мизария и нищета. Земледѣлцитѣ сж богати и ний ще взимаме до дѣто иматъ, казваше въ тѣзъ годишната сесия на Нар. Събрание г. Стамболовъ, когато нѣкои отъ народнитѣ прѣдставители поискаха да се намали по 10 % отъ оклада за десетѣка. И така народа мжкне върху плѣщитѣ си непосилнитѣ давнини, хвърля се въ ржцѣтѣ на лихваритѣ и по лека-лека тѣне все по дълбоко въ мизерията. Така, подъ натиска на лошата финансова политика отъ вжтрѣ и чуждата конкуренция отъ вънъ, прежнитѣ самосоятелни еспафли и земледѣлци пропадатъ материално и изгубватъ своята самостоятелность. И това пропадане върви така бързо, економическото разорение на массата е така очевидно, че то става вече явно и за най обикновенитѣ наблюдатели. И вѣстници и окръжни управители констатираатъ този упадѣкъ и се надпрѣварватъ съобразно съ умственния си калибръ да търсятъ цѣрь за злото.

Не ще съмнѣние, че за пропадването на дребното производство у насъ има и други второстепенни причини, които по единъ или другъ начинъ помагатъ за това пропадане. Но главната роль въ това отношение играе външната и вжтрѣшна конкуренция на голѣмитѣ фабрики. Лошата

финансиална политика и бруталното ограбване на народа само ускорява изчезването на дребното производство. На друго яче е аслж и немислимо. Ний се намираме подъ прѣвото влияние на З. Евр., дребното производство тамъ е съси-напо отдавна и едрата промишленность е побила знаме и празнува своята побѣда. Това именно едро производство е, което прави да пропадѣтъ нашитѣ занаяти, да отнима тѣх-пата жизнеспособность и да ги захвърли като непотрѣбенъ дрипелъ отъ миналото. Но заедно съ пропадването на дреб-ното производство, капитализмътъ почва да се издига полека-лека и въ насъ и да си пробива пътъ въ всичкитѣ клонове на индустрията. Той крачи бързо и сигурно и на всѣкъдѣ, дѣто успѣе да се промъкне остава цѣлъ купъ развалини слѣдъ себе. „Благодарение на присѣтствието духа на мѣст-нитѣ видни капиталисти и индустриалци, внушавано тѣмъ отъ естественното развитие на работитѣ, отъ нѣколко години насамъ се е отопчнала една дѣятелность, насочена за пов-диганне на индустрията въ страната, която при една крѣпка морална, ако и не вѣщественна, поддръжка общава да послужи за силна реакция противъ въпшната конкуренция“, казва г. министра на финанситѣ въ тазъ годишната сесия на народното събрание. Тази реакция се е отопчнала дѣй-ствително и тя ще става всѣ по силна, защото тя се стрѣми да обсеби цѣлото производство и да убие окончателно дреб-нитѣ производители.

Но, право да си кажемъ, капитализмътъ въ насъ не е и още заякналъ добръ, не е стѣпилъ здраво на своитѣ крака, не е напесѣлъ окончателно своята побѣда. Дребното производство у насъ е още силно, макаръ и да се руши постепенно. Ний преживяваме епоха на разло-жение, епоха на хаосъ, ако мога тѣй да кажа, епоха, въ която общественно-економическитѣ отношения не сж се още изобистрили ясно, не сж се кристализирали добръ. Старото рѣчно производство угасва тихо, едрото машинно производство и землевладѣние се вмѣкватъ, но общественитѣ класи, които трѣбва да се яватъ като необходимо и логическо слѣдствие отъ този економически процессъ, не сж се и още разграни-чили рѣзко, не сж добили своитѣ специфически особености. Освѣнъ това нашии българинъ се намира и още подъ влия-нието на старото, живѣе съ прѣжнитѣ си мисли и понятия,

мило му е за пеговата економическа самостоятелност, за това и тѣзи елементи, които се исхвърлят на страна, не могат и още да осмислят и разберат добръ своето положение и да схванат историческата си роль като класа. Тѣ и още се самооболщават, че ще станат пакъ нѣкога богати и самостоятелни майстори, че застои е времененъ, и че златното време на занаятитѣ ще се повърне отново. А сгрупиранieto и пасочването къмъ една планомерна дѣятелност на тѣзи расхвърлени сили трѣбва да бѣде за сега цѣльта на соц. демократитѣ. Но за това по послѣ.

И тъй, въ економическо отношение годината 1893 не ни представи нищо друго, освѣнъ продължение на почнатото отъ нѣколко време насамъ. На една страна по едни или други причини непрекъснато разорение на дребното производство, на друга постепенно сгрупиране на голѣми търговски и индустриални капитали. Този процесъ на разложение се е вмѣкналъ вече въ страната и я разяжда по всички направления. Нашия народъ отъ първоитенъ въ економическо отношение, отъ еднородна масса се разлага вече на два противоположни лагера, като за врѣме запазва, всѣ още като преобладающъ стрѣкъ, дребното производство. Обществено економическото разложение слѣдва непрѣкъснато, но интереситѣ не сж се и още ясно разграничили, не сж се явили въ всичката си ширина и противоположност. Такова е въ общи черти економическото положение на България. Дребното производство е расклатено въ своитѣ основи, капитализмътъ се издига по лека-лека и гради всѣмогъществото и величieto си върху разваленитѣ на миналото.

И ето на тази именно економическа закѣснѣлость, на това не рѣско разграничение на общественитѣ класи трѣбва да се отдаде и шаткавостта въ понятията и възрѣвнията въ всичкитѣ наши литературни представители и партии, па даже и въ самитѣ насъ социалъ-демократитѣ. Като нѣмаме и още строго разграничени класи, нашитѣ общественни дѣятели не могат да налучкатъ своето мѣсто, дѣйствуватъ безъ опредѣлени програми, играятъ все още ролята на всеобщии народни доброжелатели. И всички въ унисонъ говорятъ и пишатъ за народно благо, като забравятъ, че този народъ не представлява вече компактна масса и че това, което

може да бжде полѣзно за едни, е смъртенъ ударъ за други и обратно. Да подпомагаме дребното производство и капитализма, ще рѣче да служимъ същеврѣменно богу и мамону, да не разбираме свойството и значението на машинитѣ. Не, тукъ не може да бжде дума за общо народно благосъстояние, а за благосъстоянието само на отдѣлни класи. Отъ друга страна, като се намира въ постояненъ упадѣкъ и като не намира вече жизненна сила въ себе, дребното производство прави послѣдни усилия да се задържи на своя пиедесталъ и се напѣва да въспре общественото течение. Въмъкнато въ този ужасенъ водовъртежъ, неговитѣ представители въ литературата се щурятъ като замаяни и не знаятъ какво и що да предприематъ. Така едни отъ тѣхъ намиратъ, че упадѣка се дължи главно на роскоша, вмъкватъ въ нашето общество; други искатъ съставлянието на нѣкакви дружества за противодействие на чуждата конкуренция, трети предлагатъ професионално усъвършенствование на занаятчинтѣ, прѣподаване на земледѣлието въ училищата и пр. Но да искаме да естикеаме чуждата конкуренция, като завардимъ у себе дребното производство, е немислимо. Днесъ машинитѣ представляватъ такава общественна сила, щото слабитѣ рѣцѣ на отдѣлнитѣ занаятчини се оказватъ непосилни да устоятъ срѣщу разрушителното имъ дѣйствие. Даже и тогава, ако ний би се оградилъ съ китайски стѣни машинното производство, еднажъ вмъкнато вътрѣ, ще разяде само по себе всичко старо и отживѣло и никакви професионални усъвършенствования не могатъ да спратъ този упадѣкъ. Занаятитѣ пропадатъ не отъ друго, а защото машинитѣ се явяватъ найнекуснитѣ майстори. Отдѣлнитѣ личности се оказватъ като пигмеи срѣщу гигантскитѣ размѣри на тѣзи модерни чудовища. Силата, която тѣ развиватъ, надминава далечъ силата на отдѣлнитѣ работници и побѣдата принадлежи само томува, който ги има въ рѣцѣтъ си. И този процесъ на разложение ще се усили още повече съ подобрението съобщенията въ страпата и правото съобщение на дребнитѣ собственници съ индустриалнитѣ центрове.

Като излизаме все отъ тази економическа закѣснѣлость на страната, намъ се струва, че е твърде лесно да разберемъ и защо тази заспаность и безучастие въ нашия народъ къмъ политическитѣ борби. Прѣзъ 1893 г. се извърши та-

къвъ важенъ държавенъ актъ — измѣнението на конституцията, а между това народа остана тихъ и спокоенъ, като че нищо не се върши около него. Такова хладнокрѣвно и ориенталско спокойствие е възможно само на Изтокъ. Исклучая лично заинтересуванитѣ и тѣхнитѣ корифеи, болшинството отъ массата остана непокътната, а и тамъ, дѣто се яви, едвали е разбирала важността на работата. Наистина тежкии и несносенъ режимъ, подъ който пѣшка страната, може да сж способствували много за това, но самия този режимъ е мислимъ само у насъ. Избирателитѣ могатъ да се лъжатъ на всждѣ, но да се изнасилватъ или да се преправятъ гла-советѣ имъ тамъ, дѣто взиматъ участие, това е възможно само въ страна, дѣто массата се намира и още на низкъ уровеньъ въ умствинно и културно отношение, дѣто интереситѣ между членовѣтѣ ѝ не сж добили рѣзко очертание и пуждата отъ политическата борба не се е явила. Ний живѣемъ подъ ярема на дребното производство, а селенитѣ сж винаги най лката опора на всѣка реакция. Собственици на едно парче земя, интелектуално малко развити и отстранени отъ градоветѣ, тѣ мжно съзиратъ противоположността, която се растворя между тѣхъ и голѣмитѣ капиталисти и затова неохотно прилѣпватъ къмъ новото движение.

Годината 1893 роди и извади на обществената арена тѣй наречената „легална опозиция,“ но всичката пейна общественна дѣятелностъ се истоцава въ просии предъ Княза. Тя не излѣзе съ чиста и опредѣлена своя економическа и политическа программа, не поде и не разрѣши нито единъ принципаленъ общественъ въпросъ. Всичката байна дѣятелностъ се съсрѣдоточи въ слаби и недѣгави атаки противъ правителството и въ дребни партизански расправи. Като партия безъ строго опредѣлени начала, тя се оказа неспособва да сплоти расхвърленитѣ недоволни елементи и да даде рѣшително сражение. Въ стрѣмленieto си да обхвана всичко, ти се хвърля по всичкитѣ кюшета, защитава най разнообразни и противоположни интереси и въ резултатъ не улавя нищо. Но справедливостта го изисква да кажемъ, че нейната рѣководяща нишка остава все пакъ чисто-буржуазна, прошарена тукъ тамъ съ либерални окраски. Като чисто буржуазна партия, тя се стрѣми да даде само по широка свобода на

личността, да отмахне сволюиията и бруталноститѣ въ вътрѣшната политика, но въ основата нейната економическа программа остава сжщата както и онази на правителството. Пролетарията нѣма какво да очаква отъ нея. Но въ общатата апатия, която е обгърнала нашия народъ, тя все пакъ се явява полѣзна да буди заспалитѣ умове и да имъ вдѣхва интересъ къмъ общественитѣ работи.

А ний социалиститѣ, като нѣма и още широко работническо движение, което да си опредѣли само пътя, да хвани юздитѣ въ ржцѣтѣ си и да поведе борбата, ний казвамъ, истощаваме своитѣ сили вмѣсто да насочимъ всичкитѣ си усилия за сгруппираванieto на расхвърленитѣ елементи и приготвлението имъ къмъ великата освободителна война. Отъ друга страна вмѣсто грижливо и сериозно наблюдение на суровата дѣйствителностъ, отъ дѣто единствено трѣбва да черпимъ материалъ за нашата критика, ний стоимъ като Юпитера на Олимпъ и отъ височината на своитѣ идеали и принципи клеймимъ днешното общество. Не ний трѣбва да натравяме своитѣ идеали на массата, а напротивъ, тѣ трѣбва да излизатъ като необходимъ продуктъ, като абстрактно отражение отъ жизненитѣ условия на страната. И ако искаме да ни разбиратъ, нашата критика трѣбва да се разшири и да обгърне въ своитѣ рамки всичкитѣ дневни въпроси и трагикомедии, които се разиграватъ и вълнуватъ страната.

И така, съобразно съ слабото още економическо развитие на страната и партиитѣ въ насъ не носятъ ясни и строго разграничени отгѣнки и програми. Това именно и не ясно разграничение на класовитѣ въ нашето общество съставлява и силата на днешното правителство. Ний се намираме въ тази стадия отъ политико економическото развитие, когато бюрократията, вслѣдствие неразвитието и неразединението на общественитѣ класи, играе ролята на всеобща народна доброжелателка, стои надъ всички и се ползува ту съ единитѣ, ту съ другитѣ. Тази сила на бюрократията ни подари и новото ограничение на печата. Не стига, че този печатъ е распнатъ на кръстъ отдавна и задушенъ до крайностъ, но ний бидохме нещастни да доживѣемъ да се сковава още по силно и да му се напая послѣденъ ударъ. И бесрамнитѣ защитници на това допълнение твърдятъ, че то се правило само да се премахнатъ злоупотрѣблениията съ словото. Е зеръ,

тукъ често пжти се удара по прави и непозволителни пжтища и печата трѣбва да се ограничи, за да се не раскриватъ кражбитѣ и злоупотрѣбленията. На свободата се турятъ най тежкитѣ окови и послѣ се твърди, че се нарушавали законитѣ. То прилича на човѣкъ, който си е распасалъ пояса всрѣдъ пазаря и бие и трѣпи всѣки, който го настѣпи.

Но подѣ този хаосъ, подѣ това разнообразие отъ мисли и стрѣмления, капитализмътъ спокойно продължава своето триумфално шествие и се издига постоянно. А съ постоянното си издигане и заякване, той се стрѣми заедно съ това да взѣме и обществената властъ въ ржцѣтъ си и да я направи послушно орждие. Както навсѣдѣ въ Западъ, тъй и у насъ той се стрѣми да направи понятието правияелство тождественно съ понятието капиталистѣ. Макаръ дребното производство, както казахъ, да е и още силно и да има свонѣ представители въ литературата, но отъ пѣколко време насамъ капитализмътъ почна все по-силно и по-силно да предивява свонѣ права и да се стрѣми да стане ржководяща пшкка въ нашата вжтрѣшна политика. Правителството разбира, както се види, това течение въ общественния животъ, схваща, че не може да удържи могѣществото си вѣчно и че главната опора, върху която ще може да се ослапая за въ бѣдѣще, сж капиталиститѣ, богатитѣ индустриалци и землевладѣлци. И то не може да устои на този напоръ. Буржуазията, като класа, има да изпълни своето предназначение, тя се издига, става общественна сила и властѣта пада всецѣло въ нейнитѣ ржцѣ. Тя ще дава вече за напредъ своята поддържка само томува, който ѣ помага и ускорява пълното ѣ тържество. Всѣки, който рече да ѣ попречи, ще бѣде захвърленъ на страна и замѣненъ съ други. А да искаме да ѣ спремъ, ще рече да хабимъ напраздно сили и трудъ и да не разбираме течението на времето. Така буржуазията се издига, крачи полєка лека и съобразно съ своята сила и напрѣдѣкъ, навсѣкѣдѣ съ стрѣми да наложи своя печатъ и да прокара волята си. Но, както казахъ и по-горѣ, тя не е и още дорасла до онова могѣчество, когато държавнитѣ концесии и парични помощи не ще ѣ бѣдѣтъ вече потрѣбни. За сега тя се чувствува и още слаба и ето защо една частъ отъ нея се е обърнала на марионетка и се подмазва и угодничи на бюрократията. Но, исцѣло, съ постепенното си развитие, буржуазията захваща

да става все по силна и рѣшителна. Нейнитѣ искания ставатъ все по опредѣлени. Политиката на „вътрѣшното убѣждение“ я не удовлетворява вече, крайното ограничение свободата на личността я дави и тя все повече и повече се прилѣпва къмъ чистия конституционализъмъ. Въ экономическо отношение гласовѣтъ за една покровителствена система захванаха да ставатъ по силни и настоятелни. Въ началото на своето натрупване всѣкой капиталъ е алченъ. Запращаванъ и спъванъ постоянно отъ чуждата конкуренция, той се стрѣми да се ограда винаги здраво и да си усиори всецѣло вътрѣшния пазаръ. Нашиятъ капиталистъ е слабъ и за неговото пълно разцвѣтване и стѣпване на самостоятелна нога е нужна мощната държавна поддръжка. И тѣзи гласове ще ставатъ все по настоятелни и не ще бжде далечъ времето, когато и въ насъ ще се въведе покровителственната митарственната политика. И ако правителството по една или друга причина не ще поиска или не ще бжде въ състояние да удовлетвори това искание на нашата млада буржуазия, то нека бжде извѣстно, че тя ще наложи сама волята си.

Така днешното бюрократическо-буржуазно управление има само два исхода: или да се прилѣпи всецѣло къмъ буржуазията, като измѣни отчасти бруталната си вътрѣшна политика и се застъпи по енергически за интереситѣ ѝ навѣнъ или да продължи още за нѣкое време жалкото си съществуване съ барутъ и мечъ и да рухне единъ день и загине безслѣдно подъ двойния натискъ на възбуждающитѣ се сили.

Така наредъ съ раскапването на дребното производство, ний виждаме какъ капитализма се издига полека и, съобразно съ своето развитие бърза да захване постепенно и обществената властъ и търси да усиори съ всички възможни срѣдства пълното си тържество.

Но капитализмъ безъ пролетариятъ не може да съществува. Наредъ съ него върви нарастванieto на неговия необходимъ спътникъ и смъртенъ врагъ *пролетарията*. Така обществото се раздѣля вече на два враждебни лагера съ право противоположни интереси, между които има да се играва понататъшната борба. Но, като раздѣля обществото, капитализмътъ вънася същевременно и классово самосъзнание въ работниците и пълно разбиране на историческата имъ

роля. Исхвърлени и ограбени отъ всичко, тѣхната главна цѣль се направлява вече къмъ общественото, а не частно, обсебване на земята и всичкитѣ орждия на производството. Тѣ ставатъ вече посетители на една нова култура, съобразно економическото развитие на челоуѣчеството. А самосъзнанието на пролетарията се изрази вече ясно презъ 1893 г. чрезъ вземанieto участие на работниците като особенна партия въ законодателнитѣ избори и въ подаванието имъ колективни заявления до народ. събрание за покровителство на труда. Макаръ и да поддържаеме, че встъпването въ политическа борба бѣше несвоевременно, ний не можемъ да не признаемъ, че малцината работници, *) които съзнателно подеха далечъ и още неравната борба, показаха поне, че тѣ разбиратъ вече своитѣ интереси и че отъ сега пататѣкъ трѣбва да се ославятъ единствено на своитѣ сили. Тѣ показаха съ това, че разбиратъ классовото си обособление, че интереситѣ имъ сѣ право противоположни съ онѣзи на капиталиститѣ, че тѣ сѣ два смъртни врага. И каквото и да се прави, каквито строги закони и наредби да се издаватъ, но това классово самосъзнание ще расте все повече, съобразно съ обезмощаванieto и интелектуалното развитие на работника. Освѣтъ това минималнитѣ искания, изложени въ колективнитѣ заявления до нар. събрание, ставатъ вече лозунгѣтъ на работниците въ еждневната имъ борба съ капиталиститѣ и тѣ отъ година на година ще бждатъ по силно, енергически искания. Тазъ годишното Нар. Събрание не обърна внимание на тѣхъ и се потаи, но които представители и да дойдатъ за напредъ, нека знаятъ, че тѣ нѣма да се избавятъ отъ работническия въпросъ. Той ще стои винаги отворенъ, като една ужасна рана въ общественния организмъ, за исцѣрението на която ще трѣбватъ коренни преобразования.

Наредъ съ разлаганieto массата на пролетарии и буржуа, слѣдва и съответственото расцѣплние и разграничение на тѣхъ два класса въ литературата.

Съ постепенното си издигание пролетарията почва съзнателно и тъмно да чувствува нужда отъ своя собствена литература и дѣйствително ти не закъснѣ да се появи.

*) Подъ тѣзи малцина работници ний не разбираме н онѣзи, които гласуваха за соц.-демократическитѣ кандидати просто като недоволници отъ днешното управление, но не като съмисленици на партията.

Отъ началото насъ ни игнорираха и искаха да убиятъ съ мъчание, като мислѣха че тази е най добрата тактика за премахването на социалитѣ. Но съобразно съ обезмотиванieto на населението, новото освободително движение захвана да става все по чувствително и да обгрѣща по широки маси. Заедно съ това и първоначалната индиферентностъ на буржуазията се затѣпи съ некакво беспокойство и грози да се обърне на лудъ и панически страхъ.

На социализма се обяви кръстоносенъ походъ.

И този именно щурмъ почна и се искаа най ясно прѣзъ 1893 г. Изложена на една постоянна и строго научна критика отъ страна на соц. литература, буржуазията почувствува най сѣтливъ нужда да се защити и се помъчи да обоснове своето владичество и теоретически. До дѣто ни обвиняваше въ четение и превождаие на пѣкакви женевски книжлета, тя се принуди най сѣтливъ да потърси защита въ блудкавитѣ възражения у западната си посестрима на тѣзи книжлета и да ни ги противопоставя за чиста монета. И proletарията пѣма да съжалява за този оборотъ въ тактиката у защитниците на капитализма. Напротивъ, нашитѣ работници трѣба да се радватъ, че имъ се прѣдставя случай и у дома си да покажатъ всичката теоретическа несъстоятелностъ и босота въ възрѣпята на разнитѣ учени и недоучени професори. А това расцѣпление въ литературата ще става все по рѣско и то по всичкитѣ нейни расклонения. Работническото движение трѣбва да намѣри своитѣ литературни прѣдставители и да удари своя отпечатъкъ върху вѣка. То е единъ ужасенъ потокъ, който минава прѣзъ всичкитѣ културни народи, залива и обгрѣща всичко гладно, голо и разбито и влпитѣ на който все ще растатъ и ще растатъ.

Z.

КНИЖНИНА.

Невидени просяци. Из живота на сиромаситѣ. Приказва Мирчо. „Цѣлина“, год. III, кн. I-ва, стр. 6-та.

Нашето литературно поле представлява току-рѣчи непобутвана цѣлина. Бавно върви разработването му, защото сж малцина работниците, които работятъ по него — тѣ сж четжтъ на прѣсти. Единъ отъ тия работници е и псевдонимътъ *Мирчо*, уредникътъ на сп. „Цѣлина“ и издателятъ на мѣсечното педагогическо-обществено списание „Учитель“ — Хр. Д. Максимовъ.

Мирчо е познатъ на българскитѣ читатели по своитѣ стихове и разкази, които е печаталъ и печата въ разнитѣ переодически издания. Като сравнително младъ питераторъ, мъчно е за критикътъ да се произнесе за него като художникъ-поетъ и беллетристъ; това може да се каже само безпогрѣшно, че той не е ни пръвъ, ни послѣденъ: преди него има почти толкова други, колкото и подиръ него. Като мислителъ и общественно-политически дѣятелъ той все по-вече и по-вече приема физиогномията на единъ обикновенъ радикалъ. Това най-добрѣ се вижда отъ програмата и съдържанието на горѣспомѣнатитѣ двѣ списания, които той урежда. Като човѣкъ той е съ добро сърдце къмъ оная частъ отъ нашия народъ, живота на която често ни рисува съ плачъ и сълзи.

Чрезъ горѣзаглавеното разказче Мирчо е искалъ да ни запознае съ живота на ония сиромаси—преселенци отъ селата, които населяватъ най-крайнитѣ „тѣсни и кални улици“ въ градоветѣ; обаче, краткостта му е побързала и той не е можилъ да ни даде друго, освѣнъ едно съвсѣмъ блѣдно отражение на тоя животъ. Разказчето е всичко на всичко отъ 3 $\frac{1}{2}$ странички, а зачеква сума въпроси, единъ отъ другъ по-важни. Ето неговото съдържание:

На връхъ нова година. Студъ и мразъ. Нищо се не види изъ улицитѣ на града Н., освѣнъ преспи снѣгъ. Нѣма „пѣс-

три тълпи“ отъ сурувакари, като друга година. Само нѣкое сиромашко дѣте ще видите, „съ коченясали крака и ржцѣ... да ходи отъ врата на врата“. „Какво ще прави горкото?“ — Тръбва да изпълне торбата... „иначе, какъ ще се завърне при злочестата си майка и гладпитѣ си братчета и сестричета“?... Тъкмо на кръстопътя, близо до „тѣснитѣ, криви и кални“ улици край града, „гдѣто живѣе най-сиромашката частъ отъ жителитѣ, по-вече преселници отъ околнитѣ села,“ тъкмо тамъ, срѣщу голѣмитѣ върби, е Стончовата механа.“ Тя е полу-отворена. Около мангали стоятъ нѣколципа сиромаси, пиятъ — едни чай, а други ракии, и се разговарятъ върху сиромашкитѣ си тегла. Влиза при тѣхъ другъ единъ селенинъ, на име Станко, който имъ обажда повината, че „Дамиянъ Оголѣловеца се е поминалъ.“ Всички съжеляватъ и издумватъ: „Богъ да го прости!“ Съжелява го и механаджията Стончо, но тутъкси разгрѣща тефтери, за да види много ли му дължи умрѣлиятъ. Завежда се разговоръ за Дамияна. Станко почва да му описва житие-битието, което накарва всички да трепнатъ и да се замислятъ върху своето бѣдѣще; трепватъ тѣ, защото виждатъ, че горчивата чаша на Дамияна нѣма ги заминее: че и тѣ ще измрѣтъ така мъченически, като оставятъ слѣдъ себе си по нѣколко дребни сираци. И като невиждатъ изходъ отъ мизерното си положение, искатъ на Стончка, „да почерпи за Богъ да прости на Дамияна.“ Съ това се исчерпва разговора между сиромаситѣ въ кръчмата и се довършва разказа. Авторътъ добави само това, че и були Дамиянца е злѣ болна, че „слѣдъ нѣкой други день, навѣрно, и тя ще свърши своя тежъкъ животъ,“ и пита: „Какво ще правятъ тогава тритѣ слаби сирачета“?...

Както вижда читателятъ, разговорътъ между събравшитѣ се въ кръчмата сиромаси съставлява ядката на разказа; а разговорътъ се върти все около житие-битието на покойникъ, въ лицето на когото авторътъ е искалъ да ни нарисува живота на сиромаситѣ селени, преселници отъ околнитѣ села въ градоветѣ. Ето защо, за да се запознаемъ съ този животъ, ний трѣбва да се запознаемъ, макаръ и съвсѣмъ искъсо, съ житие-битието на мъченика Димина. Ето го на кратко:

Дамиянъ е отъ село Оголѣлово. Той има братъ, съ когото не можилъ да живѣе и се раздѣлил нѣколко години слѣдъ латото умира баща имъ. На Дамияна се пада отъ всичко по-

малко; само готови пари нѣмалѣ. Дохожда време за работа и той прибѣгва до лихваря—зема пари съ записъ. „Подирь четире години и къщата, и ливадата, и нивицитѣ—всичко отива у фансчията“. Оставатъ му „само колата и воловитѣ“. „Що да чини селенинъ у село *безъ земя*?“ Мислюва Дамянъ день, мислюва два, па току взема жена и дѣца и хопъ у града—„да търси поминѣкъ“. И намира го сиромашѣтъ!.. Какъ и да е, въ първо време, но послѣ?.. Пуста болѣстъ го налита... „Седемь мѣсеца все на едно мѣсто“!.. И довършва всичко: кола, волови, сѣкира — всичко отива. „По цѣли дни дѣцата нѣма що да яджѣтъ“... И умира, най-сетнѣ, сиромашѣтъ Дамянъ, като оставя на пѣтъ и жена си съ три дребни дѣчица.

Отъ това кратко описание на Дамяновия животъ ний виждаме, че авторътъ ни наемква за много пѣща: и за осиромашаванieto на селското ни население, и за преселванието му въ градоветѣ, и за мизерния му животъ и... най-сетнѣ, за мрачната перспектива на нѣговото бѣдѣще... Покрай това авторътъ закача и други нѣкои въпроси, като: въпроса за пропаданieto на занаятитѣ, за дневния „шаренъ святъ“ и пр. Е, както щете, но толкова много страни отъ живота на селенинѣ — преселници да се закачатъ, толкова въпроси да се повдигатъ и всичко това въ три и половина странички—струва ни се, всѣки ще разбере, защо авторътъ не е можелъ по никой начинъ да ни даде съ това си късо разказче нѣщо по-друго отъ едно блѣдно отражение на този шаренъ животъ.

И тѣй, както се вижда отъ казаното до тукъ, въпросното разказче на г. Мирча е блѣдно, но въ сжщото време правдоподобно. Може да се каже, то е една сполучлива скица на оня животъ, що прекарва една голѣма частъ отъ нашето работно население. Макаръ и съ нѣколко наброски, но авторътъ е съумялъ да ни покаже онова, което трѣбва да се знае, и което тѣй старателно се мѣчатъ да прекриятъ мнозина патриоти“. Въ лицето на бай Дамяна ний виждаме, какъ селския ни животъ се разлага и населението осиромашава. Тоя процесъ се е захваналъ у насъ твърдѣ отдавна и бързо се усилюва. Днесъ той вече е до толкова ясенъ, та че и едноокитѣ могатъ да го забѣлѣжатъ. Инакъ, той и не е можелъ да обърне върху си вниманието на художника — белетристъ. Като слѣдствие отъ тоя процесъ пъкъ се явява преселението на осиромашелитѣ вече селски семейства въ

градоветѣ. Такива селски семейства има въ всичкитѣ градове на България и числото имъ бързо възраства. Тѣхния животъ е най-мизеренъ. Тѣ живѣятъ обикновенно по крайщата на града, въ полусрутеви коптори, обличатъ се въ дрипи и парцали, а се хранятъ... хиляди пѣти по-злѣ отъ свинетѣ. Лѣтно време, какъ и да е, все намиратъ работа, колкото да не умрѣтъ отъ гладъ; но зимѣ?... Зимѣ тѣ се скапватъ отъ студъ, гладъ и болѣсти, като оставятъ по нѣколцина свои замѣстници!...

Причинитѣ за осиромашаванieto на селското ни население и за преселването му въ градоветѣ авторътъ намира въ разложението на патриархалния селски животъ и въ безбожната експлоатация на лихваритѣ. Къмъ тия двѣ причини трѣбва да се прибавятъ още двѣ: тѣжкитѣ данѣци и солдатѣлка. И догдѣто сѣществуватъ тия причини, до тогава все ще сѣществуватъ и процеса на осиромашаванieto и преселването на селското ни население. Ний вѣваме никакво основание да предполагаеме, че тия причини ще изчезнатъ току-тъй скоро. И наистина, може ли сегашната Държава безъ войска? Може ли да не облагодѣтелствува своитѣ служители съ тлѣсти и претлѣсти заплати? Може ли да не подпомага на богатитѣ, било като имъ дава помощи, било като имъ строи желѣзници и пр.? Може ли да не обременява работното население съ тежки и претежки данѣци? — Не, не и пакъ не. Това го заяви велегласно и нашия президентъ преди единъ мѣсець отъ трибуната на Народното ни Събрание. Слѣдователно, и осиромашаванieto на селското ни население ще се продължава; преселването му пъкъ въ градоветѣ ще се усилюва заедно съ развитието на индустрията. Сега не всички осиромашели селени се преселватъ въ градоветѣ, защото не могатъ да намѣрятъ работа презъ цѣлата година.

Паралелно съ осиромашаванieto на селското ни население върви осиромашаванieto и на една голѣма частъ отъ градското ни население — дребнитѣ търговци и занаятчи. Това осиромашаванieto става току-рѣчи подъ влиянието на сѣщитѣ причини плюсъ още силата на конкуренцията на въпкашното и вътрѣшно едро производство. И този фактъ не е пропусналъ Мирчо въ своя разказъ. Ето какво влага той въ устата на Мито абаджията:

„Колко има като Дамяна! . . . Па не сте само вил, селенитъ, на тозъ пѣтъ . . . Я ме питайте мене, какво ис-

карвамъ съ моя абаджилъкъ? — Въ турско време какъ и да е, а сега се е запекло — на никадѣ. Сиромашията и това си е“.

И тъй, осиромашаването на сѣлското ни население, отъ една страна, и осиромашаването на градскитѣ ни дребни търговци и занаятчии, отъ друга — ето ви источниците на оная нова класа у насъ, нарѣчена пролетариатъ. И колкото по-нататъкъ отиваме, толкова по-обилни ще ставатъ тия источники, толкова по-бързо ще растатъ Мирчовитѣ „невидени просици“, които сж елементитѣ на безимотната класа. Неможе и друго: такъвъ е вѣтърътъ, на който сме изложени, такава е и самата дневна наредба. Това го съзнава и авторътъ на разказа. Той казва на едно мѣсто, като описва бѣднитѣ и богатски дѣца на суруваки:

„Шаренъ свѣтъ, читателю, нали? — Като започнешъ отъ пеленачетата, та дори до бѣлокоситѣ старци. „Който има, ще му се даде, а който нѣма, и това, което има, ще му се вземе“ . . . Страшна житейска философия!“

Отъ току-що направения цитатъ, както и отъ много други загатки въ разказа се вижда, че цѣлътъ на авторътъ не е била само да ни скицира едната страна отъ новоразвивающия се у насъ общественно-економически процесъ, — разложеното, но и да ни накара да се замислимъ върху самия процесъ и неговитѣ послѣдствия. Той ни пита за свършване: „Какво ще правятъ тогава тритѣ слаби сирачета? . . .“ Ето защо и ний не можемъ да се не позапремъ пове за малко върху това.

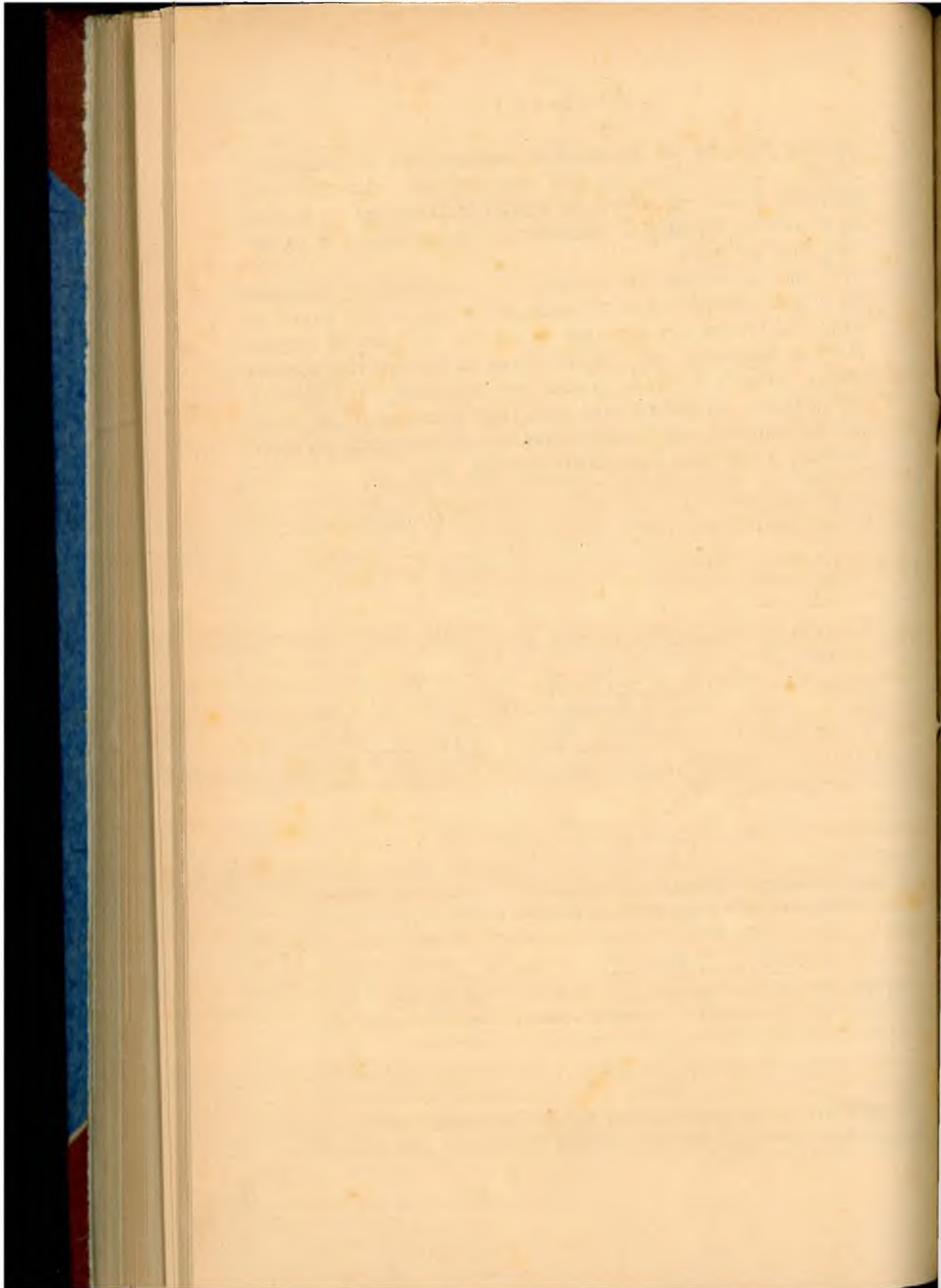
Разлагането на старото у насъ става подъ довлението на новото; пролетаризизацията на нашитѣ селени и занаятчии върви ръка за ръка съ забогатяването на шепъ лихвари, крупни търговци и фабриканти; дребното производство изчезва подъ натиска на едрото. Такава е сжщността на повия общественно-економически процесъ у насъ. Да запремъ разпадането, трѣбва да спремъ натрупването; да запазимъ старото, трѣбва да възпремъ новото. А кой ще се опълчи противъ новото? — Никои освѣнъ глупцитѣ, защото противъ ржжени се не рита. Оттукъ се вижда, колко смѣшна роль играятъ ония хора, които искатъ хемъ да запазятъ старото, хемъ и да ввеждатъ новото.....

Този процесъ ще се продължава до тогава, догдѣто пролетариатъ вземе въ ръцѣтъ си властта и унищожи самата

днешна Държава съ всичкитѣ ѝ противорѣчия и несправедливости. Оттукъ пъкъ испъква задачата на всѣки интеллигентенъ човѣкъ: да работи за приближаванieto на този день, като развива классовото съзнание на пролетариата и го организира за борба.

На свършване ще кажимъ, че разказчето е написано съ единъ съвсѣмъ лекъ и достъпенъ езикъ, и че, както се види, тая страна отъ народния ни животъ се удава на автора. Ний се надѣваме, че г. Мирчо пѣма да напусти тая, колкото важна, толкова и тъмна страна отъ народния ни животъ, а ще продължи да работи надъ нея. При това, добръ ще да е, ако за напредъ тенденциозността не се затъмнява съ разни загатки, а си бѣде ясна като слънчева лъча.

С. Мутафовъ.

Н О В И К Н И Г И.

Получиха се въ редакцията ни слѣдующитѣ
книги и списания:

1. *По социалния въпросъ* отъ Едмондо де Амичи, превелъ отъ нѣмски Х. М-пъ, цѣна 30 ст.
2. *За живия плетъ и торътъ и торницето* отъ С. Ж. Дацовъ.
4. *Българска сбирка*. Списание за книжнина и обществени званія. Редактори: С. С. Бобчевъ и М. Ив. Маджаровъ. Год. I, кн. I и II, Пловдивъ.
3. *Мисль*. Списание за наука, литература и критика. Редакторъ Д-ръ К. Кръстевъ. Година III, кн. VII.
4. *Цълина*. Селско мѣсечно списание за стопанство, поминтъкъ, наука и книжнина. Нарежда и издава дружеството „Селски приятель“. Пловдивъ, 1894 г. Година III, кн. I и II.
5. *Почивка*. Сборникъ отъ преводни романи, повѣсти и раскази. Шуменъ, година I, кн. VIII и IX,
6. *Юридически прегледъ*. Излиза подъ редакцията на С. С. Бобчевъ и М. И. Маджаровъ. Пловдивъ, година I, кн. XVIII и XIX.
7. *Български прегледъ*. Списание за наука, литература и общественъ животъ. Издава дружеството „Общи труд“. София, 1893 г. кн. V и VI.

З А Б Ъ Л Ъ Ж Ъ А.

Въ настоящата книжка сж се вмъкнали нѣкои погрѣшки, които измѣняватъ смисъльта на съдържанието:

Вмѣсто	Чети
стр. 126 редъ 5 отгорѣ всѣко положително начало къмъ	всѣка положителна печала въ
стр. 200, рѣдъ 7 отгорѣ порастающе	нарастающе
„ „ „ 8 „ преждевѣременната	преждевѣременна
„ 201, „ 11 „ Тръгва	Трепва.
„ 203, „ 1 отдоло се	те
„ 205, „ 5 отгорѣ продавали	предавали

 Въ книжка II. год. III. Забѣлѣжката на стр. 177 редъ 16 подиръ „Периодич. Списание“ да се счита на стр. 181 редъ 6 отъ долу подъ същото.

452

ИЗВѢСТІЕ.

Годишнината на списанието се започва отъ мѣсецъ Октомврий 1893 год. Ще излиза пакъ всѣки мѣсецъ въ размѣръ не 5 коли, както бѣше до сега, а 6 коли.

АБОНАМЕНТА СИ ОСТАВА СЛѢДЯЩЪ:

За година, въ предплата,	10	лева
За шесть мѣсеци,	5	„
За странство за година	12	„

Разсрочка въ исплащаніето става по особено споразумѣніе съ Редакціята.

Абонаменти се приематъ при всѣка пощенска станция въ България и въ редакціята на „Денъ“ въ гр. София, идѣто се испраща всичко що се отнася до списанието.

*Б. Д. 8027
1893 Шумен*

ДЕНЬ

МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ.

ГОДИНА ВТОРА

КНИГА X И XI

1893

ШУМЕНЪ.